

**Federaal
Planbureau**

**Instituut
voor de nationale
rekeningen**

Aanvullende indicatoren naast het bbp

Februari 2018

Kunstlaan 47-49
1000 Brussel

e-mail: contact@plan.be
www.plan.be

Federaal Planbureau

Het Federaal Planbureau (FPB) is een instelling van openbaar nut die beleidsrelevante studies en vooruitzichten maakt over economische, socio-economische en milieuvraagstukken. Daarnaast bestudeert het de integratie van die vraagstukken in een context van duurzame ontwikkeling. Het stelt zijn wetenschappelijke expertise onder meer ter beschikking van de regering, het Parlement, de sociale gesprekspartners, nationale en internationale instellingen.

De werkzaamheden van het FPB worden steeds gekenmerkt door een onafhankelijke benadering, transparantie en aandacht voor het algemeen welzijn. De kwaliteit van de gegevens, een wetenschappelijke methodologie en de empirische geldigheid van de analyses staan daarbij centraal. Tot slot zorgt het FPB voor een ruime verspreiding van de resultaten van zijn werkzaamheden en draagt zo bij tot het democratisch debat.

Het Federaal Planbureau is EMAS en Ecodynamische Onderneming (drie sterren) gecertificeerd voor zijn milieubeheer.

url: <http://www.plan.be>

e-mail: contact@plan.be

Overname wordt toegestaan, tenzij voor handelsdoeleinden, mits bronvermelding.

Verantwoordelijke uitgever: Philippe Donnay

Wettelijk Depot: D/2018/7433/2

Federaal Planbureau

Kunstlaan 47-49, 1000 Brussel

tel.: +32-2-5077311

fax: +32-2-5077373

e-mail: contact@plan.be

www.plan.be

Woord vooraf

De wet van 14 maart 2014 tot aanvulling van de wet van 21 december 1994 houdende sociale en diverse bepalingen met een set aanvullende indicatoren voor het meten van levenskwaliteit, menselijke ontwikkeling, de sociale vooruitgang en de duurzaamheid van onze economie geeft het Instituut voor de Nationale Rekeningen (INR) de opdracht een set indicatoren over die vier aspecten uit te werken, die indicatoren te berekenen en jaarlijks te publiceren. Diezelfde wet van 14 maart 2014 vertrouwt de uitwerking van die set indicatoren toe aan het Federaal Planbureau.

Het INR heeft in februari 2016 een eerste versie van deze set indicatoren gepubliceerd. Het huidige rapport presenteert een tweede actualisering van deze set aanvullende indicatoren die, naargelang van de beschikbaarheid van de gegevens, betrekking heeft op de periode 1990-2016.

De voorzitter van de Raad van bestuur van het Instituut voor de Nationale Rekeningen

Jean-Marc Delporte

Brussel, februari 2018

Inhoudstafel

1. Reikwijdte van het rapport	1
2. Wijzigingen in deze editie	7
2.1. Aanpassingen aan de indicatoren	7
2.2. Te ontwikkelen indicatoren	8
3. Opbouw van een composiete indicator om het welzijn hier en nu in België te meten	11
3.1. Belangrijkste determinanten van het welzijn in België	11
3.2. Belangrijkste stappen om een composiete indicator op te stellen	13
3.3. Composiete indicator om het welzijn te meten	17
3.4. Besluit	21
4. Evolutie van de indicatoren	22
4.1. Subjectief welzijn	23
4.2. Levensstandaard en armoede	25
4.3. Werk en vrije tijd	49
4.4. Gezondheid	62
4.5. Opleiding en vorming	77
4.6. Samenleving	83
4.7. Milieu	95
4.8. Klimaat	99
4.9. Energie	104
4.10. Natuurlijke hulpbronnen	108
4.11. Land en ecosystemen	113
4.12. Economisch kapitaal	119
4.13. Mobiliteit en vervoer	128
5. Samenvatting en besluiten	132
5.1. Wijzigingen in deze editie	132
5.2. Een indicator van het welzijn hier en nu	133
5.3. Trends van de indicatoren	134
5.4. Opsplitsing van de indicatoren	137
5.5. Pistes voor toekomstige werkzaamheden	138
6. Bijlagen	140
6.1. Kwaliteit van de gegevens uit de enquêtes	140
6.2. Bibliografie	142
6.3. Lijst van afkortingen	145

Bijbehorende publicatie

Een gegevensbank herneemt alle gegevens van de indicatoren van hoofdstuk 4 en verschijnt als bijbehorende publicatie tegelijk met dit rapport over aanvullende indicatoren naast het bbp (www.indicators.be).

1. Reikwijdte van het rapport

De wet van 14 maart 2014 (zie kader 1) vraagt een set aanvullende indicatoren uit te werken "voor het meten van levenskwaliteit, menselijke ontwikkeling, de sociale vooruitgang en de duurzaamheid van onze economie". Het gaat dus om de meting van het welzijn en van de ontwikkeling van de samenleving, evenals de mogelijkheid van de toekomstige generaties om dat welzijn en die ontwikkeling te behouden en te doen vooruitgaan.

Het Instituut voor de Nationale Rekeningen (INR) en het Federaal Planbureau (FPB) publiceren elk jaar sinds 2016 een *Rapport over de aanvullende indicatoren naast het bbp* (INR/FPB, 2016 en 2017). Deze rapporten werden voorgesteld aan de Commissie voor het Bedrijfsleven, het Wetenschapsbeleid, het Onderwijs, de Nationale wetenschappelijke en culturele instellingen, de Middenstand en de Landbouw van de Kamer van volksvertegenwoordigers (Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers, 2016 en 2017). Een samenvatting wordt eveneens gepubliceerd in het *Jaarverslag van de Nationale Bank van België* (NBB, 2016 en 2017). Dit derde *Rapport over de aanvullende indicatoren naast het bbp* omvat een actualisering van de gegevens en een aantal nieuwigheden, die aan bod komen in hoofdstuk 2, en een voorstel van synthetische indicator voor het welzijn *Hier en nu*, in hoofdstuk 3. Die set indicatoren wordt jaarlijks geactualiseerd.

In september 2015 heeft de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (VN) 17 duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen aangenomen tegen 2030 (in het Engels: *Sustainable development goals* of SDG's), die nader bepaald worden door 169 subdoelstellingen (*Targets*; UN, 2015). In het verlengde daarvan heeft de VN in maart 2016 een set van 232 indicatoren voorgesteld (en vervolledigd in maart 2017) om de vooruitgang naar die doelstellingen te volgen (UNSC, 2016 en 2017). De werkzaamheden van het FPB over indicatoren dragen, samen met andere op federaal en gewestelijk niveau, bij tot het opstellen van een set indicatoren om de uitvoering van de SDG's in België op te volgen. Het Interfederaal Instituut voor de Statistiek coördineert deze werkzaamheden (IIS, 2017).

Het FPB publiceert al sinds eind de jaren 90 indicatoren voor het meten van de ontwikkeling van de samenleving om de evaluatieopdracht te volbrengen die de *wet van 1997 betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling* (BS, 2014b) aan het FPB toekent. Het FPB heeft daarvoor een set van ongeveer 80 indicatoren van duurzame ontwikkeling ontwikkeld en publiceert jaarlijks een balans van een dertigtal van die indicatoren. De laatste balans reikt een eerste opvolging aan van de 17 VN-doelstellingen voor België (TFDO, 2017; zie ook indicators.be). Een groot aantal van de set van ongeveer 80 indicatoren werd overgenomen om de set aanvullende indicatoren naast het bbp te kunnen opstellen. De samenhang tussen die sets van indicatoren zal verder versterkt worden.

Net zoals in de vorige edities, hanteert dit rapport de methodologie die de *Conference of European Statisticians recommendations on Measuring Sustainable Development* heeft ontwikkeld (UNECE, 2014). Die methodologie biedt een referentiekader om indicatorensets te ontwikkelen rond drie conceptuele dimensies en een lijst van thema's. De drie dimensies zijn gebaseerd op de definitie van een duurzame ontwikkeling (WCED, 1987) en onderscheiden het welzijn van de personen van de huidige generatie in België (de dimensie *Hier en nu*), de impact van België op het welzijn van de toekomstige generaties (de dimensie *Later*) en het welzijn van personen in andere landen (de dimensie *Elders*). De gekozen thema's omvatten de menselijke, milieu- en economische componenten van de ontwikkeling en om elk van die

thema's te behandelen worden indicatoren geselecteerd. Elk van die thema's en indicatoren geeft informatie over een of meer van de drie dimensies (zie tabel 1, p. 4).

In deze derde editie van het *Rapport over de aanvullende indicatoren naast het bbp* werden een aantal nieuwigheden aangebracht, waarvan hier de belangrijkste:

- veranderingen in de indicatorenset (paragraaf 2.1);
- een beschrijving van de recente werkzaamheden rond een indicator voor de koolstofvoetafdruk (paragraaf 2.2);
- een voorstel van een compositie indicator voor het welzijn *Hier en nu* (hoofdstuk 3).

Die nieuwigheden, die deze van 2017 aanvullen, vinden hun oorsprong in de voorstellen die resulteerden uit de debatten na de presentatie van de vorige rapporten in de Kamer in 2016 en 2017 en de voorstellen die tijdens de raadpleging ter voorbereiding van het eerste rapport werden geformuleerd (FPB, 2016). Hoofdstuk 2 detailleert de wijzigingen die werden aangebracht in deze editie. Tijdens de debatten in de Commissie werd ook de kwestie van de synthetische indicatoren aangekaart. Hoofdstuk 3 stelt een indicator, voor het welzijn *Hier en nu* voor en maakt de balans op van de sterktes en zwaktes van een dergelijke indicator. Hoofdstuk 4 presenteert de indicatoren en de evolutie ervan, evenals van de opsplitsingen wanneer dat relevant en mogelijk is. Hoofdstuk 5 sluit het rapport af met een overzicht van de evoluties van die aanvullende indicatoren naast het bbp.

Alle gegevens over de indicatoren uit dit rapport en de opsplitsingen zijn beschikbaar op de website www.indicators.be.

Kader 1

De wet van 14 maart 2014 tot aanvulling van de wet van 21 december 1994 houdende sociale en diverse bepalingen met een set aanvullende indicatoren voor het meten van *levenskwaliteit, menselijke ontwikkeling, de sociale vooruitgang en de duurzaamheid van onze economie* (BS, 2014a) geeft aan het Federaal Planbureau (FPB) de opdracht een set indicatoren over die vier aspecten uit te werken, die indicatoren te berekenen en jaarlijks te publiceren.

De wet stelt dat "deze set aanvullende indicatoren moet voldoen aan de volgende principes:

- de aanvullende indicatoren worden ingedeeld in een zo beperkt mogelijk aantal categorieën of hoofd-indicatoren;
- de indeling van de aanvullende indicatoren wordt gebaseerd op de indeling gehanteerd in het finale rapport Sponsorship Group on Measuring Progress, Well-being and Sustainable Development van het European Statistical System Committee;
- de selectie van indicatoren wordt in het bijzonder gebaseerd op de werkzaamheden "GDP and beyond" in het kader van de Europese Unie (Eurostat; Quality of Life). Deze selectie kan eventueel worden aangevuld met indicatoren die specifiek nuttig zijn voor de Federale Staat, de gemeenschappen en de gewesten;
- de uitwerking van die aanvullende indicatoren gebeurt op basis van de participatie van de bevoegde overheidsdiensten en het Belgische middenveld en in overleg met de diensten van Eurostat en de OESO;
- voor elk van de geselecteerde indicatoren dient de set van indicatoren te worden weergegeven per inkomenscategorie van de bevolking. Hiertoe moet de bevolking onderverdeeld worden in voor de betreffende indicatoren relevante categorieën."

De wet bepaalt dat "de publicaties van de resultaten jaarlijks in een publieke zitting van de Kamer van volksvertegenwoordigers besproken" worden, die daarbij de evolutie van de resultaten en de methodologie zal evalueren. Ten slotte schrijft de wet voor dat de aanvullende indicatoren geïntegreerd moeten worden in de "bestaande publicaties van de gebruikelijke economische indicatoren". In dat verband stelt de wet uitdrukkelijk dat een samenvatting van de resultaten moet gepubliceerd worden in het jaarverslag van de Nationale Bank van België over de financiële en economische ontwikkelingen in binnen- en buitenland.

Tabel 1 Aanvullende indicatoren naast het bbp per thema - deel 1

Thema	Indicator	Dimensie		
		Hier en nu	Later	Elders
Subjectief welzijn	1 Tevredenheid met het leven	X		
Levensstandaard en armoede	2 Consumptie van de huishoudens	X		
	3 Officiële ontwikkelingshulp			X
	4 Risico op armoede of sociale uitsluiting	X		
	5 Armoederisico	X		
	6 Zeer lage werkintensiteit	X		
	7 Ernstige materiële ontbering	X		
	8 Leefloners	X		
	9 Overmatige schuldenlast van de gezinnen	X		
	10 Inkomensongelijkheid	X		
	11 Loonkloof tussen mannen en vrouwen	X		
Werk en vrije tijd	12 Werkgelegenheidsgraad	X		
	13 Werkloosheidsgraad	X		
	14 Jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen	X	MEK	
	15 Stress op het werk	X		
	16 Huishoudelijk werk	X		
	17 Vrije tijd	X		
	Gezondheid	18 Levensverwachting	X	MEK
19 Levensverwachting in goede gezondheid		X	MEK	
20 Voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen		X		
21 Dagelijkse rokers			MEK	
22 Obesitas bij volwassenen		X		
23 Depressie		X		
24 Uitstel of afstel van medische zorg om financiële redenen		X		
Opleiding en vorming		25 Vroegtijdige schoolverlaters	X	MEK
	26 Gediplomeerden van het hoger onderwijs	X	MEK	
	27 Levenslang leren	X		
Samenleving	28 Gegeneraliseerd vertrouwen	X	SK	
	29 Contact met vrienden en familie	X	SK	
	30 Vertrouwen in instellingen	X		
	31 Opkomst bij verkiezingen	X		
	32 Vrouwelijke parlementsleden	X		
	33 Slachtoffers van inbraak of lichamelijk geweld	X		
	34 Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte	X		

Noot: MEK: menselijk kapitaal; SK: sociaal kapitaal; MIK: milieukapitaal; EK: economisch kapitaal.

Tabel 1 Aanvullende indicatoren naast het bbp per thema - deel 2

Thema	Indicator	Dimensie		
		Hier en nu	Later	Elders
Milieu	35 Blootstelling aan fijn stof	X		
	36 Uitstoot van stikstofoxiden	X		
	37 Nitraat in rivierwater		MIK	
	38 Landbouwpesticiden		MIK	
Klimaat	39 Uitstoot van broeikasgassen		MIK	X
	40 Uitstoot van broeikasgassen niet-ETS		MIK	X
	41 Slachtoffers van natuurrampen	X		
Energie	42 Primair energieverbruik		MIK	X
	43 Hernieuwbare energie		MIK	
	44 Energieafhankelijkheid	X		
Natuurlijke hulpbronnen	45 Binnenlands materiaalverbruik		MIK	X
	46 Waterverbruik		MIK	
	47 Gemeentelijk afval		MIK	
	48 Gerecycleerd afval		MIK	
Land en ecosystemen	49 Populatie weidevogels		MIK	
	50 Duurzame visvangst		MIK	
	51 Landoppervlakte in het Natura 2000-gebied		MIK	
	52 Zee-oppervlakte in het Natura 2000-gebied		MIK	
	53 Bebouwde oppervlakte		MIK	
	54 Oppervlakte biologische landbouw		MIK	
Economisch kapitaal	55 Vaste kapitaalgoederenvoorraad		EK	
	56 Investerings (bruto) in de vaste kapitaalgoederenvoorraad		EK	
	57 Kenniskapitaalgoederenvoorraad		EK	
	58 Onderzoek en ontwikkeling		EK	
	59 Internationale investeringspositie		EK	
	60 Overheidsschuld		EK	
Mobiliteit en vervoer	61 Vervoer van personen met de wagen		MIK	
	62 Vervoer van goederen over de weg		MIK	
	63 Verkeersdoden	X		

Noot: MEK: menselijk kapitaal; SK: sociaal kapitaal; MIK: milieukapitaal; EK: economisch kapitaal.

Tabel 2 Aanvullende indicatoren die opgesplitst worden

Naam van de indicator	Opsplitsing
1. Tevredenheid met het leven	Geslacht, inkomensniveau
4. Risico op armoede of sociale uitsluiting	Inkomensniveau, leeftijd, activiteitsstatus, (geslacht, huishoudentype)
5. Armoederisico	Huishoudentype, activiteitsstatus (geslacht, leeftijd)
6. Zeer lage werkintensiteit	Inkomensniveau, leeftijd, huishoudentype (geslacht, activiteitsstatus)
7. Ernstige materiële ontbering	Inkomensniveau, huishoudentype, activiteitsstatus, (geslacht, leeftijd)
9. Overmatige schuldenlast	(geslacht, leeftijd)
12. Werkgelegenheidsgraad	Geslacht, opleidingsniveau, leeftijd, nationaliteit
13. Werkloosheidsgraad	Opleidingsniveau, leeftijd, werkloosheidsduur (geslacht)
14. Jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen	Geslacht (opleidingsniveau)
15. Stress op het werk	Geslacht, leeftijd
16. Huishoudelijk werk	Geslacht
17. Vrije tijd	Geslacht, opleidingsniveau
18. Levensverwachting	Geslacht, opleidingsniveau
19. Levensverwachting in goede gezondheid	Geslacht, opleidingsniveau
20. Voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen	Geslacht
21. Dagelijkse rokers	Geslacht, inkomensniveau (opleidingsniveau)
22. Obesitas bij volwassenen	Geslacht, inkomensniveau (opleidingsniveau)
23. Depressie	Geslacht, inkomensniveau (opleidingsniveau)
24. Uitstel of afstel van medische zorg om financiële redenen	Inkomensniveau
25. Vroegtijdige schoolverlaters	Geslacht
26. Gediplomeerden van het hoger onderwijs	Geslacht
27. Levenslang leren	Geslacht (opleidingsniveau)
28. Gegeneraliseerd vertrouwen	Geslacht, inkomensniveau
29. Contact met vrienden en familie	Geslacht, inkomensniveau
30. Vertrouwen in instellingen	Geslacht, inkomensniveau
33. Slachtoffers van inbraak of lichamelijk geweld	Inkomensniveau
34. Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte	Geslacht, inkomensniveau
45. Binnenlands materiaalverbruik	Materiaalsoort
63. Verkeersdoden	Geslacht

Noot: de opsplitsingen tussen haakjes zijn opgenomen in de databank, maar worden niet beschreven in dit rapport.

2. Wijzigingen in deze editie

In deze actualisering werden een aantal aanpassingen ingevoerd om de set aanvullende indicatoren naast het bbp te verbeteren. Die aanpassingen vinden zowel hun oorsprong in de debatten die plaatsvonden na de presentatie van de opeenvolgende rapporten in de Kamer (Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers, 2016 en 2017), tijdens de raadpleging met de overheidsinstanties en het maatschappelijk middenveld tijdens de voorbereiding van het rapport van 2016 (FPB, 2016) als in de werkzaamheden van het FPB. Enkele indicatoren werden aangepast (paragraaf 2.1). Tijdens de debatten in de Kamer werden bepaalde indicatoren vermeld waarvoor het nuttig zou zijn om ze op te nemen in dit rapport. Het gaat in het bijzonder om de koolstofvoetafdruk, waarover het FPB recent een *Working Paper* (Hambÿe *et al.*, FPB, 2017) heeft gepubliceerd en de wegcongestie. In paragraaf 2.2 worden die indicatoren toegelicht. In hoofdstuk 3 wordt een laatste nieuwigheid voorgesteld, namelijk een voorstel van een compositie indicator over het welzijn *Hier en nu*.

2.1. Aanpassingen aan de indicatoren

Er werd voor gekozen dezelfde 13 thema's als in 2017 te gebruiken. Er werden enkele aanpassingen aangebracht aan de set van indicatoren, die in deze editie 63 indicatoren bevat.

- De indicator *onvrijwillig deeltijds werkenden* werd weggelaten uit de set. Die indicator komt uit de enquête naar de arbeidskrachten. Door de regelmatige aanpassingen aan de antwoordmogelijkheden van de vragen over deeltijds werken is het onmogelijk om de evolutie van die indicator te interpreteren.
- De indicator *voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen* vervangt de indicator *sterfgevallen door cerebrovasculaire aandoeningen*. De nieuwe indicator stemt beter overeen met subdoelstelling 3.4 van de SDG's (UN, 2015), die het volgende bepaalt: "*Tegen 2030 de voortijdige sterfte gelinkt aan niet-overdraagbare ziekten met een derde inperken via preventie en behandeling, en mentale gezondheid en welzijn bevorderen*". Zowel voor de behandelde ziekten als voor de beschouwde leeftijdscategorie (in dit geval de min-65-jarigen) stemt die indicator beter overeen.
- De indicator *blootstelling aan fijn stof (PM_{2,5})* vervangt de indicator *uitstoot van fijnstofdeeltjes (PM_{2,5})*. Die nieuwe indicator werd gebruikt in de *Voluntary National Review*¹ (VNR), onder meer omdat de blootstelling aan vervuiling een betere maatstaf is van de impact op de gezondheid dan de uitstoot van verontreinigende stoffen, die de wind bijvoorbeeld van het ene land naar het andere kan vervoeren.
- De indicator door *onderzoek en ontwikkeling* die het aandeel van de O&O-uitgaven in het bbp meet, vervangt de indicator *bruto-investeringen in de kenniskapitaalgoederenvoorraad*. Die nieuwe indicator stemt overeen met een doelstelling van de Europa 2020-strategie en wordt ook opgenomen in de opvolgingsindicatoren van de SDG's.
- De set van 2017 omvatte vier indicatoren over het *binnenlands materiaalverbruik*, namelijk op het totale verbruik en op de componenten ervan: biomassa, metaalertsen en niet-metaalhoudende mineralen

¹ De *Voluntary National Review* is het rapport over de opvolging van de SDG's dat België in juli 2017 heeft voorgesteld op het Politiek forum op hoog niveau voor duurzame ontwikkeling van de VN (België, 2017).

en fossiele brandstoffen. In dit rapport wordt alleen over het totale verbruik gerapporteerd. De gegevens over de specifieke materialen gaan evenwel niet verloren. Ze worden als een opsplitsing van de totale indicator voorgesteld.

2.2. Te ontwikkelen indicatoren

Tijdens de debatten in de Kamer werd de ontwikkeling van indicatoren die de koolstofvoetafdruk en de wegcongestie meten, aangehaald. Paragraaf 2.2 geeft een overzicht van de werkzaamheden over deze twee vragen. Wat betreft de koolstofvoetafdruk steunt dit op een recente *Working Paper* van het FPB (Hambÿe *et al.*, 2017).

2.2.1. Koolstofvoetafdruk

De uitstoot van broeikasgassen (BKG) wordt doorgaans verrekend per land door heel de uitstoot op het grondgebied te evalueren. Dat zijn de nationale inventarissen van de BKG-uitstoot die het Raamverdrag van de Verenigde Naties inzake Klimaatverandering (UNFCCC) vereist. Aan de hand van die inventarissen wordt een raming gemaakt van de twee indicatoren over de BKG-uitstoot die in dit rapport worden voorgesteld en die de in België gerealiseerde uitstoot meten.

De invoer van BKG-uitstoot-intensieve producten draagt bij tot het verminderen van de uitstoot van een land, aangezien die uitstoot wordt verrekend in het producerende land. Omgekeerd draagt de uitvoer van uitstoot-intensieve producten bij tot het verhogen van de uitstoot van een land. De koolstofvoetafdruk is een alternatieve berekeningsmethode die rekening houdt met die invloed van de internationale handel op de verrekening van de BKG-uitstoot.

Die benadering vereist robuuste gegevens over de invoer- en uitvoerstromen van alle landen van de wereld. De productie van goederen en diensten impliceert immers een productieketen die vaak verspreid is over vele landen. Een computer die in China wordt vervaardigd, bijvoorbeeld, zou elektronische onderdelen, metaal en plastic materiaal kunnen gebruiken uit andere landen, die zelf op hun beurt grondstoffen gehaald hebben uit nog andere landen. Bovendien moeten er nauwkeurige gegevens worden verkregen over de productietechnologieën die in elk land worden gebruikt en de daarmee verbonden BKG-uitstoot.

Dergelijke gegevens verzamelen gaat gepaard met tal van problemen. Om de koolstofvoetafdruk van België te berekenen, veronderstelt een eerste vereenvoudigde benadering dat alle landen dezelfde technologie gebruiken als in België. Dat wordt de *hypothese van binnenlandse technologie* genoemd. Aan de hand van die hypothese kan een koolstofvoetafdruk worden berekend met alleen de gegevens over de invoer, de uitvoer en de technologieën van België. Een dergelijke benadering werd onder meer toegepast in een *Working Paper* van het FPB (Sissoko en Vandille, 2008). Die benadering is een grote vereenvoudiging van de werkelijkheid, maar maakt het mogelijk om de koolstofvoetafdruk van België relatief vlug te ramen.

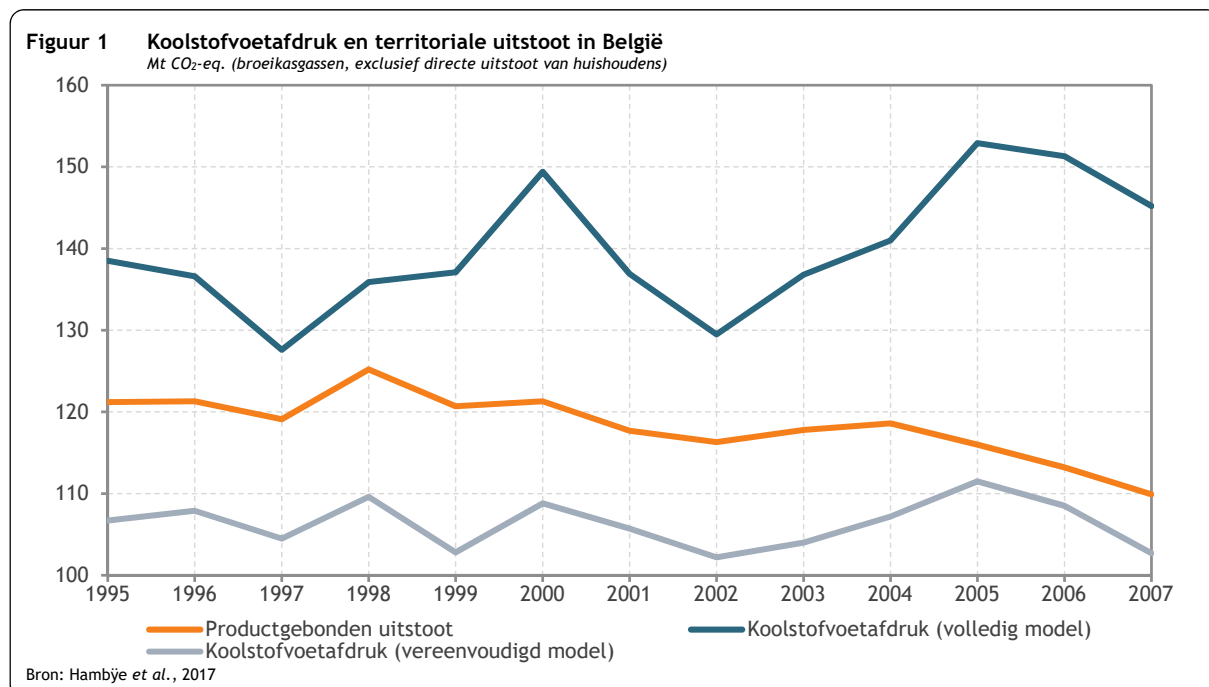
Een nauwkeurigere benadering bestaat erin de noodzakelijke gegevens te verzamelen over de invoer, de uitvoer en de technologieën die worden gebruikt in alle landen van de wereld. Die benadering werd

mogelijk gemaakt door de ontwikkeling van projecten waarin multiregionale input-outputtabellen werden opgesteld voor alle landen van de wereld. Dergelijke projecten zijn in de academische wereld ontwikkeld sinds het midden van het vorige decennium. De berekening van de koolstofvoetafdruk is dan realistischer, maar de gegevens zijn slechts met veel vertraging beschikbaar, aangezien het opstellen van die multiregionale tabellen aanzienlijke inspanningen vereist.

In 2017 heeft het Federaal Planbureau een *Working Paper* gepubliceerd waarin de koolstofvoetafdruk van België wordt berekend aan de hand van een dergelijke benadering (Hambjye *et al.*, 2017). De resultaten van die *Working Paper* worden voorgesteld in figuur 1, waar de BKG-uitstoot van België op drie manieren wordt geraamd:

- de uitstoot op het Belgische grondgebied;
- de koolstofvoetafdruk berekend aan de hand van het vereenvoudigde model (hypothese van binnenlandse technologie);
- de koolstofvoetafdruk berekend aan de hand van het volledige model (multiregionale input-outputtabellen).

In deze figuur wordt alleen de productgebonden uitstoot in aanmerking genomen. De uitstoot van de huishoudens (ongeveer 30 Mt CO₂-eq) is immers dezelfde, ongeacht de gebruikte benadering en kan dus worden uitgesloten uit deze vergelijking. Bovendien bestrijkt deze figuur slechts de periode tot 2007, gezien de tijdsbependingen die inherent zijn aan de opmaak van multiregionale input-outputtabellen op mondiaal niveau.

De uitstoot op het Belgische grondgebied is stabiel op ongeveer 120 Mt CO₂-eq. per jaar, waarbij het de laatste drie jaar licht daalt tot 110 Mt CO₂-eq.

De koolstofvoetafdruk berekend met het vereenvoudigde model, namelijk aan de hand van de hypothese dat alle landen van de wereld dezelfde technologie als in België gebruiken, ligt systematisch lager dan de territoriale uitstoot. De koolstofvoetafdruk berekend met het volledige model, dat rekening houdt met de gedetailleerde productieketens en landspecifieke technologieën, ligt systematisch hoger dan de territoriale uitstoot. In 2007 bedraagt die koolstofvoetafdruk 145 Mt CO₂-eq. tegenover 110 Mt CO₂-eq. voor de territoriale uitstoot en 103 Mt CO₂-eq. voor de koolstofvoetafdruk berekend met het vereenvoudigde model.

Bovendien verschillen de evoluties. Terwijl de territoriale uitstoot een neerwaartse trend vertoont tussen 1995 en 2007, vertoont de koolstofvoetafdruk een opwaartse trend.

De werkzaamheden rond de koolstofvoetafdruk moeten worden voortgezet om een methodologie te ontwikkelen waarmee die voor meer recente jaren kan worden berekend, zodat die kan worden opgenomen in de set van aanvullende indicatoren naast het bbp. Bovendien lijkt het belangrijk om de koolstofvoetafdruk te berekenen met de volledige methode. De hypothese van binnenlandse technologie is immers een vereenvoudigde hypothese die het mogelijk maakt vlug een koolstofvoetafdruk te berekenen, maar op een niveau dat aanzienlijk lager ligt dan met een meer volledige methode.

2.2.2. Wegcongestie

Momenteel bestaan er zeer weinig gegevens over de gemiddelde congestie voor het volledige Belgische grondgebied tijdens een jaar. In dit rapport wordt er dus geen indicator over voorgesteld.

- De gewesten publiceren elk hun eigen indicator van de congestie:
 - de *filezwaarte op het autosnelwegennet* in het Vlaams Gewest (Vlaamse overheid, 2017),
 - de *capaciteitsbezettingsgraad van de autosnelwegen* in het Waals Gewest (SPW-DGO1, 2017),
 - de *bezettingsgraad van de wegen* in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (BISA, 2017).

Die maatstaven kunnen niet rechtstreeks worden vergeleken en kunnen niet worden geaggregeerd op nationaal niveau.

- De Europese Commissie publiceert een indicator over het aantal uren dat wordt doorgebracht in files (*hours spent in road congestion annually*, Europese Commissie, 2017). Die indicator is evenwel alleen beschikbaar voor 2014 en 2015, wat onvoldoende is om de indicator op te nemen in dit rapport. Bovendien zijn er geen nieuwe gegevens sinds de actualisering 2017 van dit rapport.

3. Opbouw van een composiete indicator om het welzijn hier en nu in België te meten

Dit rapport stelt een set voor van 63 aanvullende indicatoren naast het bbp, verdeeld in 13 thema's en 3 dimensies die het welzijn en de ontwikkeling van België meten. Het FPB heeft zijn werkzaamheden voortgezet om een beperkter aantal indicatoren te presenteren door composiete indicatoren voor te stellen. In het vorige rapport (INR/FPB, 2017) werd een werkkader voorgesteld rond een synthetische indicator per dimensie van duurzame ontwikkeling om het welzijn *Hier en nu*, *Later* en *Elders* te meten. Het FPB heeft in een eerste fase zijn werkzaamheden toegespitst op het onderzoek naar een indicator voor de dimensie *Hier en nu* die het merendeel van de indicatoren (37 van de 63) uit dit rapport bestrijkt. De andere dimensies zullen aan bod komen in latere werkzaamheden. In het licht van de multidimensionele aard van het welzijn, heeft het FPB ook voorgesteld om te werken op basis van een bepaald type van synthetische indicator, namelijk de composiete indicatoren. Die laatste worden opgesteld door een reeks van indicatoren te aggregeren die worden uitgedrukt in verschillende meeteenheden. Aan alle indicatoren wordt een specifiek gewicht toegekend. Om die indicatoren en gewichten te kiezen, werden de determinanten van het individuele welzijn van de Belgen in detail geanalyseerd en gepubliceerd in een *Working Paper* (Joskin, 2017).

Paragraaf 3.1 van dit hoofdstuk stelt de belangrijkste resultaten van de analyse van de determinanten van het welzijn voor. Paragraaf 3.2 gaat nader in op de belangrijkste stappen om de composiete indicator op te stellen. Paragraaf 3.3 presenteert de composiete indicator om het welzijn van de Belgen *Hier en nu* te meten en vergelijkt de evolutie ervan met twee andere referentie-indicatoren. Tot slot komen in paragraaf 3.4 de conclusies aan bod en worden er toekomstige onderzoekspistes aangereikt. Een *Working Paper* beschrijft in detail de opbouw van de composiete indicator uit dit hoofdstuk (Joskin, 2018).

3.1. Belangrijkste determinanten van het welzijn in België

De keuze van de onderliggende indicatoren van de composiete indicator en de gewichten ervan zijn cruciaal om zo goed mogelijk het welzijn in België te meten. Om willekeurige keuzes te vermijden, heeft het FPB de determinanten van het welzijn van de Belgen geanalyseerd aan de hand van de individuele gegevens uit de EU-SILC-enquête (*Statistics on Income and Living Conditions – Enquête over de inkomsten en de levensomstandigheden*)². In 2013 bevatte die enquête een ad-hocmodule specifiek over het welzijn. Die laatste wordt gemeten aan de hand van de volgende vraag: *Alles in acht genomen, hoe tevreden bent u met uw leven?* Het antwoord op die vraag wordt gegeven op een schaal van 0 (helemaal niet tevreden) tot 10 (helemaal tevreden), die de Cantrilschaal wordt genoemd. Uit de gegevens blijkt dat de Belg in 2013 zijn welzijn met gemiddeld 7,5 beoordeelt.

Om de geobserveerde verschillen in het welzijn tussen de Belgen te verklaren, werden 17 variabelen van de EU-SILC-enquête geanalyseerd. Twaalf variabelen werden ondergebracht in 5 thema's van de dimensie *Hier en nu* van duurzame ontwikkeling. *Levensstandaard en armoede*, *Werk en vrije tijd*, *Gezondheid*, *Opleiding en vorming* en, ten slotte, *Samenleving*. De resterende variabelen zijn demografische variabelen (leeftijd, geslacht enz.). Aan de hand van de gewone methode van de kleinste kwadraten kon de

² De Belgische gegevens van die enquête worden verzameld door de Algemene Directie Statistiek van de Federale Overheidsdienst Economie. Meer informatie kan worden gevonden via de volgende link: <http://statbel.fgov.be>

rechtstreekse impact van elk van de 17 variabelen op het welzijn van de Belgen worden gemeten. Alleen de statistisch significante resultaten (met een maximale foutenmarge van 5 %) werden hier gebruikt. Wanneer er meerdere zijn voor een thema, worden alleen de belangrijkste gebruikt. Tabel 3 stelt de acht voornaamste effecten voor op het welzijn met minstens een resultaat per thema voor de dimensie *Hier en nu*.

In België is zowel mentale als fysieke gezondheid de belangrijkste determinant van het welzijn. Ten opzichte van een Belg in goede gezondheid leidt een zeer slechte gezondheidstoestand tot een gemiddeld verlies aan welzijn van meer dan 1,6 punt op een schaal van 0 tot 10.

Tabel 3 Impact van de belangrijkste determinanten van het welzijn in België

Thema's		Impact op het welzijn
Gezondheid	Een zeer slechte gezondheidstoestand hebben ¹	-1,61
Gezondheid	Een slechte gezondheidstoestand hebben ¹	-1,18
Levensstandaard en armoede	In ernstige materiële ontbering leven	-0,67
Werk en vrije tijd	Arbeidsongeschikt zijn ²	-0,46
Opleiding en vorming	Geen diploma hebben ³	-0,33
Werk en vrije tijd	Werkloos zijn ²	-0,15
Samenleving	Iemand hebben om hulp aan te vragen	+0,25
Samenleving	Iemand hebben om in vertrouwen te nemen	+0,27

Bron: berekeningen FPB op basis van de gegevens van de EU-SILC-enquête van 2013 (Statistics Belgium, 2017).

Noot: het welzijn wordt gemeten door de vraag "Alles in acht genomen, hoe tevreden bent u met uw leven?". Het antwoord op die vraag wordt gegeven op een schaal van 0 (helemaal niet tevreden) tot 10 (helemaal tevreden).

Noot: de effecten op het welzijn zijn niet-gestandaardiseerde coëfficiënten op basis van de gewone methode van de kleinste kwadraten.

¹ Ten opzichte van een goede gezondheidstoestand.

² Ten opzichte van een voltijdse betrekking.

³ Ten opzichte van het bezit van een diploma hoger secundair onderwijs.

Een belangrijk resultaat van de analyse van de determinanten van het welzijn in België is dat de rechtstreekse impact van het inkomen op het individuele welzijn beperkt is. Voor het thema *Levensstandaard en armoede* heeft het feit dat een persoon geen voldoende hoog inkomen heeft om toegang te krijgen tot de gangbare levensstijl de grootste impact: -0,67 punt aan welzijn.

Op het gebied van arbeid werden 10 socio-economische statuten geanalyseerd. Daaruit blijkt dat werkloos of arbeidsongeschikt zijn een negatieve impact heeft op het welzijn: respectievelijk -0,15 en -0,46 punt. Voor de andere statuten zijn er daarentegen geen statistisch significante resultaten.

Op het gebied van het opleidingsniveau blijkt dat geen diploma hebben een belangrijke negatieve impact heeft op het welzijn: -0,33 punt.

Tot slot, op het gebied van de verschillende variabelen die worden geanalyseerd voor het thema *Samenleving* telt vooral iemand hebben om hulp aan te vragen of in vertrouwen te nemen: daardoor stijgt het welzijn respectievelijk met 0,25 en 0,27 punt.

Die resultaten tonen de belangrijkste determinanten van het individuele welzijn in België. Ze kwantificeren ook de rechtstreekse impact van elk van deze determinanten op het welzijn. Het begrip van het welzijn blijft evenwel beperkt omdat het afhankelijk is van de beschikbare statistische gegevens. Uit de statistische analyse blijkt dat ongeveer 30 % (aangepaste R²) van de waargenomen verschillen in het

welzijn in België kan worden verklaard aan de hand van de huidige gegevens. Volgens de literatuur (zie, bijvoorbeeld, Bartels, 2015 en Eurostat, 2016) betreft het tussen 20 % en 50 % van de verschillen in het welzijn. Een ander deel van die verschillen wordt verklaard door genen en persoonlijkheidskenmerken, die niet worden gemeten in de enquêtes. Naast die beperkingen zijn de huidige gegevens enkel beschikbaar in de EU-SILC-enquête van 2013 en is het dus niet mogelijk om daarmee de evolutie van het welzijn van dezelfde personen te volgen. Daarom is het niet mogelijk om na te gaan of de waargenomen impact op het welzijn aanhoudt in de tijd (aanpassingseffect van het welzijn).

3.2. Belangrijkste stappen om een compositie indicator op te stellen

Er worden doorgaans vier stappen onderscheiden om een compositie indicator op te stellen, waarbij telkens een methodologische keuze moet worden gemaakt:

- de keuze van de indicatoren waaruit de compositie indicator bestaat;
- de keuze van de gewichten die worden toegekend aan elk van de indicatoren;
- de keuze van de normalisatie- (of standaardisatie)methode om de indicatoren te vergelijken;
- de keuze van de aggregatiemethode van de indicatoren om een enkele indicator op te stellen.

Paragraaf 3.2 gaat in het bijzonder dieper in op de eerste twee stappen en is gebaseerd op de resultaten van de analyse van de determinanten van het welzijn in België (zie punten 3.2.1 en 3.2.2). Punt 3.2.3 stelt de twee laatste, meer wiskundige, stappen minder uitgebreid voor.

3.2.1. Keuze van de indicatoren

In dit rapport is het welzijn in de dimensie *Hier en nu* multidimensioneel en opgebouwd rond 10 thema's. De belangrijkste resultaten van de analyse van de determinanten van het welzijn gaan over 5 van die thema's (zie tabel 3). Die 5 thema's bestrijken 32 van de 37 indicatoren die het welzijn *Hier en nu* meten.

Aan de hand van die resultaten heeft het FPB zich gebogen over de beschikbare statistische gegevens in België om de meest adequate indicatoren te selecteren. Er werd voorrang gegeven aan de 63 indicatoren uit dit rapport. Wanneer meerdere indicatoren beschikbaar zijn, werden de indicatoren gekozen waarvoor de meest recente gegevens beschikbaar zijn. Administratieve gegevens, indien beschikbaar, werden verkozen boven enquêtegegevens.

Wat betreft het thema *Werk en vrije tijd* en ten opzichte van de voorgestelde resultaten (zie tabel 3) werden twee indicatoren gekozen. De eerste indicator is de werkloosheidsgraad die het aandeel meet van de werklozen in de beroepsbevolking (hier volgens de definitie van het FPB die rekening houdt met de oudere werklozen) aan de hand van de gegevens van de RVA (Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening) en het INR (Instituut voor de Nationale Rekeningen). De tweede indicator is het aantal langdurige arbeidsongeschikte personen (meer dan een jaar) in de particuliere sector (werknemers en zelfstandigen). Die laatste wordt berekend aan de hand van de gegevens van het RIZIV (Rijksinstituut voor ziekte- en invaliditeitsverzekering) en het INR.

Voor het thema *Levensstandaard en armoede* werd er een indicator gekozen, namelijk het aandeel van de bevolking dat zich in een situatie van ernstige materiële ontbering³ bevindt op basis van de gegevens van de EU-SILC-enquête. Die indicator is identiek aan de indicator die wordt gebruikt in de analyse van de determinanten van het welzijn, en is ook opgenomen in de set met indicatoren van dit rapport (zie indicator 7).

Wat betreft het thema *Opleiding en vorming*, wordt de indicator over vroegtijdige schoolverlaters gekozen. Die indicator komt uit de enquête naar de arbeidskrachten (EAK) en wordt ook opgenomen in dit rapport (zie indicator 25).

Er bestaan weinig indicatoren om het thema *Samenleving* te meten. In dit rapport wordt een indicator opgenomen die het contact met vrienden en familie meet (zie indicator 29) aan de hand van de gegevens van de *European Social Survey*-enquête (ESS, 2017). Momenteel gaan de meest recente gegevens tot 2014. Om over meer recente statistische gegevens (tot 2016) te beschikken, werd een indicator uit de *Gallup World Poll*-enquête (Helliwell *et al.*, 2017) gebruikt: sociaal netwerk (*Social support*). Die indicator meet het aandeel van de personen dat verklaart dat ze, wanneer dat nodig is, op de steun van vrienden en familie kunnen rekenen.

Zoals eerder vermeld (zie paragraaf 3.1), is zowel de mentale als de fysieke gezondheid de belangrijkste determinant van het welzijn van de Belgen. De keuze van een (of meer) indicator(en) om de gezondheidstoestand van de Belgen te meten blijft ingewikkeld. Er moet over worden gewaakt dat zowel de fysieke als de mentale gezondheid wordt gemeten. Er bestaan echter weinig indicatoren die de evolutie van de mentale gezondheidstoestand in België meten. De indicator die depressie meet en die is opgenomen in dit rapport (zie indicator 23) is momenteel alleen beschikbaar tot 2013 en wordt ongeveer om de vijf jaar verzameld. Om het gebrek aan statistische gegevens op te vangen, werden de werkzaamheden toegespitst op indicatoren die de globale gezondheidstoestand van personen meten, namelijk die rekening houden met de fysieke en mentale aspecten van gezondheid. De Minimum Europese gezondheidsmodule werd gekozen (Eurostat, 2017). Die module meet de gezondheidstoestand van de Europeanen aan de hand van drie vragen: een over de waargenomen gezondheidstoestand, een over de waargenomen langdurige beperking in de gebruikelijke activiteiten en, tot slot, een over het al dan niet ondervinden van een gezondheidsprobleem of ziekte van lange duur. Om de compositie indicator op te stellen, werd er gekozen voor het aandeel van de personen die verklaren dat ze een slechte of zeer slechte gezondheidstoestand hebben, (enkele of ernstige) langdurige beperkingen hebben en een gezondheidsprobleem of een ziekte van lange duur hebben. Om een enkele indicator voor het thema *Gezondheid* te verkrijgen, werd het rekenkundig gemiddelde van die drie indicatoren gebruikt. De indicator die op die manier wordt opgesteld, wordt *gezondheidstoestand* genoemd in het vervolg van deze tekst. De gegevens om die indicator te berekenen, komen allemaal van de EU-SILC-enquête.

³ Een persoon bevindt zich in een situatie van ernstige materiële ontbering indien zijn huishouden geconfronteerd wordt met minstens vier van de volgende negen problemen: onverwachte kosten niet kunnen opvangen, niet om de andere dag een maaltijd met proteïnen kunnen eten, zijn huis niet adequaat kunnen verwarmen (wegens financiële redenen), zich niet één keer per jaar één week vakantie weg van thuis kunnen veroorloven, geen auto hebben (indien de persoon dat wenst), geen televisie hebben (indien de persoon dat wenst), geen telefoon hebben (indien de persoon dat wenst), geen wasmachine hebben (indien de persoon dat wenst) en ten slotte achterstallen hebben voor het aflossen van hypotheeklening, huur of facturen voor de diensten van openbaar nut.

Tabel 4 gaat dieper in op de 6 indicatoren die zijn gebruikt om de compositie indicator op te stellen door ze kort te beschrijven en de bron(nen) ervan te vermelden. Aan de hand van die indicatoren wordt elk van de 5 thema's die de dimensie *Hier en nu* van het welzijn meten, gedekt door minstens een indicator. Die indicatoren zijn beschikbaar over de periode 2005-2016.

Tabel 4 Gekozen indicatoren voor het opstellen van de compositie indicator

Thema's	Indicatoren	Beschrijvingen	Bronnen
Levensstandaard en armoede	Ernstige materiële ontbering	Aandeel van de huishoudens die in ernstige materiële ontbering leven	Algemene Directie Statistiek; Eurostat, <i>European Union Statistics on Income and Living Conditions</i> (EU-SILC)
Werk en vrije tijd	Werkloosheid	Aandeel van de werklozen in de beroepsbevolking (definitie FPB die de oudere werklozen omvat)	INR, RVA, FPB
	Arbeidsongeschiktheid	Aandeel van de langdurige arbeidsongeschikte personen (meer dan een jaar) in de particuliere sector	INR, RIZIV, FPB
Opleiding en vorming	Vroegtijdige schoolverlaters	Aandeel 18-24-jarige vroegtijdige schoolverlaters	Algemene Directie Statistiek; Eurostat, <i>European Union Labour Force Survey</i> (EU-LFS)
Gezondheid	Gezondheidstoestand	Aandeel van de personen in een slechte/zeer slechte gezondheidstoestand	Algemene Directie Statistiek; Eurostat, <i>European Union Statistics on Income and Living Conditions</i> (EU-SILC)
		Aandeel van de personen met enkele of ernstige beperkingen in de gebruikelijke activiteiten	Algemene Directie Statistiek; Eurostat, <i>European Union Statistics on Income and Living Conditions</i> (EU-SILC)
		Aandeel van de personen met een gezondheidsprobleem of ziekte van lange duur	Algemene Directie Statistiek; Eurostat, <i>European Union Statistics on Income and Living Conditions</i> (EU-SILC)
Samenleving	Sociaal netwerk	Aandeel van de personen dat op de steun van naasten of vrienden kan rekenen wanneer dat nodig is	<i>World Happiness Report</i> , <i>Gallup World Poll</i>

Bron: FPB

Behalve voor de indicator van het sociaal netwerk stemt een toename van de indicatoren overeen met een achteruitgang van het welzijn. Een stijging van de werkloosheidsgraad, bijvoorbeeld, leidt tot een achteruitgang van het gemiddelde welzijn van de Belgen. Om een compositie indicator op te stellen die, wanneer hij toeneemt, wijst op een verbetering van het welzijn, wordt het aanvullende deel van die indicatoren (100 % - indicator) gebruikt in de berekeningen.

3.2.2. Keuze van de gewichten

Net zoals de keuze van de indicatoren is de keuze van de gewichten ervan een cruciale stap. Die keuze steunt ook op de resultaten van de analyse van de determinanten van het welzijn in België (zie paragraaf 3.1).

In de vorige stap werden 6 indicatoren gekozen⁴ (zie tabel 4) waarbij 2 van die indicatoren 4 van de 8 belangrijkste resultaten van de analyse van de determinanten van het welzijn bestrijken (zie tabel 3). Om een gewicht toe te kennen aan de indicator van het thema *Gezondheid*, wordt het gemiddelde van de twee resultaten van dat thema gekozen. Die keuze vloeit voort uit het feit dat die twee resultaten afkomstig zijn van dezelfde variabele waarvoor wordt gevraagd om 1 van de 5 gezondheidstoestanden te selecteren. Voor het thema *Samenleving* wordt de som van de twee resultaten gekozen, aangezien ze voortvloeien uit twee verschillende variabelen.

Om die gewichten te kunnen gebruiken om een compositie indicator op te stellen, moet vanuit methodologisch oogpunt de som ervan gelijk zijn aan 1. Om dat te bereiken werd elk effect gedeeld door het totaal van de effecten (zie tabel 5).

Tabel 5 Gekozen gewichten voor het opstellen van de compositie indicator

Thema's	Indicatoren	Impact op het welzijn niet-genormaliseerd	Gewichten genormaliseerd op 1
Levensstandaard en armoede	Ernstige materiële ontbering	0,67	0,19
Werk en vrije tijd	Werkloosheid	0,15	0,04
	Arbeidsongeschiktheid	0,46	0,13
Opleiding en vorming	Vroegtijdige schoolverlaters	0,33	0,09
Gezondheid	Gezondheidstoestand	1,40	0,40
Samenleving	Sociaal netwerk	0,51	0,15
Totaal		3,53	1,00

Bron: berekeningen FPB op basis van de gegevens van de EU-SILC-enquête van 2013 (Algemene Directie Statistiek, 2017)

In het licht van de resultaten van de analyse van de determinanten van het welzijn wordt aan de indicator van de gezondheidstoestand logischerwijze het hoogste gewicht toegekend: 0,40. Aan de indicator van de ernstige materiële ontbering wordt daarentegen een gewicht toegekend die ongeveer twee keer lager is: 0,19. Aan de overige indicatoren worden gewichten toegekend die schommelen tussen 0,04 en 0,15. Die gewichten zijn vast over de volledige beschouwde periode.

3.2.3. Overige methodologische keuzes

Naast de keuze van de indicatoren en de gewichten ervan (zie 3.2.1 en 3.2.2) moet voor het opstellen van de compositie indicator ook een normalisatie- en aggregatiemethode worden gekozen. De eerste methode heeft tot doel een vergelijking mogelijk te maken van de 6 indicatoren, terwijl de tweede methode tot doel heeft die indicatoren te aggregeren in een enkele indicator. In tegenstelling tot de twee vorige stappen kan die keuze niet steunen op de resultaten van de analyse van de determinanten van het welzijn.

⁴ Waarvan een gezondheidsindicator opgebouwd op basis van 3 indicatoren voor de gezondheidstoestand (zie 3.2.1).

Voor de normalisatiemethode van de 6 indicatoren, bestaan er verschillende mogelijkheden (Z-score, Min-Max enz.). De Min-Max-methode wordt hier gebruikt. Die methode bestaat erin de indicatoren onder te brengen in een interval van 0 tot 1. Op basis van die methode heeft elke indicator over de periode 2005-2016 een minimumwaarde van 0 en een maximumwaarde van 1.

Voor de aggregatiemethode bestaan er ook verschillende keuzemogelijkheden (lineaire aggregatie, meetkundig gemiddelde enz.). De verschillende aggregatiemethoden tonen vrij vergelijkbare evoluties van de compositie indicator in de tijd. Er werd dan ook gekozen voor de methode die het eenvoudigst uit te leggen en op te splitsen is. Het gaat om de methode van lineaire aggregatie, die het product van elke indicator met zijn gewicht optelt.

Kader 2 Sterke en zwakke punten van de indicator van het *welzijn hier en nu*

Rekening houdend met de onderliggende methodologische keuzes heeft de compositie indicator van het *welzijn hier en nu* (W_{HN}) bepaalde sterke en zwakke punten. De voornaamste worden hieronder weergegeven.

Sterke punten

- Geeft een samenvatting van de verschillende facetten van het welzijn.
- Vergemakkelijkt de communicatie.
- Is opgebouwd aan de hand van objectieve resultaten over de determinanten van het individuele welzijn voor België.
- Kan worden opgesplitst om de evolutie ervan in de tijd te verklaren.

Zwakke punten

- Is gebaseerd op nog steeds beperkte kennis over het welzijn.
- Bestaat uit een beperkt aantal indicatoren.
- De verbetering van het welzijn is afhankelijk van de verbetering van alle componenten ervan. Door de gehanteerde methode om de indicator van de W_{HN} op te stellen, zijn de componenten ervan sterk onderling verwisselbaar.

3.3. Compositie indicator om het welzijn te meten

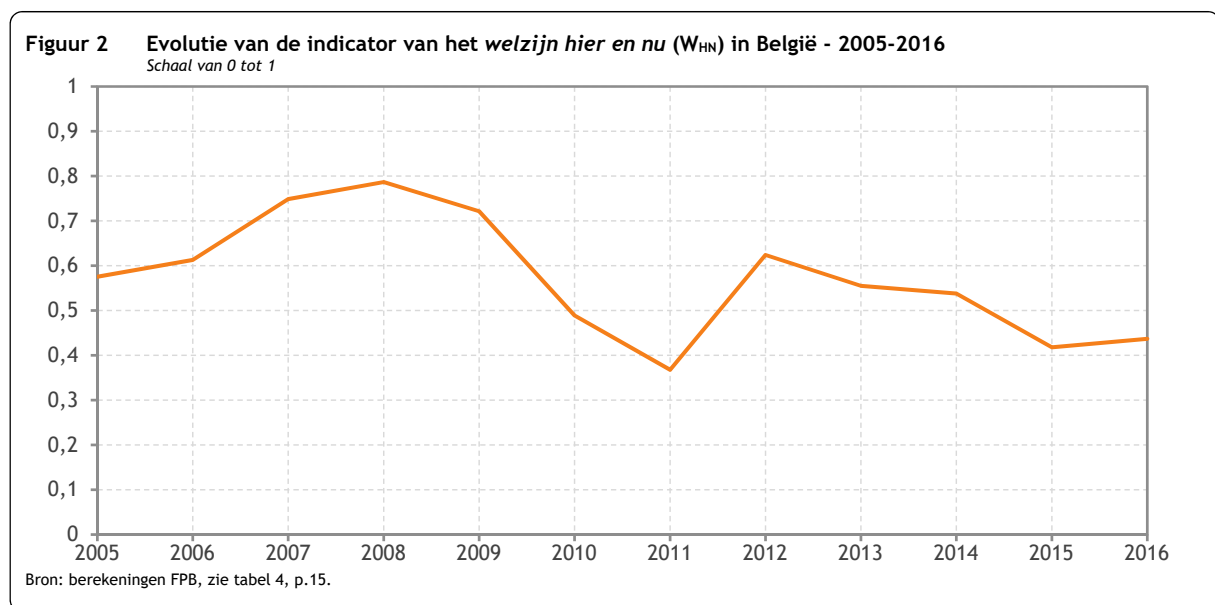
3.3.1. Analyse van de indicator van het welzijn hier en nu

Op basis van de vier vorige stappen (zie 3.2) werd een compositie indicator opgesteld voor de periode 2005-2016. Deze indicator kreeg de naam *welzijn hier en nu* (W_{HN}) en wordt berekend aan de hand van de volgende formule:

$$W_{HN} = \text{gezondheidstoestand} \times 0,40 + \text{ernstige materiële ontbering} \times 0,19 + \text{sociale ondersteuning} \times 0,15 + \text{arbeidsongeschiktheid} \times 0,13 + \text{vroegtijdige schoolverlaters} \times 0,09 + \text{werkloosheid} \times 0,04 \quad (1)$$

Rekening houdend met de methode om de indicator op stellen, evolueert die op een schaal van 0 tot 1. Een waarde van 0 stemt overeen met een situatie waarin de 6 indicatoren zich gelijktijdig op het laagste niveau bevinden, terwijl een waarde van 1 overeenstemt met een situatie waarin die indicatoren zich op het hoogste niveau bevinden.

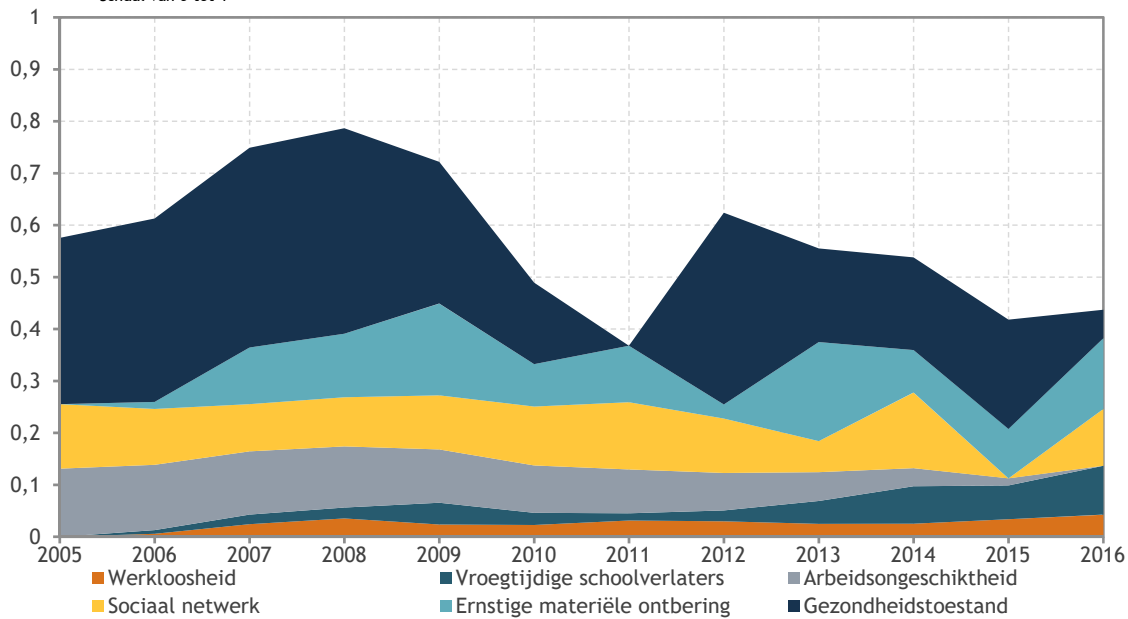
Het welzijn van de Belgen toont een neerwaartse trend tussen 2005 en 2016 (zie figuur 2). Die trend wordt ook waargenomen wanneer het welzijn wordt gemeten door een subjectieve indicator, zoals de tevredenheid met het leven (Helliwell *et al.*, 2017 en OESO, 2017). Het welzijn van de Belgen stijgt sinds 2005 en bereikt zijn hoogste niveau in 2008. Vanaf 2008, of na het uitbreken van de financieel-economische crisis, daalt het aanzienlijk en over meerdere jaren. Het welzijn bereikt zijn laagste niveau in 2011, stijgt in 2012 en daalt vervolgens opnieuw over drie opeenvolgende jaren. Tussen 2015 en 2016 stijgt het welzijn enigszins, maar blijft het onder het niveau van 2005.

Hoe kan die neerwaartse trend van het welzijn in België worden verklaard? Een van de sterke punten van de door het FPB ontwikkelde indicator is dat die kan worden opgesplitst in zijn zes onderdelen (zie figuur 3). Ter herinnering, opdat een stijging van de indicatoren zich vertaalt in een toename van het welzijn in België, wordt het aanvullende deel van die indicatoren gebruikt in de berekeningen. Om ze vergelijkbaar te maken werden deze indicatoren ook genormaliseerd in een interval tussen 0 en 1. Zo is de indicator gelijk aan 0 wanneer het zijn laagste niveau bereikt over de periode 2005-2016.

Over de volledige onderzochte periode (2005-2016) is de waargenomen daling van het welzijn hoofdzakelijk het gevolg van een achteruitgang van de indicator van de gezondheidstoestand (zie figuur 3). Ter herinnering, aan die indicator is het hoogste gewicht toegekend: 0,4 op een totaal van 1. Een groot aandeel wordt ook verklaard door een stijging van het aandeel arbeidsongeschikte personen (> 1 jaar) in de werkgelegenheid. Tussen 2005 en 2016 kenden de overige indicatoren een gunstige evolutie. Alleen het sociaal netwerk, die het thema *Samenleving* meet, bleef tussen 2005 en 2016 nagenoeg ongewijzigd. Een waarschijnlijke verklaring voor deze verslechtering is dat de mentale gezondheidstoestand van de Belgen sinds 2008 over het algemeen achteruitgegaan is.

Figuur 3 Opsplitsing van de indicator van het *welzijn hier en nu* (W_{HN}) in België - 2005-2016
Schaal van 0 tot 1

Bron: berekeningen FPB, zie tabel 4, p.15.

Noot: Opdat een stijging van de indicatoren zich vertaalt in een toename van het welzijn in België, wordt het aanvullende deel van de indicatoren gebruikt in de berekeningen.

De toename van het waargenomen welzijn tussen 2005 en 2008 is hoofdzakelijk te danken aan een daling van het aandeel personen in een situatie van ernstige materiële ontbering en in mindere mate aan de verbetering van de gezondheidstoestand, een daling van de werkloosheid en van het aantal vroegtijdige schoolverlaters in België. De evolutie van het welzijn tussen 2008 en 2012 is hoofdzakelijk het gevolg van de evolutie van de gezondheidstoestand van de Belgen over diezelfde periode. De waargenomen daling van het welzijn tussen 2012 en 2015 is te wijten aan de daling van zowel de gezondheidstoestand als het sociaal netwerk en aan de toename van de arbeidsongeschiktheid. Tot slot is de lichte stijging van het welzijn tussen 2015 en 2016 het gevolg van een verbetering van het sociaal netwerk en, in mindere mate, van een verbetering van de ernstige materiële ontbering en van het aantal vroegtijdige schoolverlaters.

3.3.2. Vergelijking tussen de indicator van het welzijn hier en nu en twee andere referentie-indicatoren

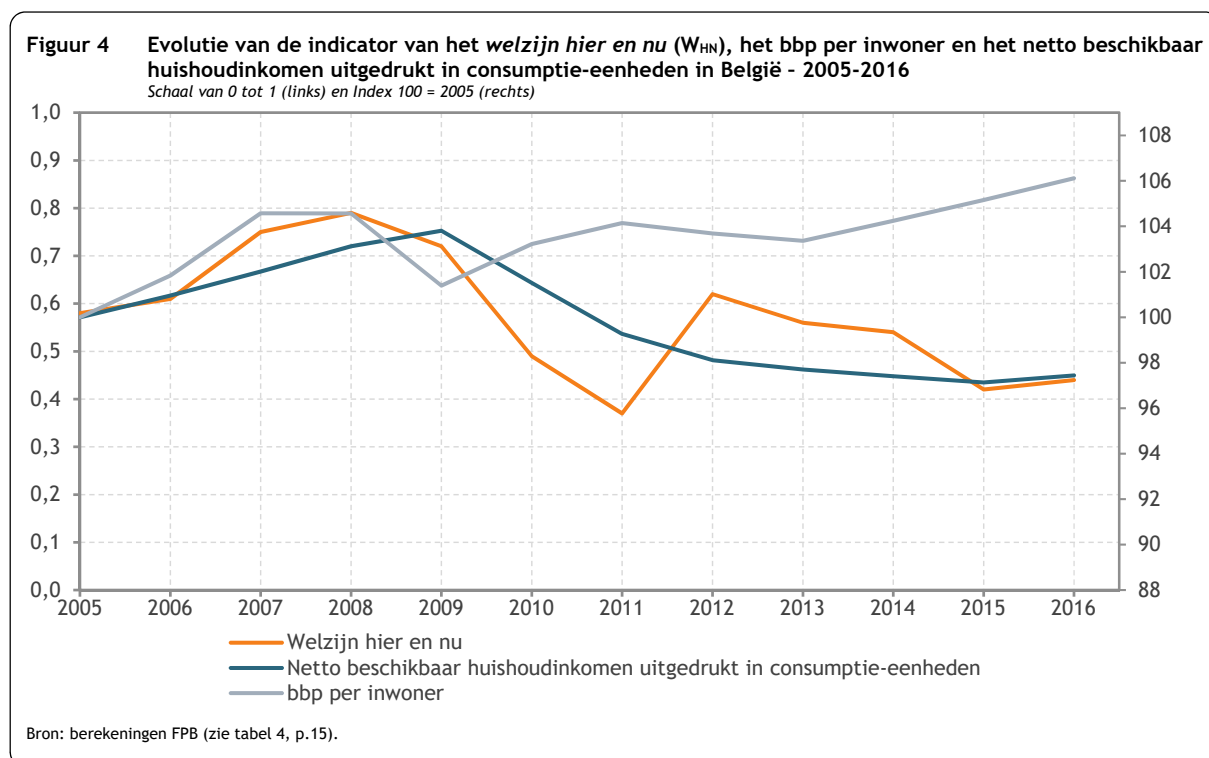
Het doel van dit onderzoek is een aanvullende indicator naast het bruto binnenlands product (bbp) voor te stellen, namelijk een indicator die niet beperkt is tot het meten van het economische aspect van het welzijn van de Belgen. De hier ontwikkelde indicator van het *welzijn hier en nu* (W_{HN}) is dus bedoeld om een aanvulling te vormen op de traditionele economische indicatoren door bijkomende informatie te geven over de facetten van het welzijn die niet door die indicatoren worden behandeld.

Om de analyse van die indicator verder uit te diepen, werd die vergeleken met het bbp dat de economische activiteit meet. Er werd gekozen voor de indicator van het bbp per inwoner, gecorrigeerd voor de prijsevolutie⁵. Bovendien wordt in het rapport van de Commissie over de meting van economische

⁵ Het bbp per inwoner wordt uitgedrukt in kettingeuro's met 2010 als referentiejaar.

prestaties en sociale vooruitgang (Stiglitz *et al.*, 2009) aangeraden om in plaats van de productie eerder de inkomens en de consumptie van de huishoudens te gebruiken om de materiële levensstandaard te meten. Daarom werd een andere indicator berekend die ook afkomstig is uit de nationale rekeningen. Het gaat om het netto beschikbaar huishoudinkomen. Dat wordt hier gemeten per consumptie-eenheid (ook equivalent inkomen genoemd) om rekening te houden met het reële economische gewicht van elk lid van de Belgische huishoudens⁶. Die meeteenheid maakt het mogelijk om beter "[...] rekening te houden met demografie en herverdelende aspecten bij de berekening van het inkomen [...]" (Stiglitz *et al.*, 2009, pp. 128).

Figuur 4 vergelijkt de evolutie van de indicator W_{HN} met de evolutie van het bbp per inwoner en het netto beschikbaar inkomen per consumptie-eenheid over de periode 2005-2016. Die twee laatste indicatoren worden voorgesteld als een index, waar 100 overeenkomt met hun niveau in 2005.

Tussen 2005 en 2008 zijn de drie indicatoren gestegen. Na 2008 lopen de evoluties tussen het bbp per inwoner en de twee andere indicatoren uiteen. Na een daling in 2009 vertoont het bbp per inwoner globaal genomen een opwaartse trend en eindigt het op zijn hoogste niveau in 2016. Omgekeerd vertonen de indicatoren van de W_{HN} en het beschikbaar inkomen een neerwaartse trend en eindigen ze in 2016 op een lager niveau dan dat van 2005. Hoewel het bbp per inwoner in 2016 zijn niveau van voor de financieel-economische crisis heeft overschreden, blijven de twee andere indicatoren daar ruimschoots onder.

⁶ De consumptie-eenheid is een maatstaf die erin bestaat de verdeling van de reële consumptiebehoeften van de huishoudens aan te passen naargelang van hun samenstelling. Aan de hand van een door de OESO ontwikkelde equivalentieschaal wordt aan de eerste volwassene van het huishouden een gewicht van 1 toegewezen, terwijl de andere leden van het huishouden afhankelijk van de leeftijd (jonger of ouder dan 14 jaar) een gewicht van 0,5 of 0,3 krijgen toegewezen. Een huishouden dat bestaat uit twee volwassenen en twee kinderen (jonger dan 14 jaar) vertegenwoordigt bijvoorbeeld 2,1 consumptie-eenheden. De evolutie van het netto beschikbaar inkomen is zeer gelijkaardig tussen 2005 en 2016 wanneer dat wordt gemeten per inwoner, per huishouden of per consumptie-eenheid. Voor de drie meeteenheden ligt het niveau in 2016 lager dan dat in 2005.

3.4. Besluit

Dit hoofdstuk gaat dieper in op de stappen om de indicator van het *welzijn hier en nu* (W_{HN}) van het FPB op te stellen. De opbouw van die indicator steunt grotendeels op de resultaten van de door het FPB uitgevoerde analyse van de determinanten van het individuele welzijn in België (Joskin, 2017). In de W_{HN} worden 5 thema's van het welzijn opgenomen: *Gezondheid, Levensstandaard en armoede, Samenleving, Werk en vrije tijd* en, ten slotte, *Opleiding en vorming*. Dit hoofdstuk analyseert ook de evolutie van de W_{HN} over de periode 2005-2016 en splitst die op om er een verklaring voor te geven. Tot slot wordt in dit hoofdstuk de evolutie van de W_{HN} vergeleken met die van twee economische referentie-indicatoren: het bbp en het beschikbaar huishoudinkomen.

Uit de analyse blijkt dat het welzijn van de Belgen gemeten aan de hand van de W_{HN} globaal genomen is gedaald tussen 2005 en 2016. Die trend wordt hoofdzakelijk verklaard door de achteruitgang van de globale gezondheidstoestand van de Belgen. In tegenstelling tot het bbp per inwoner blijft het welzijn van de Belgen in 2016 ruimschoots onder zijn niveau van voor de financieel-economische crisis. De evolutie van het welzijn in de tijd leunt redelijk dicht aan bij die van het netto beschikbaar huishoudinkomen.

De opbouw van de W_{HN} is een belangrijke stap in het onderzoek naar aanvullende indicatoren naast het bbp. Aan de hand van die indicator kunnen verschillende facetten van het welzijn worden gesynthetiseerd, naast enkel de financiële hulpbronnen die traditioneel worden gemeten door bepaalde economische indicatoren, zoals het bbp of het beschikbaar inkomen. Met die indicator kan ook makkelijker worden gecommuniceerd over het welzijn van de Belgen en de evolutie ervan in de tijd. De indicator stuit evenwel op beperkingen door de huidige kennis op het gebied van het welzijn en de statistische gegevens die beschikbaar zijn in België. In de toekomst zouden de indicatoren waaruit de indicator van het welzijn bestaat, vervangen kunnen worden door andere indicatoren, met gevolgen voor de keuze van de set van indicatoren die in dit rapport wordt gebruikt.

Vanuit een standpunt van duurzame ontwikkeling zal die compositie indicator worden aangevuld met twee andere indicatoren. Het betreft een indicator die het welzijn van de Belgen *Later* meet en een indicator die de impact van België op het welzijn elders in de wereld meet (dimensie *Elders*). Met die laatste indicatoren zal het mogelijk zijn om bepaalde thema's op te nemen die niet door de W_{HN} worden behandeld, zoals het milieu of het klimaat. Het FPB zet zijn onderzoek op dat gebied voort.

4. Evolutie van de indicatoren

Dit hoofdstuk presenteert de evoluties van de 63 aanvullende indicatoren naast het bbp die in dit rapport worden voorgesteld. Die 63 indicatoren worden voorgesteld in evenveel paragrafen, onderverdeeld in dezelfde thema's en in dezelfde volgorde als in tabel 1. Elk van die paragrafen bevat een definitie van de indicator en een beschrijving van zijn evolutie.

Een figuur toont de evolutie van de indicator voor België. In die figuur wordt, voor zover mogelijk, ook de evolutie van de indicator voor de EU-28 of anders voor een geheel van relevante landen getoond. Als de gegevens beschikbaar zijn, bestrijken de indicatoren de periode vanaf 1990 tot het recentst beschikbare jaar, en dat met een jaarlijkse frequentie.

De gegevens van elke indicator zijn opgenomen in een tabel met enkele kerncijfers. Die tabel vermeldt onder andere de gemiddelde jaarlijkse groeivoet over de hele periode waarvoor gegevens beschikbaar zijn. Als er minstens tien gegevens zijn of als de indicator ten minste tot 2002 teruggaat en er minstens 5 gegevens zijn, wordt ook de gemiddelde jaarlijkse groeivoet voor de laatste vijf jaar weergegeven. Waar mogelijk toont die tabel ook een vergelijking voor het laatst beschikbare jaar tussen de niveaus van die indicator voor België en de EU-28, alsook voor de landen met het laagste en het hoogste niveau binnen de EU-28 of anders voor een geheel van relevante landen. De gegevens met betrekking tot die indicatoren zijn beschikbaar op de website www.indicators.be.

Als aan de indicator een doelstelling kan gekoppeld worden, wordt die eveneens vermeld en dan is het ook mogelijk de gewenste richting voor de evolutie van de indicator te bepalen. De doelstellingen komen uit de *Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling* (BS, 2013); de wereldwijde duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen aangenomen door de VN (*Sustainable development goals*; UN, 2015); de internationale overeenkomsten die door België geratificeerd werden, bijvoorbeeld in het kader van de Wereldgezondheidsorganisatie; Europese richtlijnen of strategieën, zoals de Europa 2020-strategie (EC, 2010); of Belgische teksten zoals het regeerakkoord (Federale regering, 2014) of het Nationaal Hervormingsprogramma (Federale regering, 2016). Als een keuze tussen verscheidene doelstellingen nodig was, ging de voorkeur naar de dichtst bij het Belgische niveau gelegen doelstellingen.

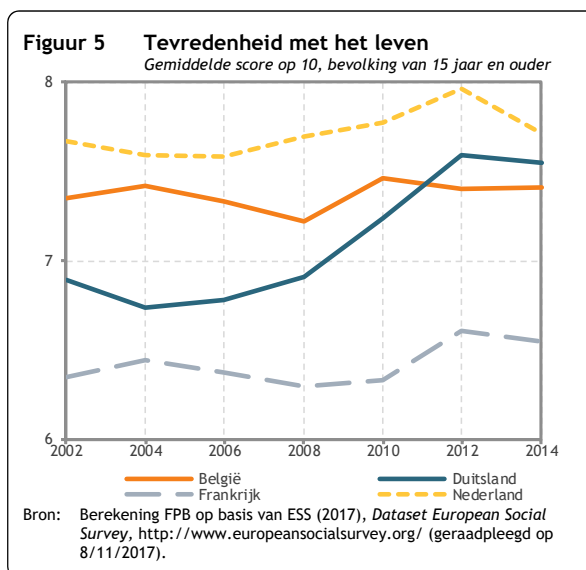
Waar relevant worden de indicatoren opgesplitst naar verschillende bevolkingscategorieën, onder andere volgens geslacht, inkomens- of opleidingsniveau of leeftijd. De getoonde opsplitsingen komen van de instellingen die de betrokken gegevens publiceren.

Een overzicht van de trends van de aanvullende indicatoren naast het bbp wordt gegeven in paragraaf 5.3.

4.1. Subjectief welzijn

Indicator 1. Tevredenheid met het leven

Thema	Subjectief welzijn	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers		
(gemiddelde score op 10, bevolking van 15 jaar en ouder)		
Begin van de periode	2002	7,4
Einde van de periode	2014	7,4
Minimum	2008	7,2
Maximum	2010	7,5
Gemiddelde jaarlijkse groei	2002-2014	+0,1 %
voet	2008-2014	+0,4 %
Vergelijking buurlanden, 2014		
(gemiddelde score op 10, bevolking van 15 jaar en ouder)		
België		7,4
Duitsland		7,6
Frankrijk		6,6
Nederland		7,7

Definitie: de *tevredeheid met het leven* is de gemiddelde score op basis van de antwoorden op de vraag uit de European Social Survey (ESS): "Alles bij elkaar genomen, hoe tevreden bent u vandaag de dag met uw leven over het algemeen?". De respondenten (van 15 jaar en ouder) kunnen antwoorden op een schaal van 0 ("uiterst ontevreden") tot 10 ("uiterst tevreden"). Die vraag kwam telkens aan bod in de zeven tweejaarlijkse enquêtes van de ESS. Die indicator wordt uitgedrukt in een gemiddelde score op 10. Het FPB berekent de indicator met de gegevens van de ESS (2017).

Evolutie: volgens de ESS-enquête lag de indicator tevredenheid met het leven in 2014 in België op 7,4 (score op 10) en wijzigde die nauwelijks in de periode 2002-2014. De betrouwbaarheidsintervallen berekend voor deze indicator worden hernomen in bijlage 1.

De subjectieve aard van het type gestelde vragen voor deze indicator leidt ertoe dat vergelijkingen tussen landen weinig betekenis hebben. Het heeft meer betekenis om de evoluties te vergelijken. Vooral in Duitsland is de tevredenheid met het leven erop vooruitgegaan, terwijl het in de drie andere landen stabiel gebleven is.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling stelt dat "een inclusieve maatschappij het welzijn van elke persoon wil bevorderen" (inleiding van de uitdaging "Een maatschappij die de sociale cohesie bevordert"). Om bij te dragen tot die doelstelling, beschouwt dit rapport dat de tevredenheid met het leven, als maatstaf voor het subjectieve welzijn van de burgers, niet mag dalen.

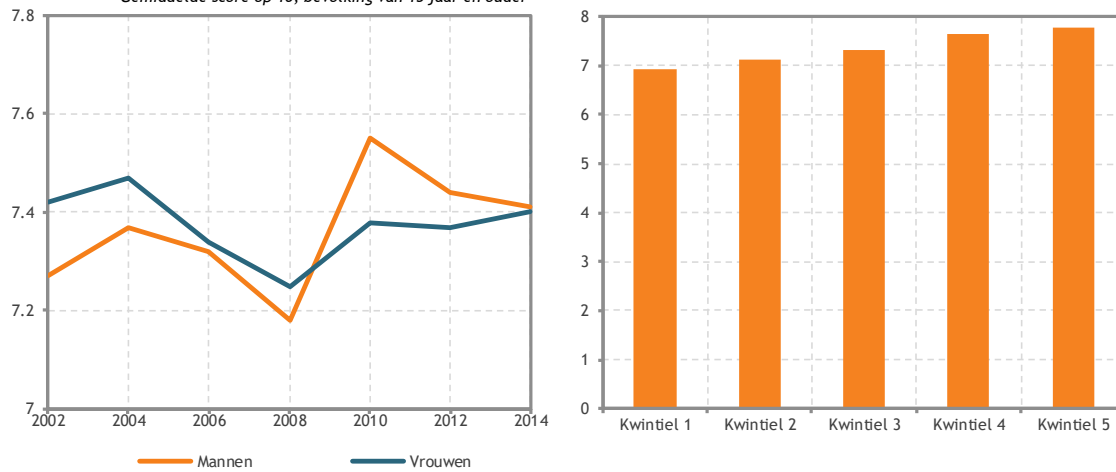
Opsplitsing volgens geslacht en inkomenscategorie

Deze indicator toont geen significante verschillen tussen mannen en vrouwen: in 2010 en 2012 waren mannen meer tevreden met het leven, in 2002, 2004 en 2008 waren de vrouwen meer tevreden. De verschillen zijn daarenboven minimaal. Het grootste verschil bedroeg slechts 0,2 punt (in 2010).

Er is een verband tussen het inkomen en de tevredenheid met het leven. De tevredenheid met het leven stijgt naarmate ze behoren tot een hoger inkomenskwintiel: 6,9 op 10 in het laagste inkomenskwintiel en 7,8 op 10 in het hoogste inkomenskwintiel, terwijl de gemiddelde tevredenheid bij alle inkomenskwintielen 7,4 op 10 bedroeg.

Figuur 6 Tevredenheid met het leven, volgens geslacht (links) en inkomenscategorie (2014, rechts)

Gemiddelde score op 10, bevolking van 15 jaar en ouder

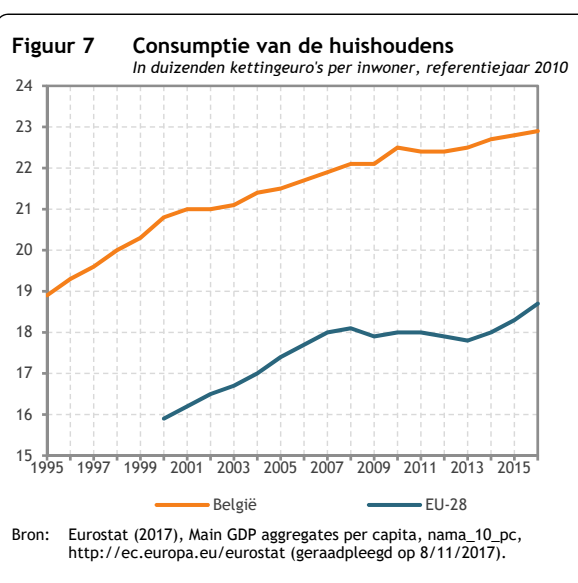

Bron: Berekening FPB op basis van ESS (2017), Dataset European Social Survey, <http://www.europeansocialsurvey.org/> (geraadpleegd op 8/11/2017).

4.2. Levensstandaard en armoede

Indicator 2. Consumptie van de huishoudens

Thema	Levensstandaard en armoede	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers		
(in duizenden kettingeuro's per inwoner, referentiejaar 2010)		
Begin van de periode	1995	18,9
Einde van de periode	2016	22,9
Minimum	1995	18,9
Maximum	2016	22,9
Gemiddelde jaarlijkse groei	1995-2016	+0,9 %
groei	2011-2016	+0,4 %
Vergelijking EU-28, 2016		
(in duizenden kettingeuro's per inwoner, referentiejaar 2010)		
België		22,9
EU-28		18,7
EU-28 minimum: Bulgarije		4,3
EU-28 maximum: Luxemburg		33,5

Definitie: de consumptie van de huishoudens wordt gemeten aan de hand van het concept van effectieve consumptie dat verwijst naar alle goederen en diensten die werkelijk verbruikt werden. Het omvat zowel de verbruiksgoederen en de diensten die direct door de huishoudens worden aangekocht als de diensten die voor individuele consumptie door instellingen zonder winstoogmerk en door de regering (zoals gezondheid en opvoeding) worden geleverd. De consumptie wordt uitgedrukt in duizenden kettingeuro's (maakt het mogelijk om het verbruik te meten waarbij het effect van de prijsevoluties weggewist wordt). Om een vergelijking te maken tussen België en de Europese Unie (EU-28) op basis van een identiek referentiejaar (namelijk 2010), komen de gegevens van Eurostat (2017).

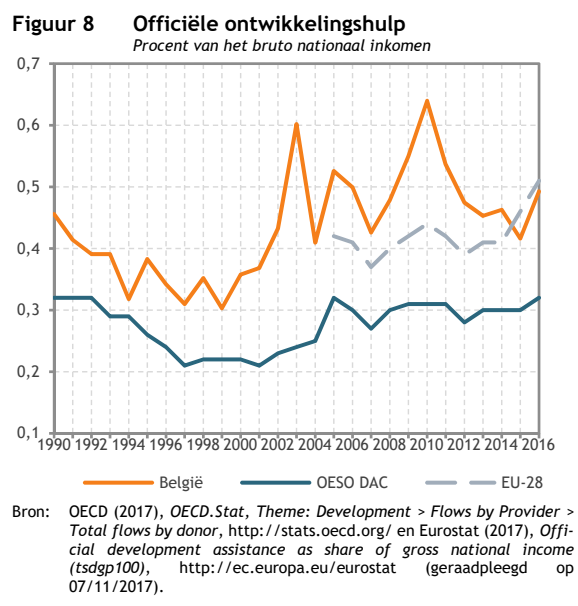
Evolutie: tussen 1995 en 2016 steeg de effectieve consumptie van de huishoudens per inwoner in België van iets minder dan 19 000 euro per inwoner tot 22 900 euro. Tussen 2010 en 2015 bleef de indicator relatief stabiel rond 22 500 euro en groeide het sterkst tussen 1995 en 2000.

Door het niveau van de indicator in België en in de EU-28 te vergelijken, wordt duidelijk dat België boven het Europese gemiddelde ligt over heel de beschikbare periode (2000-2016). De evolutie van de indicator in België en in de EU-28 is in de geanalyseerde periode gelijkaardig, het Belgische verbruik was resistent tegen de financieel-economische crisis (2008) dan het gemiddelde verbruik van de EU-28.

Doelstelling: er is geen doelstelling over de consumptie van de huishoudens in België.

Indicator 3. Officiële ontwikkelingshulp

Thema	Levensstandaard en armoede	
Dimensies	Elders	
Kerncijfers (procent van het bruto nationaal inkomen)		
Begin van de periode	1990	0,46
Einde van de periode	2016	0,49
Minimum	1999	0,30
Maximum	2010	0,64
Gemiddelde jaarlijkse groei	1990-2016	0,3 %
voet	2011-2016	-1,7 %
Vergelijking OESO DAC, 2016 (procent van het bruto nationaal inkomen)		
België		0,49
DAC		0,32
DAC-minimum: Slovakije		0,12
DAC-maximum: Noorwegen		1,11

Definitie: de *officiële ontwikkelingshulp* (*Official Development Assistance* of ODA) bestaat uit giften en leningen (met een giftelement van minstens 25 %) die de overheidssector verstrekt aan ontwikkelingslanden en die economische en sociale ontwikkeling als voornaamste doelstelling hebben. De ODA omvat zowel financiële stromen als de zogenaamde technische bijstand. Ook bepaalde bijdragen aan internationale instellingen behoren tot de ODA. Die indicator wordt uitgedrukt in procent van het bruto nationaal inkomen. De statistieken over ontwikkelingshulp worden opgesteld volgens de regels van het Comité voor Ontwikkelingshulp (*Development Assistance Committee, DAC*) van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) en de gegevens komen dan ook van de OESO (2017) voor België en de DAC-landen en van Eurostat (2017) voor de EU-28.

Evolutie: in 2016 bedroeg de Belgische officiële ontwikkelingshulp 2,3 miljard US dollar of 0,49 % van het bruto nationaal inkomen (bni). Dat is iets meer dan de 0,46 % in 1990. Tijdens de jaren 1990 daalde de ODA, tot het dieptepunt van 0,30 % van het bni in 1999. Daarna werd de dalende trend omgebogen, weliswaar met aanzienlijke schommelingen van jaar tot jaar. De ODA bereikte in 2010 met 0,64 % zijn hoogste niveau, waarna die weer daalde. De norm van 0,7 % werd niet gehaald en gezien de moeilijke begrotingsomstandigheden lijkt die wettelijk vastgelegde doelstelling niet onmiddellijk bereikbaar.

In een verdeling van de DAC-landen in drie groepen behoort België in 2016 tot de middelmatig presterende groep en het scoort beter dan het DAC-gemiddelde. Zes landen bereikten de 0,7 %-doelstelling: Noorwegen, Luxemburg, Zweden Denemarken, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk. De totale ODA van de DAC-landen bedroeg in dat jaar 142,6 miljard US dollar of 0,32 % van hun gezamenlijke bni. Meer dan de helft van de DAC-hulp is afkomstig van EU-landen: in 2016 was dat 57 % van het totaal. In absolute bedragen waren de Verenigde Staten de grootste donor, gevolgd door Duitsland, het Verenigd Koninkrijk, Japan en Frankrijk; België kwam op de vijftiende plaats. Sinds 1990 ligt de Belgische ODA in procent van het bni steeds hoger dan het DAC-gemiddelde. Behalve in 2015 en 2016 scoorde België ook beter dan het gemiddelde van de EU-28.

Doelstelling: de duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen van de VN (SDG's) bevatten een doel (nummer 17) over de middelen en het wereldwijde partnerschap om de doelen te realiseren. Tot die middelen behoort de financiering, gepreciseerd door onder meer de volgende subdoelstelling: "*Ontwikkelde landen dienen ten volle hun verbintenissen aangaande officiële ontwikkelingshulp te implementeren, waaronder ook de verbintenis van vele ontwikkelde landen om [daaraan] 0,7 % van het bruto nationaal inkomen te besteden*" (subdoelstelling 17.2).

In België bevat de *wet van 19 maart 2013 betreffende de Belgische ontwikkelingssamenwerking* het volgende cijferdoel: "*De Belgische ontwikkelingssamenwerking [...] draagt bij aan het respect voor en de uitwerking van de internationale engagementen die België heeft aangegaan, met inbegrip van de kwantitatieve doelstelling om 0,7 % van het Bruto Nationaal Inkomen (BNI) te besteden aan Officiële ontwikkelingshulp*" (artikel 9)⁷.

Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet de officiële ontwikkelingshulp stijgen.

⁷ BS (2013). *Wet van 19 maart 2013 betreffende de Belgische Ontwikkelingssamenwerking*. Belgisch Staatsblad 12/04/2013, pp.22563-22569.

Indicator 4. Risico op armoede of sociale uitsluiting

Thema	Levensstandaard en armoede	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van de totale bevolking)		
Begin van de periode	2004	21,6
Einde van de periode	2016	20,7
Minimum	2009	20,2
Maximum	2005	22,6
Gemiddelde jaarlijkse groei	2004-2016	-0,4 %
voet	2011-2016	-0,3 %
Vergelijking EU-28, 2016 (procent van de totale bevolking)		
België		20,7
EU-28		23,5
EU-28 minimum: Tsjechische Republiek		13,3
EU-28 maximum: Bulgarije		40,4

Figuur 9 Risico op armoede of sociale uitsluiting
Procent van de totale bevolking

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2017), *European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)*, ilc_peps01, ilc_peps02, ilc_peps03, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 8/11/2017).

Definitie: het aandeel personen met een risico op armoede of sociale uitsluiting komt overeen met de verhouding van de som van het aantal personen dat tot minstens één van drie deelpopulaties behoort ten opzichte van de totale bevolking. Die deelpopulaties zijn de personen met een armoederisico, personen die leven in een huishouden met een zeer lage werkintensiteit en personen die leven in een situatie van ernstige materiële ontbering. De precieze definities van die deelpopulaties zijn vermeld bij respectievelijk indicatoren 5 tot en met 7.

De hier gebruikte gegevens over de personen met een risico op armoede of sociale uitsluiting zijn gebaseerd op de enquête *European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)*. Statistics Belgium organiseert in België deze binnen de EU geharmoniseerde enquête en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2017) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

Evolutie: volgens de EU-SILC-enquête stijgt het aandeel personen met een risico op armoede of sociale uitsluiting van 21,6 % in 2004 tot 22,6 % in 2005. Daarna daalt het tot 20,2 % in 2009 en stijgt vervolgens tot 21,6 % in 2012. Dat aandeel daalt in 2013 tot 20,8 % en stijgt daarna tot 21,2 % in 2014. Hierna daalt deze indicator tot 20,7 % in 2016. Volgens de EU-SILC voor het jaar 2008 behoorden 2,19 miljoen personen in België tot die groep. Het recentste cijfer op basis van de EU-SILC 2016 is 2,34 miljoen personen. Hoewel rekening moet worden gehouden met het feit dat die enquêtegegevens schattingen zijn, kan worden vastgesteld dat sinds de financieel-economische crisis van 2008/2009 die indicator niet in de richting gaat van het hieronder toegelichte cijferdoel van 1,81 miljoen personen voor het jaar 2018⁸.

⁸ Federal Public Service Social Security (2017), *Analysis of the evolution of the social situation and social protection in Belgium 2017, Monitoring the social situation in Belgium and the progress towards the social objectives and the priorities of the National Reform Programme*, Brussels, Federal Public Service Social Security, July 2017 <https://socialsecurity.belgium.be/en/publications/analysis-evolution-social-situation-and-social-protection-belgium> (geraadpleegd op 20/11/2017).

In de periode 2010-2016 scoort die indicator in België gemiddeld 3,1 procentpunt lager dan het gemiddelde van de EU-28. In de EU-28 steeg die indicator van 23,7 % in 2010 tot 24,7 % in 2012, waarna die daalde tot 23,4 % in 2016. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2016 tot de middelmatig presterende groep en het scoort beter dan het Europese gemiddelde.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstellingen: *"Iedereen zal beschikken over een inkomen uit arbeid, uit vermogen of afkomstig van sociale beschermingsstelsels en heeft toegang tot diensten van algemeen belang. Iedereen zal aldus gedurende alle fasen van zijn leven kunnen voorzien in alle behoeften om menswaardig te leven"* (doelstelling 2) en *"Onder meer via de herverdeling van de geproduceerde welvaart zal elke burger beschikken over middelen om de capaciteiten te ontwikkelen om een project te ondernemen dat zorgt voor sociale integratie"* (doelstelling 3).

De duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstellingen: *"Gelijke kansen verzekeren en ongelijkheden wegwerken, ook door het afvoeren van discriminerende wetten, beleidslijnen en praktijken en door het bevorderen van de geschikte wetgeving, beleidslijnen en acties in dit opzicht"* (subdoelstelling 10.3) en *"Tegen 2030 het aandeel mannen, vrouwen en kinderen van alle leeftijden die volgens de nationale definities in armoede leven in al haar dimensies, minstens tot de helft terugbrengen"* (subdoelstelling 1.2).

In navolging van de Europa2020-strategie die in de EU een vermindering beoogt van het aantal personen met een risico op armoede of sociale uitsluiting tussen 2008 en 2018 met 20 miljoen, heeft België zich geëngageerd die doelgroep te laten dalen van 2,19 miljoen personen in 2008 tot 1,81 miljoen personen in 2018. Dat komt overeen met een vermindering van 380.000 personen.

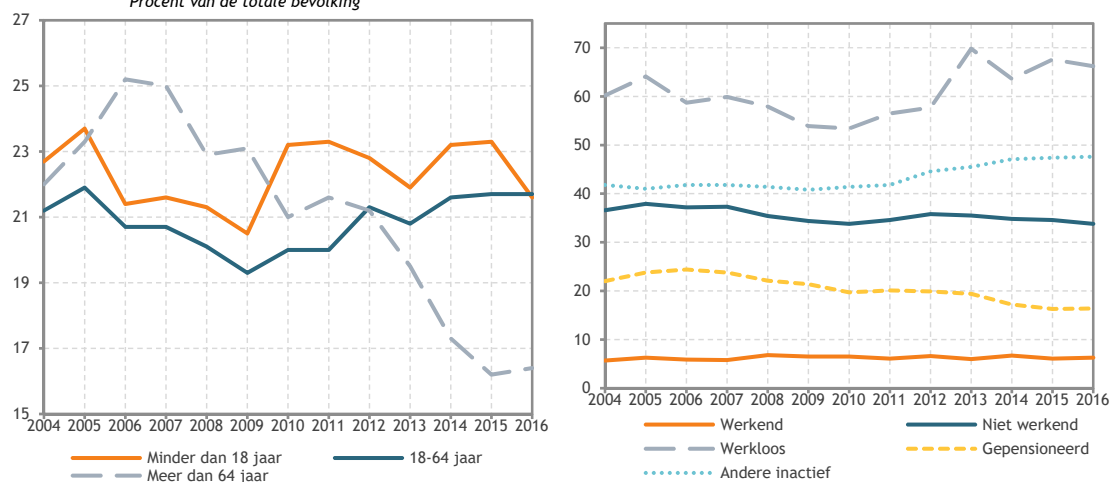
Om in de richting van die doelstellingen te gaan, moet het aandeel en het aantal personen met een risico op armoede of sociale uitsluiting dalen.

Opsplitsing volgens leeftijd, meest frequente activiteitsstatus en inkomencategorie

Het aandeel ouderen met een risico op armoede of sociale uitsluiting daalde aanzienlijk van 22,0 % volgens de EU-SILC voor het jaar 2004 tot 16,4 % volgens de EU-SILC voor het jaar 2016. Voor de andere leeftijdscategorieën daalde die indicator slechts tot 2009, het begin van de financieel-economische crisis, en steeg daarna tot 2016, waar het niveau van 2004 wordt benaderd.

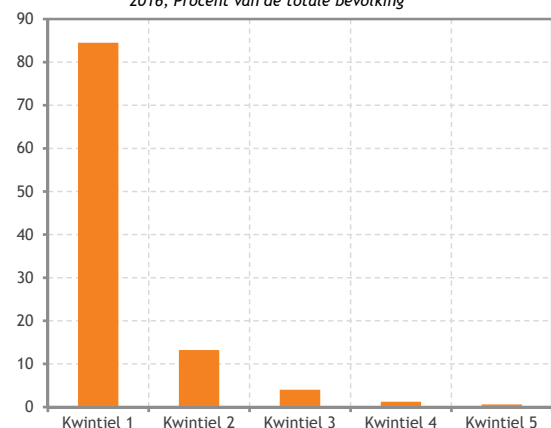
Voor elk jaar van de beschouwde periode is het aandeel personen met een risico op armoede of sociale uitsluiting steeds het hoogst bij, in dalende volgorde, werklozen, andere inactieven, niet-werkenden, gepensioneerden en werkenden. In de beschouwde periode daalt en stijgt respectievelijk het aandeel gepensioneerden en het aandeel andere inactieven met een risico op armoede of sociale uitsluiting. Het aandeel werklozen met een risico op armoede of sociale uitsluiting daalt van 60,2 % volgens de EU-SILC van 2004 tot 53,4 % volgens de EU-SILC van 2010 en steeg daarna tot 66,2 % volgens de EU-SILC van 2016.

Figuur 10 Personen met een risico op armoede of sociale uitsluiting, volgens leeftijd (links) en meest frequente activiteitsstatus van personen van 18 jaar en ouder (rechts)
 Procent van de totale bevolking

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2017), *European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)*, ilc_peps01, ilc_peps02, ilc_peps03, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 8/11/2017).

Figuur 11 Risico op armoede of sociale uitsluiting, volgens inkomenscategorie
 2016, Procent van de totale bevolking

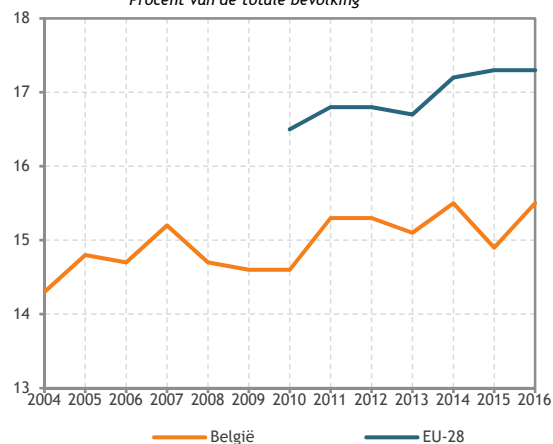
Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2017), *European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)*, ilc_peps01, ilc_peps02, ilc_peps03, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 8/11/2017).

Het aandeel van de bevolking met een risico op armoede of sociale uitsluiting daalt sterk naarmate het inkomenskwintiel stijgt. In 2016 behoorde 84,5 % van de bevolking in het laagste inkomenskwintiel tot die doelgroep. Voor de hogere inkomenskwintielen daalt het risico op armoede of sociale uitsluiting sterk. In het hoogste inkomenskwintiel loopt 0,6 % van de bevolking een risico op armoede of sociale uitsluiting. Gegevens voor de jaren 2004-2015 wijzen op een vergelijkbare tendens.

Indicator 5. Armoederisico

Thema	Levensstandaard en armoede	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van de totale bevolking)		
Begin van de periode	2004	14,3
Einde van de periode	2016	15,5
Minimum	2004	14,3
Maximum	2014, 2016	15,5
Gemiddelde jaarlijkse groei	2004-2016	+0,7 %
Voet	2011-2016	+0,3 %
Vergelijking EU-28, 2016 (procent van de totale bevolking)		
België		15,5
EU-28		17,3
EU-28 minimum: Tsjechische Republiek		9,7
EU-28 maximum: Roemenië		25,3

Figuur 12 Armoederisico
Procent van de totale bevolking

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2017), *European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)*, ilc_li02, ilc_li03, ilc_li04, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 08/11/2017).

Definitie: het aandeel van de bevolking met een armoederisico is gelijk aan de verhouding ten opzichte van de totale bevolking van het aantal personen waarvan het beschikbaar equivalent inkomen lager is dan 60 % van het nationaal mediaan equivalent beschikbaar inkomen. De hier gebruikte gegevens over de personen met een armoederisico zijn gebaseerd op de enquête *European Union Statistics on Income and Living Conditions* (EU-SILC), waarbij inkomensgegevens steeds betrekking hebben op het jaar dat voorafgaat aan het enquêtejaar. Statistics Belgium organiseert in België deze binnen de EU geharmoniseerde enquête en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2017) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

Evolutie: volgens de EU-SILC-enquête van 2004 (inkomensjaar 2003) bedroeg het armoederisicopercentage in België 14,3 %. Daarna schommelde het steeds rond 15 %. Volgens de EU-SILC van 2016 (inkomensjaar 2015) was dit 15,5 %. Volgens die bron komt dat overeen met 1,75 miljoen personen. Het armoederisicopercentage in de EU-28 is hoger dan in België. Tussen 2010 en 2016 steeg het van 16,5 % tot 17,2 %. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2016 tot de middelmatig presterende groep en het scoort beter dan het Europese gemiddelde.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "Iedereen zal beschikken over een inkomen uit arbeid, uit vermogen of afkomstig van sociale beschermingsstelsels en heeft toegang tot diensten van algemeen belang. Iedereen zal aldus gedurende alle fasen van zijn leven kunnen voorzien in alle behoeften om menswaardig te leven" (doelstelling 2).

De duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstellingen: "Gelijke kansen verzekeren en ongelijkheden wegwerken, ook door het afvoeren van discriminerende wetten, beleidslijnen en praktijken en door het bevorderen van de geschikte wetgeving, beleidslijnen en acties in dit opzicht" (subdoelstelling 10.3); "Tegen 2030 het aandeel mannen, vrouwen en kinderen van alle leeftijden die volgens de nationale definities in armoede leven in al haar dimensies, minstens tot de helft terugbrengen" (subdoelstelling 1.2) en

"Tegen 2030 geleidelijk tot een inkomensstijging van de onderste 40 % van de bevolking komen tegen een ritme dat hoger ligt dan het nationale gemiddelde, en die stijging ook in stand houden" (subdoelstelling 10.1).

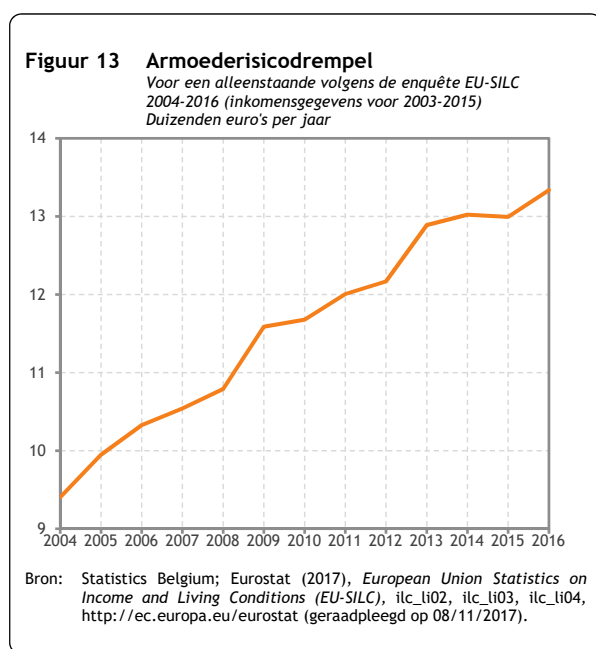
Personen met een armoederisico maken deel uit van de doelgroep waarvoor de Europa2020-strategie een verminderingdoelstelling heeft bepaald, de zogenaamde personen met een risico op armoede of sociale uitsluiting (zie indicator 4). De EU beoogt een vermindering van die doelgroep tussen 2008 en 2018 met 20 miljoen personen. Voor België vertaalt dat cijferdoel zich in een daling van 2,19 miljoen personen in 2008 tot 1,81 miljoen personen in 2018. Dat komt overeen met een daling van 380 000 personen.

Om in de richting van die doelstellingen te gaan, moet het aandeel en het aantal personen met een armoederisico dalen.

Het wordt aanbevolen het armoederisicopercentage samen met het niveau van de armoederisicodrempel te presenteren, zodat duidelijk is onder welke inkomensdrempel een persoon tot die groep behoort. De inkomensdrempel is hier gelijk aan 60 % van het nationaal mediaan equivalent beschikbaar inkomen. Dat inkomensconcept houdt rekening met de samenstelling van het gezin en de bijkomende schaalvoordelen door het huishoudeninkomen te delen door een equivalentiefactor (de zogenaamde gewijzigde equivalentieschaal van de OESO), waarbij een volwassene een factor heeft van 1, elke extra

persoon vanaf 14 jaar een factor van 0,5 en elke extra persoon jonger dan 14 jaar een factor van 0,3. Zoals eerder vermeld, meet de EU-SILC-enquête het armoederisicopercentage aan de hand van inkomensgegevens die betrekking hebben op het jaar dat voorafgaat aan het enquêtejaar.

De bijgevoegde figuur toont op basis van de beschikbare EU-SILC-enquêtes de evolutie van de armoederisicodrempel voor een alleenstaande persoon. Die drempel is gestegen van 9 405 euro per jaar op basis van de EU-SILC van 2004 (inkomensjaar 2003) tot 13 023 euro per jaar op basis van de EU-SILC van 2014 (inkomensjaar 2013). In 2015 (inkomensjaar 2014) daalde die drempel licht tot 12 993 euro om daarna weer te stijgen tot 13 377 euro in 2016 (inkomensjaar 2015).

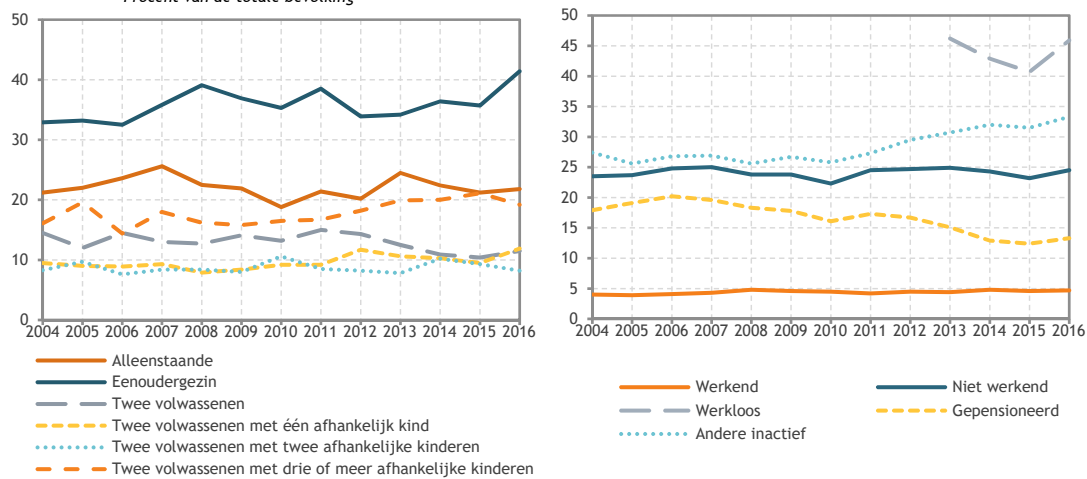

Opsplitsing volgens huishoudtype en meest frequente activiteitsstatus

Volgens de beschikbare EU-SILC-enquêtes (met inkomensgegevens van 2003 tot en met 2015) hebben eenoudergezinnen steeds het hoogste armoederisico, met name rond 35,8 %. Op basis van inkomensgegevens voor 2015 piekt dit zelfs tot 41,4 %, namelijk het hoogst waargenomen percentage. Voor alleenstaanden en voor een huishouden met twee volwassenen met drie afhankelijke kinderen schommelt het armoederisicopercentage in de beschouwde periode rond respectievelijk 22,1 % en 17,8 %. Het armoederisico van de overige huishoudenscategorieën fluctueert in de beschouwde periode rond 10,4 %.

In de beschouwde periode is het aandeel personen met een armoederisico volgens de EU-SILC-enquête (bij de bevolking van minstens 18 jaar) het hoogst bij werklozen; de andere groepen gerangschikt van hoger naar lager armoederisico zijn andere inactieven, niet-werkenden, gepensioneerden en werkenden. Het aandeel werklozen en andere inactieven met een armoederisico stijgt volgens die bron in de beschouwde periode, terwijl dat van gepensioneerden daalt.

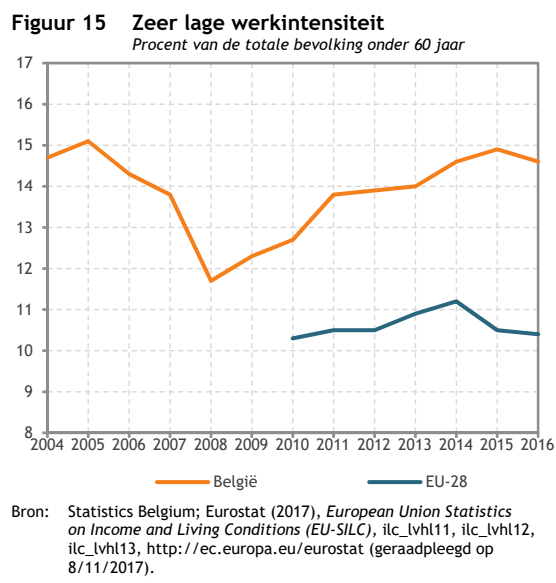
Figuur 14 Armoederisico, volgens huishoudentype (links) en meest frequente activiteitsstatus van personen van 18 jaar en ouder (rechts)
Procent van de totale bevolking

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2017), *European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)*, ilc_li02, ilc_li03, ilc_li04, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 08/11/2017).

Indicator 6. Zeer lage werkintensiteit

Thema	Levensstandaard en armoede	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van de totale bevolking onder 60 jaar)		
Begin van de periode	2004	14,7
Einde van de periode	2016	14,6
Minimum	2008	11,7
Maximum	2005	15,1
Gemiddelde jaarlijkse groei	2004-2016	-0,1 %
voet	2011-2016	+1,1 %
Vergelijking EU-28, 2016 (procent van de totale bevolking onder 60 jaar)		
België		14,6
EU-28		10,4
EU-28 minimum: Luxemburg		6,0
EU-28 maximum: Griekenland		19,2

Definitie: de *werkintensiteit van het huishouden* wordt bepaald als de verhouding tussen het aantal effectief gewerkte maanden in een jaar door de gezinsleden op actieve leeftijd (18-59 jaar met uitzondering van studenten tussen 18 en 24 jaar) en het totale aantal maanden dat die personen konden werken tijdens datzelfde jaar. Indien die verhouding maximaal 20 % is, dan behoren alle personen van het huishouden tot een huishouden met een *zeer lage werkintensiteit*. Huishoudens die uitsluitend bestaan uit kinderen, studenten jonger dan 25 jaar en/of personen van 60 jaar en ouder worden volledig uitgesloten van de berekening van de indicator. De hier gebruikte gegevens over de werkintensiteit zijn gebaseerd op de enquête *European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)*, waarbij gegevens over tewerkstelling steeds betrekking hebben op het jaar dat voorafgaat aan het enquêtejaar. Statistics Belgium organiseert in België deze binnen de EU geharmoniseerde enquête en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2017) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

Evolutie: volgens de EU-SILC-enquête tussen 2004 en 2008 (met tewerkstellingsgegevens voor de periode 2004-2007) daalde het aandeel personen jonger dan 60 jaar dat leeft in een huishouden met een zeer lage werkintensiteit van 14,7 % tot 11,7 % en steeg daarna tot 14,6 % volgens de EU-SILC van 2016 (tewerkstellingsgegevens voor 2015).

Het gemiddelde aandeel personen dat leeft in een huishouden met een zeer lage werkintensiteit voor de EU-28 is lager dan de score voor België. Tussen 2010 en 2014 steeg die indicator in de EU-28 van 10,3 % tot 11,2 % en daalde daarna tot 10,4 % in 2016. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2016 tot de slechtst presterende groep.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstellingen: *"Iedereen zal beschikken over een inkomen uit arbeid, uit vermogen of afkomstig van sociale beschermingsstelsels en heeft toegang tot diensten van algemeen belang. Iedereen zal aldus gedurende alle fasen van zijn leven kunnen voorzien in alle behoeften om menswaardig te leven"* (doelstelling 2), *"De arbeidsmarkt*

zal voor iedereen toegankelijk zijn en de actieve bevolking waardig werk aanbieden" (doelstelling 8), "Het werkgelegenheidsniveau zal zo hoog en stabiel mogelijk zijn en respecteert de principes van waardig werk. Iedereen op arbeidsleeftijd zal de mogelijkheid hebben betaald werk te vinden" (doelstelling 9) en "Het werkloosheidsniveau zal beperkt zijn tot de frictiewerkloosheid" (doelstelling 10).

De duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstellingen: *"Gelijke kansen verzekeren en ongelijkheden wegwerken, ook door het afvoeren van discriminerende wetten, beleidslijnen en praktijken en door het bevorderen van de geschikte wetgeving, beleidslijnen en acties in dit opzicht" (subdoelstelling 10.3) en "Tegen 2030 het aandeel mannen, vrouwen en kinderen van alle leeftijden die volgens de nationale definities in armoede leven in al haar dimensies, minstens tot de helft terugbrengen" (subdoelstelling 1.2).*

Personen die leven in een huishouden met een zeer lage werkintensiteit maken deel uit van de doelgroep waarvoor de Europa 2020-strategie een verminderingdoelstelling heeft bepaald, de zogenaamde personen met een risico op armoede of sociale uitsluiting (zie indicator 4). De EU beoogt een vermindering van die doelgroep tussen 2008 en 2018 met 20 miljoen personen. Voor België vertaalt dat cijferdoel zich in een daling van 2,19 miljoen personen in 2008 tot 1,81 miljoen personen in 2018. Dat komt overeen met een vermindering van 380 000 personen.

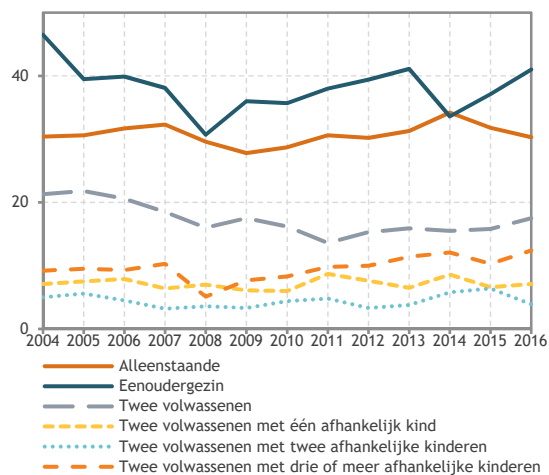
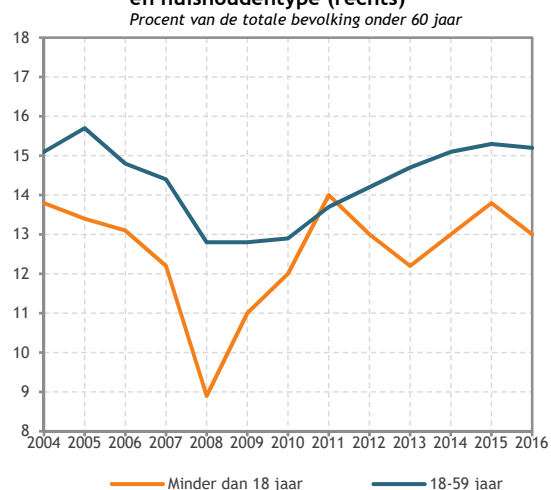
Om in de richting van die doelstellingen te gaan, moet het aandeel en het aantal personen dat leeft in een huishouden met een zeer lage werkintensiteit dalen.

Opsplitsing volgens leeftijd, huishoudentype en inkomenscategorie

Op basis van de enquêtes EU-SILC 2004-2016 (met tewerkstellingsgegevens van 2003 tot en met 2015) is het aandeel kinderen (jonger dan 18 jaar) dat leeft in een huishouden met een zeer lage werkintensiteit, met uitzondering van de gegevens van de EU-SILC van 2011, steeds lager dan dat van 18-59-jarigen. Beide indicatoren volgen ook een vergelijkbaar patroon: een dalende trend volgens EU-SILC 2005-2008 en een stijging volgens EU-SILC 2009-2016. Voor beide leeftijdsgroepen benadert de indicator in 2016 het niveau van 2004.

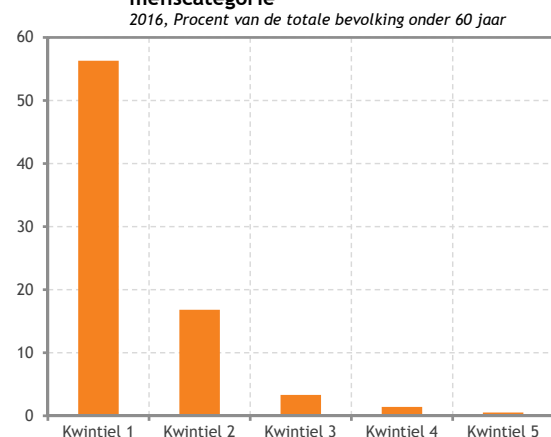
In de beschouwde periode is het aandeel personen dat leeft in een huishouden met een zeer lage werkintensiteit het hoogst bij eenoudergezinnen (rond 38,2 %) en alleenstaanden (rond 30,7 %). Bij eenoudergezinnen daalt dat aandeel eerst tot 30,7 % volgens de EU-SILC van 2008 (met tewerkstellingsgegevens van 2007) en stijgt daarna weer tot 41,1 % volgens de EU-SILC van 2013 (met tewerkstellingsgegevens van 2012). Op basis van de EU-SILC van 2016 (met tewerkstellingsgegevens van 2015) bedraagt dat aandeel 41 %. Voor de overige beschouwde huishoudentypes is het aandeel personen met een zeer lage werkintensiteit merkbaar lager, waarbij een zekere dalende tendens kan worden vastgesteld voor huishoudens met twee volwassenen.

Figuur 16 Bevolking die leeft in een huishouden met een zeer lage werkintensiteit volgens leeftijd (links) en huishoudentype (rechts)

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2017), *European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)*, ilc_lvhl11, ilc_lvhl12, ilc_lvhl13, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 8/11/2017).

Figuur 17 Zeer lage werkintensiteit, volgens inkomenscategorie

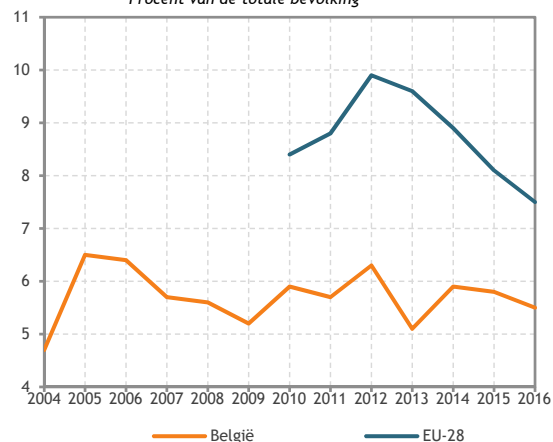
Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2017), *European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)*, ilc_lvhl11, ilc_lvhl12, ilc_lvhl13, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 8/11/2017).

Het aandeel personen jonger dan 60 jaar dat leeft in een huishouden met een zeer lage werkintensiteit daalt naarmate het inkomenskwintiel toeneemt. In 2016 leefde 56,3 % van de bevolking in het laagste inkomenskwintiel in die situatie. Voor de hogere inkomenskwintielen daalt dat aandeel sterk. In het hoogste inkomenskwintiel leeft 0,5 % in een huishouden met een zeer lage werkintensiteit. Gegevens voor de jaren 2004-2015 wijzen op een vergelijkbare tendens.

Indicator 7. Ernstige materiële ontbering

Thema	Levensstandaard en armoede	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van de totale bevolking)		
Begin van de periode	2004	4,7
Einde van de periode	2016	5,5
Minimum	2004	4,7
Maximum	2005	6,5
Gemiddelde jaarlijkse groei	2004-2016	+1,3 %
	2011-2016	-0,7 %
Vergelijking EU-28, 2016 (procent van de totale bevolking)		
België		5,5
EU-28		7,5
EU-28 minimum: Zweden		0,8
EU-28 maximum: Bulgarije		31,9

Figuur 18 Ernstige materiële ontbering
Procent van de totale bevolking

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2017), *European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)*, ilc_mddd11, ilc_mddd12, ilc_mddd13, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 8/11/2017).

Definitie: een persoon bevindt zich in een situatie van *ernstige materiële ontbering* indien zijn huishouden geconfronteerd wordt met minstens vier van de volgende negen problemen: onverwachte kosten niet kunnen opvangen, niet om de andere dag een maaltijd met proteïnen kunnen eten, zijn huis niet adequaat kunnen verwarmen (wegens financiële redenen), zich niet één keer per jaar één week vakantie weg van thuis kunnen veroorloven, geen auto hebben (indien de persoon dat wenst), geen televisie hebben (indien de persoon dat wenst), geen telefoon hebben (indien de persoon dat wenst), geen wasmachine hebben (indien de persoon dat wenst) en ten slotte achterstallen hebben voor het aflossen van hypotheeklening, huur of facturen voor de diensten van openbaar nut. De hier gebruikte gegevens over materiële ontbering zijn gebaseerd op de enquête *European Union Statistics on Income and Living Conditions* (EU-SILC). Personen die deelnemen aan deze enquête kunnen melden of zij op het ogenblik van enquêtering al dan niet geconfronteerd worden met die problemen. Statistics Belgium organiseert in België deze binnen de EU geharmoniseerde enquête en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2017) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

Evolutie: volgens de EU-SILC-enquêtes blijft het aandeel personen dat leeft in een huishouden met ernstige materiële ontbering stabiel⁹. Die indicator steeg van 4,7 % in 2004 tot 6,5 % in 2005, een stijging die waarschijnlijk beïnvloed wordt door een methodologische verandering in de EU-SILC-enquête over het item "zijn huis niet adequaat kunnen verwarmen (wegens financiële redenen)". Eveneens veranderde in 2008 de plaats van dat item in de SILC-vragenlijst, wat een invloed zou kunnen hebben op de vastgestelde tendens in de periode 2005-2016. Om die redenen lijkt het aangewezen de evolutie van die indicator vooral vanaf 2008 te beschouwen en niet over de volledige periode 2004-2016. In 2008 leefde

⁹ Federal Public Service Social Security (2017), *Analysis of the evolution of the social situation and social protection in Belgium 2017, Monitoring the social situation in Belgium and the progress towards the social objectives and the priorities of the National Reform Programme*, Brussels, Federal Public Service Social Security, July 2017 <https://socialsecurity.belgium.be/en/publications/analysis-evolution-social-situation-and-social-protection-belgium> (geraadpleegd op 20/11/2017).

5,6 % van de bevolking in een situatie van ernstige materiële ontbering. In 2009 daalde die indicator tot 5,2 % en steeg daarna tot 6,3 % in 2012. Vervolgens daalde die indicator tot 5,1 % in 2013 en steeg daarna weer tot 5,9 % in 2014. In 2015 leefde 5,8 % van de bevolking in een situatie van ernstige materiële ontbering. In 2016 was dit 5,5 %.

Het aandeel personen in een situatie van ernstige materiële ontbering in België is lager dan in de EU-28. Tussen 2010 en 2012 steeg die indicator in de EU-28 van 8,4 % tot 9,9 %, waarna die daalde tot 7,5 % in 2016. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2016 tot de middelmatig presterende groep en het scoort beter dan het Europese gemiddelde.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: *"Iedereen zal beschikken over een inkomen uit arbeid, uit vermogen of afkomstig van sociale beschermingsstelsels en heeft toegang tot diensten van algemeen belang. Iedereen zal aldus gedurende alle fasen van zijn leven kunnen voorzien in alle behoeften om menswaardig te leven"* (doelstelling 2).

De duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstellingen: *"Gelijke kansen verzekeren en ongelijkheden wegwerken, ook door het afvoeren van discriminerende wetten, beleidslijnen en praktijken en door het bevorderen van de geschikte wetgeving, beleidslijnen en acties in dit opzicht"* (subdoelstelling 10.3) en *"Tegen 2030 het aandeel mannen, vrouwen en kinderen van alle leeftijden die volgens de nationale definities in armoede leven in al haar dimensies, minstens tot de helft terugbrengen"* (subdoelstelling 1.2).

Personen die leven in een huishouden in situatie van ernstige materiële ontbering, maken deel uit van de doelgroep waarvoor de Europa2020-strategie een verminderingdoelstelling heeft bepaald, de zogenaamde personen met een risico op armoede of sociale uitsluiting (zie indicator 4). De EU beoogt een vermindering van die doelgroep tussen 2008 en 2018 met 20 miljoen personen. Voor België vertaalt dat cijferdoel zich in een daling van 2,19 miljoen personen in 2008 tot 1,81 miljoen personen in 2018. Dat komt overeen met een vermindering van 380.000 personen.

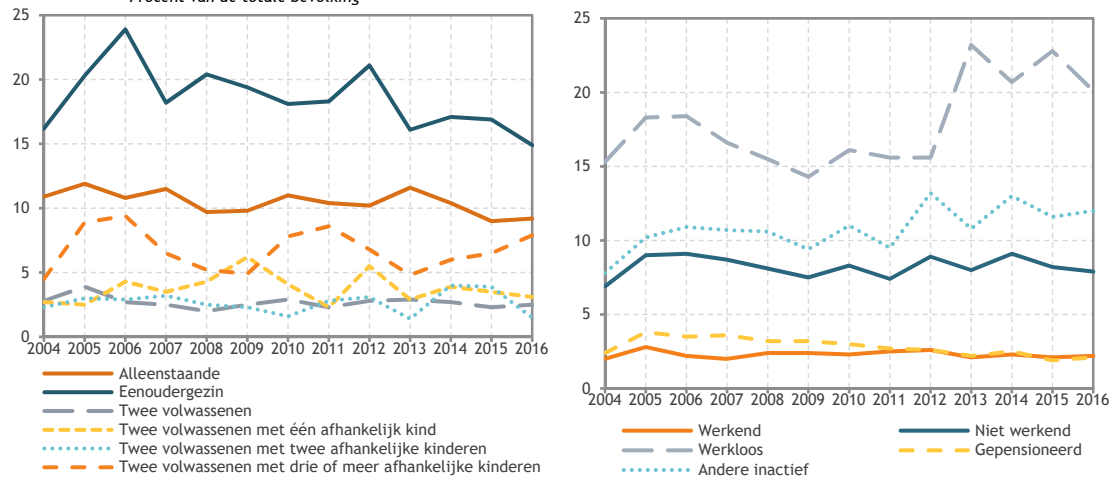
Om in de richting van deze doelstellingen te gaan, moet het aandeel en het aantal personen dat leeft in een huishouden met ernstige materiële ontbering dalen.

Opsplitsing volgens huishoudentype, meest frequente activiteitsstatus en inkomenscategorie

Van alle personen die behoren tot een eenoudergezin zijn er op basis van de EU-SILC-enquête tussen 2004 en 2016 gemiddeld 18,5 % die leven in een situatie van ernstige materiële ontbering. Voor alleenstaanden bedraagt dat aandeel 10,5 %. De materiële ontbering bij grotere huishoudens is aanzienlijk lager dan bij alleenstaanden, met uitzondering van huishoudens met twee volwassenen en drie afhankelijke kinderen in de jaren 2006 en 2011.

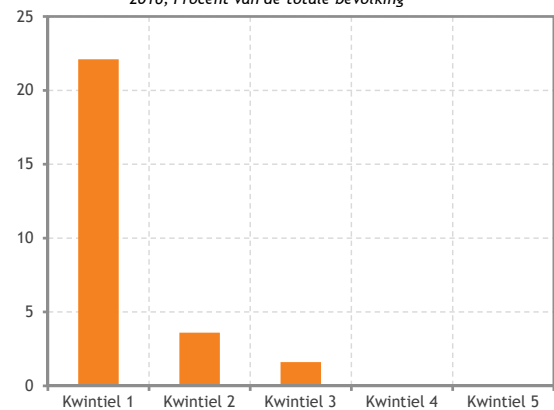
In de periode 2004-2016 is het aandeel personen die leven in een situatie van ernstige materiële ontbering hoger bij werklozen, andere inactieven en niet-werkenden. In 2016 bedroeg dat aandeel resp. 20,1 %, 12 % en 7,9 %. Bij werkenden en gepensioneerden is het aandeel personen die leven in een situatie van ernstige materiële ontbering zeer klein. In 2016 fluctueerde dit aandeel van beide socio-economische categorieën rond 2 %.

Figuur 19 Ernstige materiële ontbering, volgens huishoudentype (links) en meest frequente activiteitsstatus van personen van 18 jaar en ouder (rechts)
 Procent van de totale bevolking

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2017), *European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)*, ilc_mddd11, ilc_mddd12, ilc_mddd13, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 8/11/2017).

Figuur 20 Ernstige materiële ontbering, volgens inkomenscategorie
 2016, Procent van de totale bevolking

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2017), *European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)*, ilc_mddd11, ilc_mddd12, ilc_mddd13, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 8/11/2017).

Het aandeel personen in een situatie van ernstige materiële ontbering daalt naarmate het inkomenskwintiel toeneemt. In 2016 leefde 22,1 % van de bevolking in het laagste inkomenskwintiel in een situatie van ernstige materiële ontbering. Voor de hogere inkomenskwintielen daalt dat aandeel sterk. In het hoogste inkomenskwintiel leven zeer weinig personen in een situatie van ernstige materiële ontbering (0,1 %). Gegevens voor de jaren 2004-2015 wijzen op een vergelijkbare tendens.

Indicator 8. Leefloners

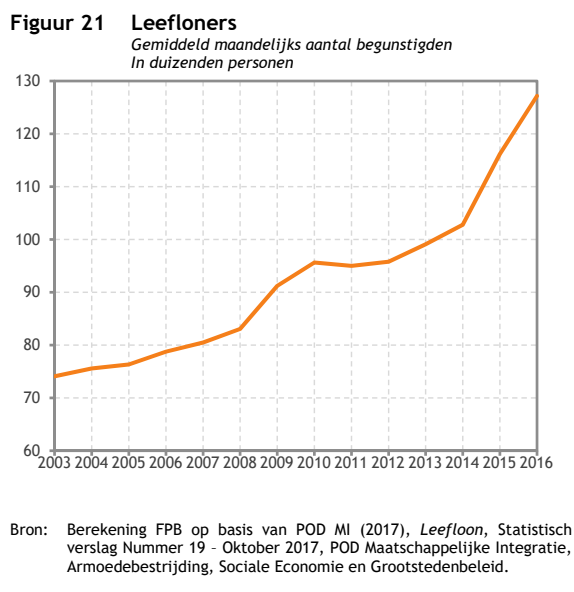
Thema	Levensstandaard en armoede	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (in duizenden personen)		
Begin van de periode	2003	74,1
Einde van de periode	2016	127,2
Minimum	2003	74,1
Maximum	2016	127,2
Gemiddelde jaarlijkse groei	2003-2016	+4,2 %
voet	2011-2016	+6,0 %

Definitie: het leefloon is sinds 1 oktober 2002 een onderdeel van het recht op maatschappelijke integratie (voordien het recht op het bestaansminimum). Het leefloon is het allerlaatste sociale vang-

net om personen met onvoldoende bestaansmiddelen een minimaal inkomen te verschaffen dat hen in staat zou moeten stellen een menswaardig leven te leiden. Het leefloon kan worden toegekend aan personen zonder (vervangings)inkomen of met een (vervangings)inkomen dat lager is dan het bedrag van het leefloon, die geen aanspraak kunnen maken op een ander (vervangings)inkomen op basis van Belgische of buitenlandse wetgeving, die gewoonlijk en bestendig op legale wijze in België verblijven en die, tenzij hun gezondheid of hun specifieke situatie het niet toelaten, bereid zijn om te werken. Vanaf 1 december 2016 vallen vreemdelingen met subsidiaire bescherming onder het toepassingsgebied van de wetgeving over het recht op maatschappelijke integratie. Personen onder 25 jaar dienen een contract te ondertekenen met een persoonlijk ontwikkeld project voor maatschappelijke integratie. Vanaf 1 december 2016 moeten personen ouder dan 25 jaar die een beroep wensen te doen op het leefloon, dit ook doen. De leeftijdsvoorwaarde is 18 jaar maar minderjarigen die ontvoegd zijn door het huwelijk, die minstens één kind ten laste hebben of die zwanger zijn, kunnen onder dezelfde voorwaarden een beroep doen op het leefloon. Afhankelijk van het onderzoek van de bestaansmiddelen van de aanvrager wordt een gedeeltelijk of volledig leefloon toegekend.

Het Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn (OCMW) van elke gemeente onderzoekt, in het kader van de wetgeving over het recht op maatschappelijke integratie, de bestaansmiddelen van de aanvrager en bepaalt in overleg met hem de meest gepaste hulp. Die hulp kan bestaan uit tewerkstelling, een gedeeltelijk of volledig leefloon, een geïndividualiseerd project voor maatschappelijke integratie of een combinatie van die hulpmiddelen. De indicator wordt uitgedrukt in duizenden personen en de gegevens komen van de Programmatorische federale overheidsdienst Maatschappelijke Integratie (2017).

Evolutie: tussen 2003 en 2008 steeg het gemiddelde maandelijkse aantal begunstigden van het leefloon gestaag van 74 098 tot 83 073. In de twee daaropvolgende jaren steeg dat aantal beduidend sneller tot 95 638 in 2010, wat allicht verklaard kan worden door de verslechtering van het socio-economisch klimaat door de financieel-economische crisis. Het gemiddelde maandelijkse aantal begunstigden van het

leefloon stabiliseerde zich tot 2012 rond dat niveau en steeg daarna weer tot 102 654 in 2014. Een combinatie van structurele (onder meer de arbeidsmarktpositie van risicogroepen) en conjuncturele factoren (de financieel-economische crisis van 2008) ligt mee aan de basis van de globaal stijgende trend¹⁰. Daarna steeg dat aantal sterk tot 127 187 personen in 2016. Naast de bovenvermelde factoren dragen onder meer de groeiende onzekerheid van bepaalde risicogroepen (laaggeschoolden, deeltijdse werknemers, eenoudergezinnen, allochtonen enz.) en, meer recent, wijzigingen in de wetgeving over de werkloosheidsverzekering en beroepsinschakelingsuitkering evenals de stijging van het aantal erkende vluchtelingen bij tot die sterke toename¹¹.

Er zijn binnen de EU geen geharmoniseerde gegevens beschikbaar over dat type bijstandsuitkering.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstellingen: *"Iedereen zal beschikken over een inkomen uit arbeid, uit vermogen of afkomstig van sociale beschermingsstelsels en heeft toegang tot diensten van algemeen belang. Iedereen zal aldus gedurende alle fasen van zijn leven kunnen voorzien in alle behoeften om menswaardig te leven"* (doelstelling 2) en *"Onder meer via de herverdeling van de geproduceerde welvaart zal elke burger beschikken over middelen om de capaciteiten te ontwikkelen om een project te ondernemen dat zorgt voor sociale integratie"* (doelstelling 3). Om bij te dragen tot die doelstellingen en omdat socialebijstandsregelingen zoals het leefloon een residueel karakter hebben, moet het aantal begunstigden van het leefloon dalen.

Het federaal regeerakkoord van oktober 2014 heeft het volgende bepaald m.b.t. socialebijstandsuitkeringen, zoals het leefloon: *"De regering verhoogt geleidelijk de minimum sociale zekerheidsuitkeringen en de sociale bijstandsuitkeringen tot het niveau van de Europese armoededrempel. Hierbij wordt prioriteit gegeven aan de uitkeringen voor personen met het hoogste armoederisico. De sociale voordelen die met sommige sociale uitkeringen gepaard gaan, zullen worden meegeteld in de vergelijking met de Europese armoedenorm"*¹². In dit rapport wordt aangenomen dat die doelstelling een invloed zal hebben op de evolutie van het armoederisico (zie indicator 5), waarvan eerder is vermeld dat het moet dalen om in de richting van de doelstellingen te gaan.

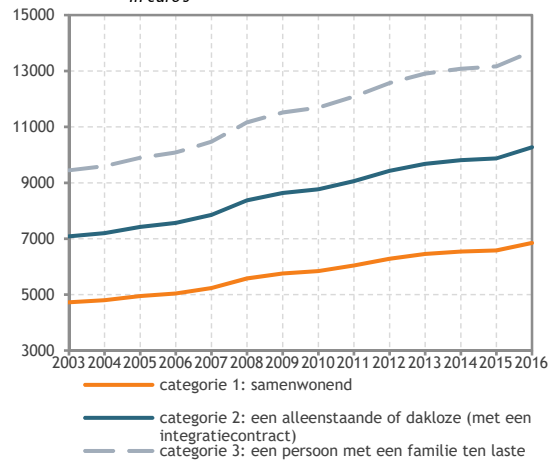
Er bestaan drie categorieën van gerechtigden op het leefloon met elk een specifiek bedrag, dat afhankelijk van het bestaansmiddelenonderzoek door het OCMW al dan niet volledig wordt toegekend. Die categorieën zijn een samenwonende persoon (categorie 1), een alleenstaande of dakloze met wie een integratiecontract werd gesloten (categorie 2) en een persoon met een familie ten laste, met name de echtgenoot of levenspartner, het ongehuwd minderjarig kind of meerdere kinderen onder wie minstens één ongehuwd minderjarig kind (categorie 3).

¹⁰ POD MI (2015), *Leefloon*, Statistisch rapport / Nummer 12 – September 2015, Programmatorische federale overheidsdienst Maatschappelijke Integratie.

¹¹ POD MI (2017). *Leefloon*. Statistisch verslag Nummer 19 – Oktober 2017. POD Maatschappelijke integratie, armoedebestrijding, Sociale economie en Grootstedenbeleid., pp. 11-12.

¹² Federale Regering (2014), *Federaal regeerakkoord*, 9 oktober 2014, <http://www.dekamer.be/FLWB/PDF/54/0020/54K0020001.pdf> (geraadpleegd op 30/11/2015).

Figuur 22 Leefloonbedrag op jaarbasis per categorie
In euro's

Bron: Berekening FPB op basis van POD MI (2017), *Leefloon*, Statistisch verslag Nummer 19 - Oktober 2017, POD Maatschappelijke Integratie, Armoedebestrijding, Sociale Economie en Grootstedenbeleid.

De figuur hiernaast vermeldt in lopende prijzen de evolutie van de leefloonbedragen op jaarbasis per categorie. Tussen 2003 en 2016 steeg dat bedrag voor categorie 1 van 4 724 euro tot 6 849 euro. Voor categorie 3 zijn die bedragen exact het dubbele. Het leefloonbedrag op jaarbasis voor categorie 2 steeg van 7 086 euro in 2003 tot 10 274 euro in 2016.

Indicator 9. Overmatige schuldenlast van de gezinnen

Thema	Levensstandaard en armoede	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (in duizenden personen)		
Begin van de periode	2007	57,0
Einde van de periode	2016	95,6
Minimum	2007	57,0
Maximum	2015	97,6
Gemiddelde jaarlijkse groei	2007-2016	+5,9 %
voet	2011-2016	+2,6 %

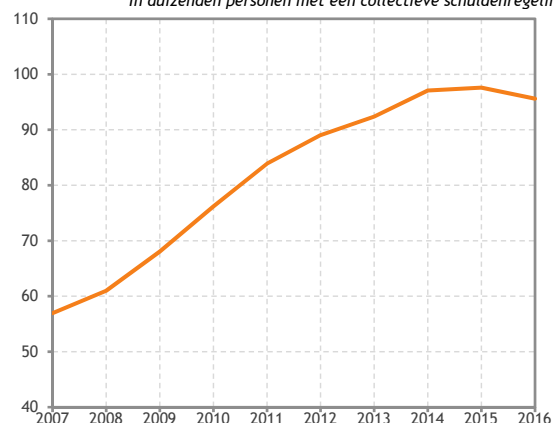
Definitie: personen die geconfronteerd worden met *overmatige schuldenlast* of ernstige financiële moeilijkheden kunnen een beroep doen op de gerechtelijke procedure van collectieve schuldenregeling. Een schuldbemiddelaar zal in het kader van die procedure een aanzuiveringsplan van alle uitstaande schulden opstellen en het maandbedrag bepalen dat de betrokkene nodig heeft voor zijn lopende uitgaven. Dat bedrag moet voldoende zijn om een menswaardig bestaan te leiden en kan niet lager liggen dan het leefloonbedrag op maandbasis. De Centrale voor kredieten aan particulieren (CKP) centraliseert in België bepaalde gegevens over het aantal lopende collectieve schuldenregelingen. Die indicator wordt uitgedrukt in duizenden personen en de gegevens komen van de Nationale Bank van België (2017).

Evolutie: het aantal personen met een lopende procedure tot collectieve schuldenregeling steeg onafgebroken van 56 952 in 2007 tot 97 363 in 2015. In 2016 daalde dit tot 95 569. De problematiek van de overmatige schuldenlast is complex. Er kunnen immers achterstallen zijn op meerdere kredieten. Bovendien kunnen ook personen met niet-kredietgerelateerde schulden (zoals fiscale schulden of betalingsmoeilijkheden met facturen in verband met gezondheidszorg, energie, telefoon of huur) een beroep doen op een collectieve schuldenregeling. Dit is het geval voor bijna drie op tien personen met een collectieve schuldenregeling¹³.

Door verschillen in wetgeving zijn er binnen de EU geen geharmoniseerde gegevens beschikbaar over dat type regeling voor personen met overmatige schuldenlast.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: *"Iedereen zal beschikken over een inkomen uit arbeid, uit vermogen of afkomstig van sociale beschermingsstelsels en heeft toegang tot diensten van algemeen belang. Iedereen zal aldus gedurende alle fasen van zijn leven kunnen voorzien in alle behoeften om menswaardig te leven"* (doelstelling 2). De procedure van collectieve schuldenregeling voorziet dat het maandbedrag dat de betrokkene nodig heeft voor zijn lopende uitgaven voldoende moet zijn om een menswaardig bestaan te leiden en niet lager mag liggen dan het leefloonbedrag. Omdat de procedure van collectieve schuldenregeling specifiek gericht is op

Figuur 23 Overmatige schuldenlast van de gezinnen
In duizenden personen met een collectieve schuldenregeling

Bron: NBB (2015-2016-2017), Centrale voor kredieten aan particulieren, Statistieken 2014-2015-2016, Brussel: Nationale Bank van België en Rechtstreekse mededeling voor de gegevens 2007-2009 (8/5/2015).

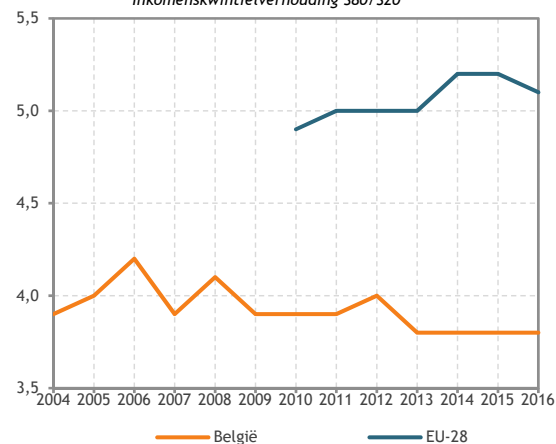
¹³ NBB (2016), Centrale voor kredieten aan particulieren, Statistieken 2016, Brussel: Nationale Bank van België, p.14.

personen die door hun overmatige schulden in een situatie dreigen terecht te komen die het hen onmogelijk maken een menswaardig te leven, wordt in dit rapport een daling van het aantal personen met een collectieve schuldenregeling als impliciete doelstelling beschouwd die aansluit bij bovenvermelde doelstelling van de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling.

Indicator 10. Inkomensongelijkheid

Thema	Levensstandaard en armoede	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (inkomenskwaantielverhouding S80/S20)		
Begin van de periode	2004	3,9
Einde van de periode	2016	3,8
Minimum	2013 tot 2016	3,8
Maximum	2006	4,2
Gemiddelde jaarlijkse groei	2004-2016	-0,2 %
voet	2011 -2016	-0,5 %
Vergelijking EU-28, 2016 (inkomenskwaantielverhouding S80/S20)		
België		3,8
EU-28		5,1
EU-28 minimum: Tsjechische Republiek		3,5
EU-28 maximum: Roemenië		7,9

Figuur 24 Inkomensongelijkheid
Inkomenskwaantielverhouding S80/S20

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2017), *European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)*, ilc_di11, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 8/11/2017).

Definitie: de *inkomenskwaantielverhouding* van de bevolking is een maatstaf van inkomensongelijkheid. Het is de verhouding van het totale beschikbaar equivalent inkomen (dat rekening houdt met de omvang en de samenstelling van het gezin volgens de zogenaamde gewijzigde OESO-equivalentieschaal, waarbij een volwassene een factor heeft van 1, elke extra persoon vanaf 14 jaar een factor van 0,5 en elke extra persoon jonger dan 14 jaar een factor van 0,3) van de 20 % personen met het hoogste inkomen ten opzichte van het totale beschikbaar equivalent inkomen van de 20 % personen met het laagste inkomen. De hier gebruikte inkomensgegevens zijn gebaseerd op de enquête *European Union Statistics on Income and Living Conditions* (EU-SILC). De inkomensgegevens hebben steeds betrekking op het jaar dat voorafgaat aan het enquêtejaar. Statistics Belgium organiseert in België deze binnen de EU geharmoniseerde enquête en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2017) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

Evolutie: volgens de EU-SILC-enquêtes fluctueert de inkomenskwaantielverhouding rond 3,9 in de periode 2004-2016. Die indicator blijft relatief stabiel: in 2004 bedraagt die 3,9 en sinds 2013 is de inkomenskwaantielverhouding gelijk aan 3,8¹⁴. De inkomensongelijkheid in de EU-28 situeert zich op een hoger niveau dan in België en steeg van 4,9 in 2010 tot 5,1 in 2016. Het blijkt dat de inkomensongelijkheid in bijna de helft van de lidstaten is toegenomen, dit in tegenstelling tot België waar de indicator relatief stabiel bleef¹⁵. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2016 tot de best presterende groep.

¹⁴ Federal Public Service Social Security (2017), *Analysis of the evolution of the social situation and social protection in Belgium 2017, Monitoring the social situation in Belgium and the progress towards the social objectives and the priorities of the National Reform Programme*, Brussels, Federal Public Service Social Security, July 2017 <https://socialsecurity.belgium.be/en/publications/analysis-evolution-social-situation-and-social-protection-belgium> (geraadpleegd op 20/11/2017).

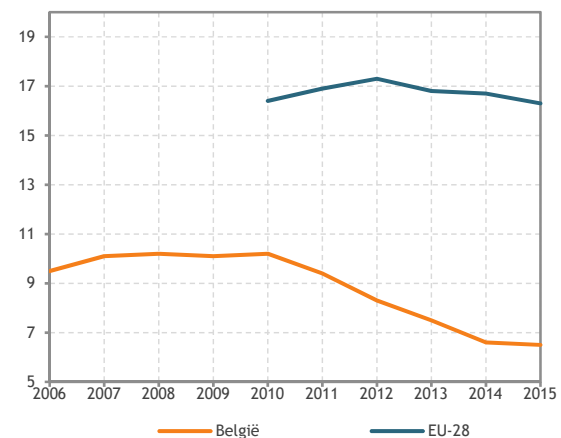
¹⁵ EU (2016), *Social Protection Committee Annual Report 2016*, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=7936&visible=0&preview=cHJldkVtcGxQb3J0YWwhMjAxMjAyMTVwcmV2aWV3> (laatst geraadpleegd op 3/11/2016).

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling stelt dat *"Aan gezien een inclusieve maatschappij het welzijn van elke persoon wil bevorderen, zal het essentieel zijn om armoede en sociale ongelijkheden te bestrijden"* (inleiding van de uitdaging *"Een maatschappij die de sociale cohesie bevordert"*). De duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten het volgende doel en subdoelstelling: *"Dring ongelijkheid in en tussen landen terug"* (doel 10) en *"Beleid voeren dat geleidelijk tot een grotere gelijkheid leidt, in het bijzonder inzake fiscaliteit, lonen en sociale bescherming"* (subdoelstelling 10.4). Omdat de inkomensongelijkheid in België in vergelijking met de andere EU-lidstaten laag is en bovendien stabiel is gebleven, gaat het rapport ervan uit dat, om bij te dragen tot de uitdaging van de Federale beleidsvisie en de SDG-subdoelstelling, de inkomenskwintielverhouding, als maatstaf voor inkomensongelijkheid, niet mag stijgen.

Indicator 11. Loonkloof tussen mannen en vrouwen

Thema	Levensstandaard en armoede	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procentueel verschil voor vrouwen t.o.v. mannen)		
Begin van de periode	2006	9,5
Einde van de periode	2015	6,5
Minimum	2015	6,5
Maximum	2008 en 2010	10,2
Gemiddelde jaarlijkse groei	2006-2015	-4,1 %
	2010-2015	-8,6 %
Vergelijking EU-28, 2014 (procentueel verschil voor vrouwen t.o.v. mannen)		
België		6,6
EU-28		16,7
EU-28 minimum: Roemenië		4,5
EU-28 maximum: Estland		28,1

Figuur 25 Loonkloof tussen mannen en vrouwen
Procentueel verschil voor vrouwen t.o.v. mannen in gemiddelde uurlonen

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2017), *European Union Labour Force Survey (EU LFS)*, tsdsc340, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 20/11/2017).

Definitie: de *loonkloof* is het verschil tussen de gemiddelde uurlonen van vrouwen en van mannen, uitgedrukt in procent van het gemiddelde uurloon van mannen. De hier gebruikte gegevens zijn gebaseerd op de Europese loonenquête. Statistics Belgium organiseert in België deze binnen de EU geharmoniseerde enquête en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2017) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

Evolutie: het verschil tussen de uurlonen van vrouwen en mannen is duidelijk gedaald sinds 2010, van 10,2 % in 2010 tot 6,5 % in 2015.

De loonkloof ligt in België onder de gemiddelde Europese loonkloof (EU-28: 16,7 %). Het verschil stijgt van 6,2 procentpunt in 2010 tot 10,1 procentpunt in 2014. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2014 tot de best presterende groep.

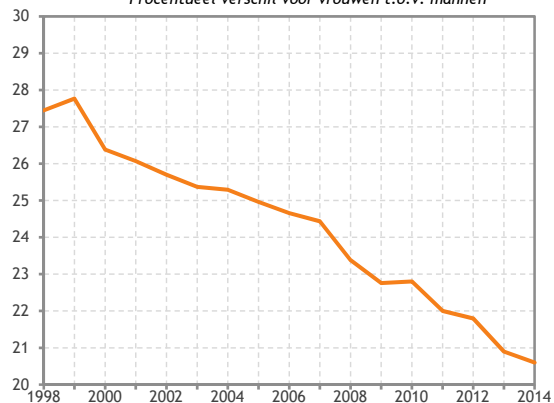
Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "*Vrouwen en mannen zullen hun rechten gelijk uitoefenen. Zij zullen kunnen bijdragen tot alle aspecten van de ontwikkeling van de samenleving en de verbetering van de levensomstandigheden zonder onderscheid, uitsluiting of beperking op grond van hun geslacht*" (doelstelling 1). Om bij te dragen tot die doelstelling moet het jaarlijks verschil in brutolonen tussen mannen en vrouwen dalen.

De indicator die het verschil in bruto-uurlonen meet, moet vergeleken worden met de indicator die het verschil in jaarlonen tussen mannen en vrouwen meet. Ook de jaarlonen van vrouwen liggen gemiddeld lager dan die van mannen. Dat verschil is minder groot voor het uurloon dan voor het jaarloon, wat verklaard kan worden door het groter aandeel vrouwen dat deeltijds werkt en voor wie een equivalent uurloon geen equivalent inkomen oplevert op jaarbasis. "*Het is belangrijk om beide cijfers weer te geven, omdat de ongelijke verdeling in arbeidsduur niet genderneutraal is. Het feit dat vrouwen vaker deeltijds werken*

dan mannen maakt juist een groot deel uit van de ongelijkheid op de arbeidsmarkt. Het hangt samen met de ongelijke verdeling van zorgetaken, maar ook met stereotiepe verwachtingen op de arbeidsmarkt zelf en met de segregatie: heel wat beroepen waarin veel vrouwen tewerkgesteld zijn, zijn georganiseerd in de richting van deeltijds werk, zoals bijvoorbeeld de distributie, of de schoonmaak¹⁶.

Figuur 26 Loonkloof tussen mannen en vrouwen in jaarlonen

Procentueel verschil voor vrouwen t.o.v. mannen

Bron: Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen, FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg, FOD Economie, Federaal Planbureau (2017), *De loonkloof tussen vrouwen en mannen in België - Rapport 2017*, http://igvm-iefh.belgium.be/sites/default/files/downloads/loonkloofrapport_2017.pdf (geraadpleegd op 20/11/2017).

Het verschil in jaarlonen tussen mannen en vrouwen daalde tussen 1998 en 2014 met 6,8 procentpunt van 27,4 tot 20,6 %.

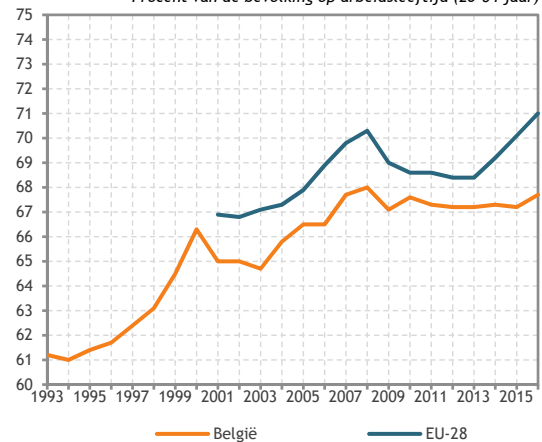
¹⁶ IGVM (2014), *De loonkloof tussen vrouwen en mannen in België - Rapport 2015*, Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen <http://igvm-iefh.belgium.be> (geraadpleegd op 26/11/2015).

4.3. Werk en vrije tijd

Indicator 12. Werkgelegenheidsgraad

Thema	Werk en vrije tijd	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van de bevolking op arbeidsleeftijd)		
Begin van de periode	1993	61,2
Einde van de periode	2016	67,7
Minimum	1994	61,0
Maximum	2008	68,0
Gemiddelde jaarlijkse groei	1993-2016	+0,4 %
voet	2011-2016	+0,1 %
Vergelijking EU-28, 2016 (procent van de bevolking op arbeidsleeftijd)		
België		67,7
EU-28		71,0
EU-28 minimum: Griekenland		56,2
EU-28 maximum: Zweden		81,2

Figuur 27 Werkgelegenheidsgraad
Procent van de bevolking op arbeidsleeftijd (20-64-jaar)

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2017), *European Union Labour Force Survey (EU LFS)*, lfsa_ergan, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 30/10/2017).

Definitie: de *werkgelegenheidsgraad* is het aandeel van de werkende beroepsbevolking in de bevolking op arbeidsleeftijd. De werkende beroepsbevolking is gelijk aan het aantal personen in de leeftijdscategorie 20 tot 64 jaar die ten minste één uur hebben gewerkt gedurende de referentieperiode, ofwel als loontrekkende met een arbeidscontract in de particuliere sector of de openbare sector, ofwel als niet-loontrekkende (zelfstandige of helper) in een productie-eenheid. Daarbij kan opgemerkt worden dat de werkende beroepsbevolking ook gelijk is aan de som van de binnenlandse werkgelegenheid en het grensarbeidsaldo (namelijk het saldo van het aantal Belgische inwoners dat in het buitenland werkt en het aantal niet-Belgische inwoners dat in België werkt). De bevolking op arbeidsleeftijd bestaat uit de personen van 20 tot 64 jaar. De hier gebruikte werkgelegenheidsgegevens zijn gebaseerd op de *Enquête naar de arbeidskrachten* (EAK). Statistics Belgium organiseert in België deze binnen de EU geharmoniseerde enquête en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2017) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

Evolutie: volgens die enquête steeg de werkgelegenheidsgraad van de 20-64-jarigen tussen 1993 en 2000 van 61,2 % tot 66,3 %. Daarna volgde een lichte daling tot 64,7 % in 2003, waarna die indicator opnieuw toenam tot 68,0 % in 2008. Sindsdien fluctueerde de werkgelegenheidsgraad rond dit niveau als gevolg van de financieel-economische crisis: in 2016 bedroeg het 67,7 %. De stijgende arbeidsmarktparticipatie van vrouwen en ouderen is de belangrijkste oorzaak van de stijgende werkgelegenheidsgraad tussen 1993 en 2016.

In de periode 2001-2016 ligt de werkgelegenheidsgraad van de 20-64-jarigen in de Europese Unie (28 lidstaten) steeds boven het Belgische cijfer. De stijgende trend tussen 2001 en 2008 die in België is waargenomen geldt ook voor de EU-28. In die periode steeg die indicator in de EU-28 van 66,9 % tot 70,3 %.

Daarna volgt, net zoals in België, een daling tot 68,4 % in 2012. In tegenstelling tot België steeg die indicator daarna tot 71 % in 2016. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2016 tot de slechtst presterende groep.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstellingen: "*De arbeidsmarkt zal voor iedereen toegankelijk zijn en de actieve bevolking waardig werk aanbieden*" (doelstelling 8), "*Het werkgelegenheidsniveau zal zo hoog en stabiel mogelijk zijn en respecteert de principes van waardig werk. Iedereen op arbeidsleeftijd zal de mogelijkheid hebben betaald werk te vinden*" (doelstelling 9) en "*De arbeidsomstandigheden zullen gedurende de hele loopbaan aangepast worden om ervoor te zorgen dat de levenskwaliteit verbetert en dat men langer kan werken*" (doelstelling 11).

De duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstelling: "*tegen 2030 komen tot een volledige en productieve tewerkstelling en waardig werk voor alle vrouwen en mannen, ook voor jonge mensen en personen met een handicap, alsook een gelijk loon voor werk van gelijke waarde*" (subdoelstelling 8.5).

In navolging van de Europa2020-strategie die een stijging in de EU beoogt van de werkgelegenheidsgraad tot 75 % in 2020, heeft België zich geëngageerd de werkgelegenheidsgraad te laten stijgen tot 73,2 % in 2020. Het federaal regeerakkoord van oktober 2014¹⁷ bevestigt deze doelstelling. België heeft daarenboven in de Nationale Hervormingsprogramma's (die kaderen in de opvolging van de Europa2020-strategie) bijkomende werkgelegenheidsdoelstellingen aangenomen voor het jaar 2020 voor vrouwen (69,1 %) en voor personen tussen 55 en 64 jaar (50 %). Voorts moet volgens die hervormingsprogramma's in 2020 het verschil tussen de werkgelegenheidsgraad van niet-EU-burgers en Belgen minder dan 16,5 procentpunt bedragen.

Om in de richting van de doelstellingen te gaan, moet de werkgelegenheidsgraad stijgen.

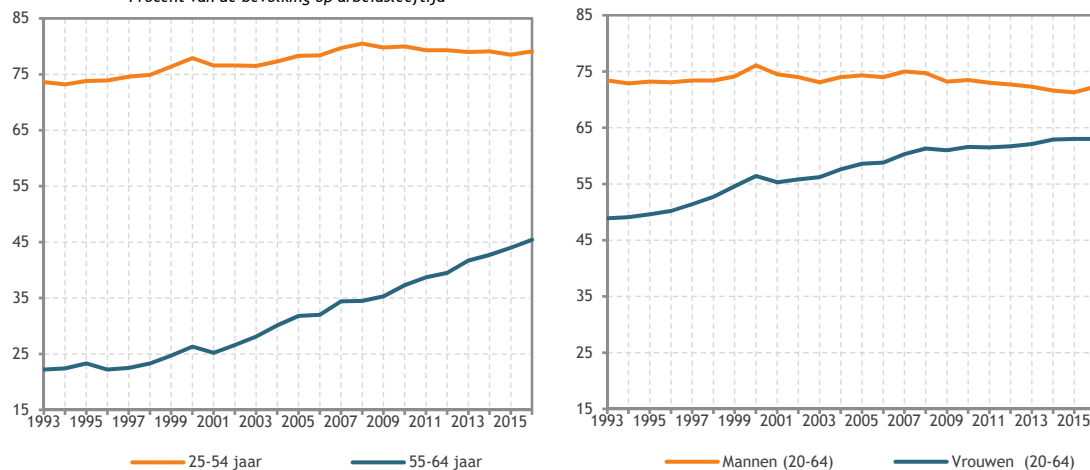
Opsplitsing volgens geslacht, leeftijd, nationaliteit en opleidingsniveau

De stijgende arbeidsmarktparticipatie van vrouwen en ouderen is de belangrijkste oorzaak van de gestegen globale werkgelegenheidsgraad. Zo steeg de werkgelegenheidsgraad van vrouwen van 48,9 % in 1993 tot 63,0 % in 2016. In die periode steeg de werkgelegenheidsgraad van ouderen van 22,2 % tot 45,4 %. Tussen 2006 en 2016 steeg de werkgelegenheidsgraad van niet-EU-burgers van 36,3 % tot 41,7 %. De werkgelegenheidsgraad van Belgen schommelde in die periode rond 68,6 %, terwijl die van EU-burgers zonder de Belgen fluctueerde rond 64,7 %. Het verschil in de werkgelegenheidsgraad tussen Belgen en niet-EU-burgers dat uit voorgaande cijfers kan worden afgeleid, daalde van 31,5 procentpunt in 2006 tot 27,0 procentpunt in 2008. Daarna steeg dat verschil tot 29,7 procentpunt in 2012 om daarna te dalen tot 27,3 procentpunt in 2016.

¹⁷ Federale Regering (2014), *Federaal regeerakkoord, 9 oktober 2014*, p. 118, <http://www.dekamer.be/FLWB/PDF/54/0020/54K0020001.pdf> (geraadpleegd op 02/12/2015).

Figuur 28 Werkgelegenheidsgraad, volgens leeftijd (links) en geslacht (rechts)

Procent van de bevolking op arbeidsleeftijd

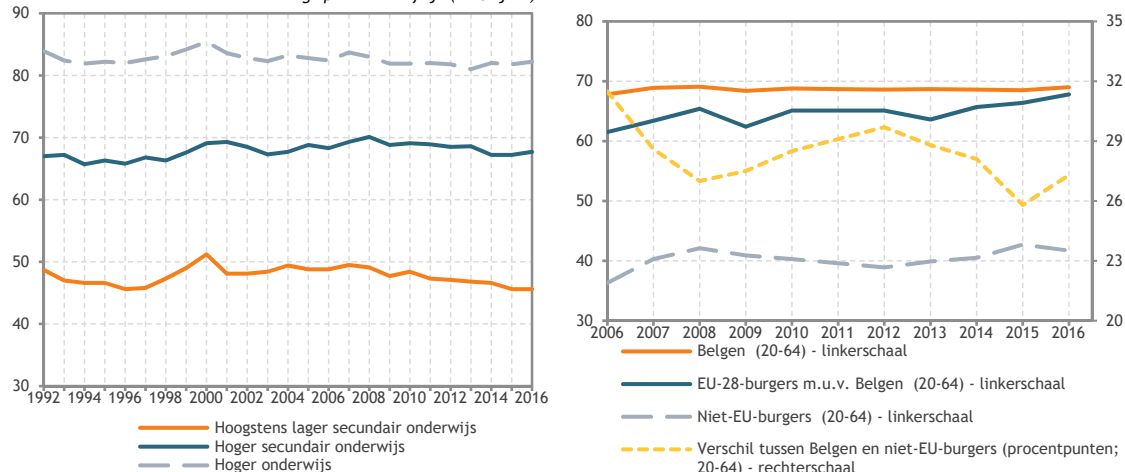

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2017), *European Union Labour Force Survey (EU LFS)*, lfsa_ergan, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 30/10/2017).

De werkgelegenheidsgraad verschilt duidelijk naar opleidingsniveau. In de periode 1992-2016 schommelde die van personen met hoogstens een diploma lager secundair onderwijs rond 47,7 %, terwijl die van personen met een diploma hoger secundair onderwijs gemiddeld 67,9 % bedroeg. De werkgelegenheidsgraad van personen met een diploma hoger onderwijs is steeds het hoogst en bedraagt gemiddeld 82,6 % tussen 1992 en 2016.

Figuur 29 Werkgelegenheidsgraad, volgens opleidingsniveau (links) en nationaliteit (rechts)

Procent van de bevolking op arbeidsleeftijd (20-64 jaar)

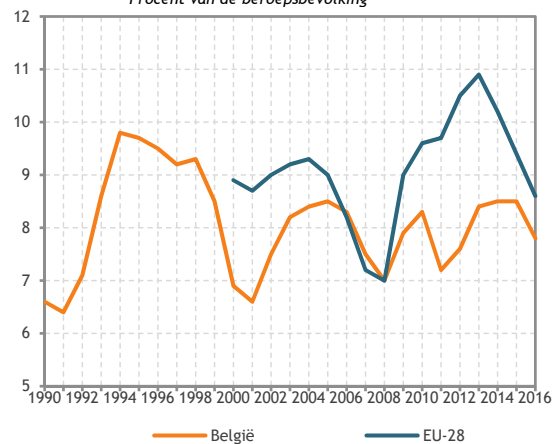

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2017), *European Union Labour Force Survey (EU LFS)*, lfsa_ergan, lfsa_ergaed, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 30/10/2017).

Indicator 13. Werkloosheidsgraad

Thema	Werk en vrije tijd	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van de beroepsbevolking)		
Begin van de periode	1990	6,6
Einde van de periode	2016	7,8
Minimum	1991	6,4
Maximum	1994	9,8
Gemiddelde jaarlijkse groei	1990-2016	+0,6 %
voet	2011-2016	+1,6 %
Vergelijking EU-28, 2016 (procent van de beroepsbevolking)		
België		7,8
EU-28		8,6
EU-28 minimum: Duitsland		4,0
EU-28 maximum: Griekenland		23,6

Figuur 30 Werkloosheidsgraad
Procent van de beroepsbevolking

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2017), *European Union Labour Force Survey (EU LFS)*, une_rt_a, une_ltu_a, lfsa_urgaed, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 30/10/2017).

Definitie: de *werkloosheidsgraad* is de verhouding tussen het aantal werklozen en de beroepsbevolking, uitgedrukt in procent. De hier gebruikte werkloosheidsgegevens zijn gebaseerd op de *Enquête naar de arbeidskrachten* (EAK). Die enquêtegegevens steunen op directe interviews om te bepalen of iemand werkloos is. Dat is het geval als de persoon niet werkt, als hij de afgelopen vier weken actief een job heeft gezocht en als hij binnen de twee weken beschikbaar is om eventueel te beginnen werken. De beroepsbevolking omvat iedereen in de leeftijdscategorie van 15 tot 74 jaar die zich op de arbeidsmarkt aanbiedt, namelijk iedereen met een betaalde baan en iedereen die er geen heeft maar ernaar op zoek is. Statistics Belgium organiseert in België deze binnen de EU geharmoniseerde enquête en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2017) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

Evolutie: volgens de EAK volgde de werkloosheidsgraad tussen 1990 en 2015 een cyclisch patroon, met vier perioden van stijgende werkloosheid: 1990-1994, 2001-2005, 2008-2010 en ten slotte van 2011 tot en met 2015. De werkloosheidsgraad was het hoogst in 1994 (9,8 %) en het laagst in 1991 (6,4 %). De recentste stijgende werkloosheidstrend gaat van 7,2 % in 2011 tot 8,5 % in 2015. In 2016 daalde de werkloosheidsgraad tot 7,8 %.

Sinds 2000 is de werkloosheidsgraad in België steeds lager dan die van de EU-28, behalve dan in de periode 2006-2008 waar de werkloosheidsgraad van België en de EU-28 vrijwel rond hetzelfde niveau fluctueerde. De werkloosheidsgraad in de EU-28 volgt een ander patroon dan die van België, vooral vanaf 2009. Tussen 2000 en 2008 daalde de werkloosheidsgraad van 8,9 % tot 7,0 % en die evolutie loopt enigszins gelijk met de trend van België, maar dan op een hoger niveau. Vanaf 2009 steeg de werkloosheidsgraad in de EU-28 sterk tot 10,9 % in 2013. Die stijging voor de EU-28 is veel minder uitgesproken in België. Tussen 2013 en 2016 daalde de werkloosheidsgraad in de EU-28 tot 8,6 %, terwijl de Belgische werkloosheidsgraad pas daalde vanaf 2016. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2016 tot de middelmatig presterende groep en het scoort beter dan het Europese gemiddelde.

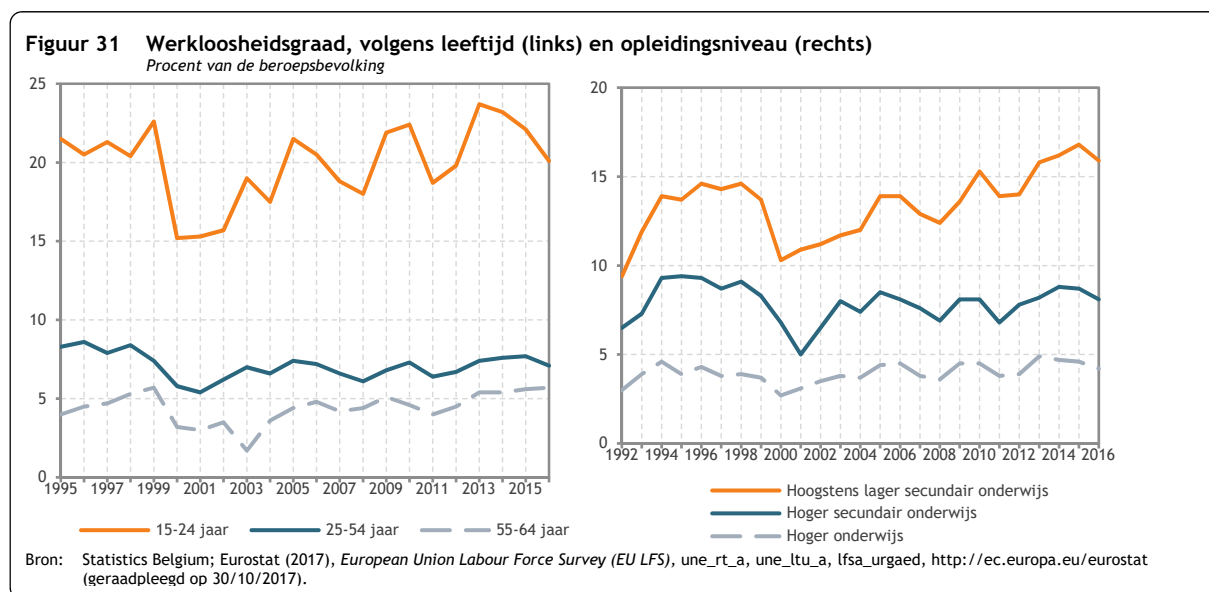
Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstellingen: "De arbeidsmarkt zal voor iedereen toegankelijk zijn en de actieve bevolking waardig werk aanbieden" (doelstelling 8), "Het werkgelegenheidsniveau zal zo hoog en stabiel mogelijk zijn en respecteert de principes van waardig werk. Iedereen op arbeidsleeftijd zal de mogelijkheid hebben betaald werk te vinden" (doelstelling 9), "Het werkloosheidsniveau zal beperkt zijn tot de frictiewerkloosheid" (doelstelling 10) en "De arbeidsomstandigheden zullen gedurende de hele loopbaan aangepast worden om ervoor te zorgen dat de levenskwaliteit verbetert en dat men langer kan werken" (doelstelling 11).

Om in de richting van de doelstellingen te gaan, moet de werkloosheidsgraad dalen.

Opsplitsing volgens leeftijd, opleidingsniveau en werkloosheidsduur

In de periode 1995-2016 is de werkloosheidsgraad van jongeren steeds het hoogst namelijk gemiddeld 20,0 %. Die van de 25-54-jarigen en van de 55-64-jarigen bedraagt in die periode gemiddeld 7,1 % en 4,4 %.

De werkloosheidsgraad is eveneens hoger naarmate het onderwijsniveau lager is. In de periode 1993-2016 schommelde de werkloosheidsgraad van personen met een diploma hoger onderwijs gemiddeld rond 4,0 %. Die van personen met een diploma hoger secundair onderwijs en van personen met hoogstens een diploma lager secundair onderwijs bedroeg in die periode gemiddeld respectievelijk 7,7 % en 13,1 %.

Figuur 32 Werkloosheidsgraad,
langdurige werkloosheidsgraad
Procent van de beroepsbevolking

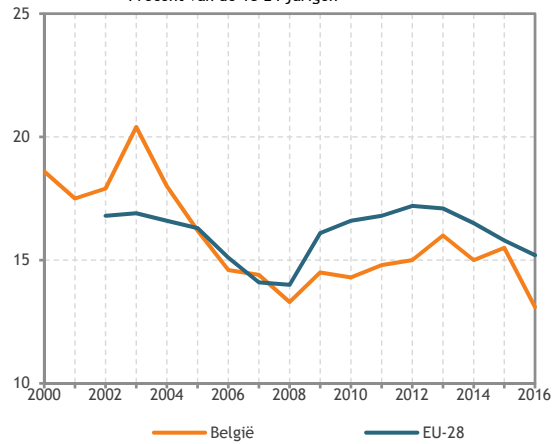
Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2017), *European Union Labour Force Survey (EU LFS)*, une_rt_a, une_ltu_a, lfsa_urgaed, <http://ec.europa.eu/eurostat> (laatst geraadpleegd op 30/10/2017).

De langdurige werkloosheidsgraad, het aandeel werklozen die minstens een jaar werkloos zijn, volgt een cyclisch patroon tussen 1999 en 2016, binnen ongeveer dezelfde bandbreedte. Er zijn drie periodes waarin de langdurige werkloosheidsgraad steeg: 2001-2005, 2008-2010 en 2012-2015. Tijdens die laatste periode steeg de langdurige werkloosheidsgraad van 3,4 % tot 4,4 %. In 2016 bedroeg de langdurige werkloosheidsgraad 4 %.

Indicator 14. Jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen

Thema	Werk en vrije tijd	
Dimensies	Hier en nu, Later	
Kerncijfers (procent van de 18-24-jarigen)		
Begin van de periode	2000	18,6
Einde van de periode	2016	13,1
Minimum	2016	13,1
Maximum	2003	20,4
Gemiddelde jaarlijkse groei	2000-2016	-2,2 %
voet	2011-2016	-2,4 %
Vergelijking EU-28, 2016 (procent van de 18-24-jarigen)		
België		13,1
EU-28		15,2
EU-28 minimum: Nederland		6,1
EU-28 maximum: Italië		26,0

Figuur 33 Jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen
Procent van de 18-24-jarigen

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2017), *European Union Labour Force Survey (EU LFS)*, edat_lfse_21, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 20/10/2017).

Definitie: het aandeel jongeren (van 18 tot 24 jaar) dat niet werkt en noch onderwijs noch opleiding volgt. De gegevens zijn gebaseerd op de *Enquête naar de arbeidskrachten* (EAK). Statistics Belgium organiseert in België deze binnen de EU geharmoniseerde enquête en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2017) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

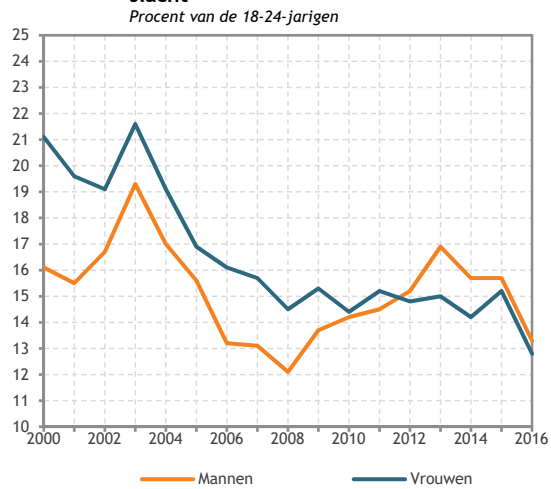
Evolutie: volgens deze enquête daalde het aandeel jongeren dat niet werkt en noch onderwijs noch opleiding volgt van 18,6 % in 2000 tot 13,3 % in 2008 (jaar van de financieel-economische crisis) en steeg daarna tot 15,5 % in 2015 om tijdens 2016 opnieuw te dalen tot 13,1 %. Hoewel de dalende trend verstoord werd tussen 2008 en 2015, is de algemene trend toch dalend (gemiddelde jaarlijkse groei van -2,2 %) tussen 2000 en 2016. De betrouwbaarheidsintervallen berekend voor deze indicator worden her-nomen in bijlage 1.

Het aandeel jongeren dat niet werkt en noch onderwijs noch opleiding volgt daalt in Europa sinds 2002, maar stijgt van 2008 tot 2012, met de financieel-economische crisis. Vanaf 2012 wordt de daling opnieuw ingezet. België lag voor 2005 boven het EU-28 gemiddelde, maar sinds 2008 ligt België onder dat gemiddelde. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2016 tot de middelmatig presterende groep en scoort beter dan het Europese gemiddelde. Nederland en Duitsland doen het, als buurlanden, duidelijk beter dan België met respectievelijk een eerste en zevende plaats in de EU-28.

Doelstelling: de duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG's) bevatten de volgende subdoelstelling: "Tegen 2020 het aandeel aanzienlijk terugschroeven van jongeren die niet aan het werk zijn, geen onderwijs volgen en niet met een opleiding bezig zijn" (subdoelstelling 8.6). Het Nationaal Hervormingsprogramma (NHP) voor 2011 dat België in april 2011 goedkeurde in het kader van de Europa 2020-strategie (en alle daaropvolgende NHP's) bevat ook de doelstelling om dit aandeel tegen 2020 te laten dalen tot 8,2 %. Om in de richting van die doelstellingen te gaan, moet die indicator dalen.

Opsplitsing volgens geslacht

Figuur 34 Jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen, volgens geslacht

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2017), *European Union Labour Force Survey (EU LFS)*, edat_lfse_21, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 20/10/2017).

Volgens de EAK evolueerde het verschil tussen mannen en vrouwen sterk. In 2000 lag dit aandeel 5 procentpunt hoger bij vrouwen dan bij mannen. In 2016 lag het 0,5 procentpunt hoger bij mannen dan bij vrouwen. Van 2000 tot 2011 lag het aandeel vrouwen bij de jongeren uit de EAK dat niet werkt en dat noch onderwijs noch opleiding volgt, hoger dan het aandeel mannen bij die jongeren. Sinds 2012 ligt het aandeel mannen daarentegen boven dat van vrouwen.

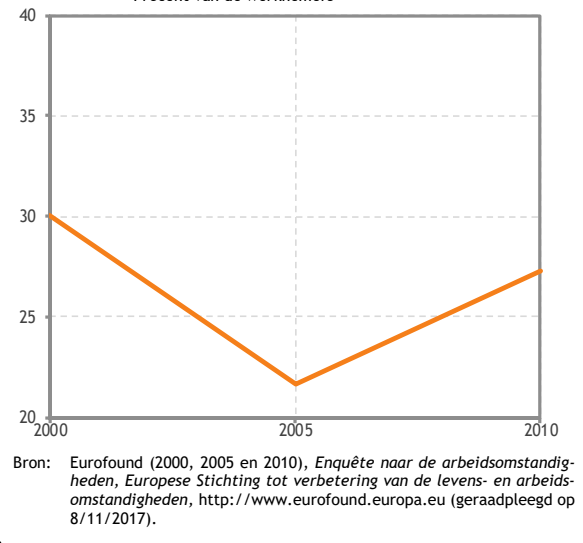
De trend tussen 2000 en 2016 bij vrouwen is dan ook sterk dalend (met een gemiddelde jaarlijkse groeivoet van -3,1 %), terwijl het aandeel bij mannen minder sterk daalt (met een gemiddelde jaarlijkse groeivoet van -1,2 %) in die periode.

Indicator 15. Stress op het werk

Thema	Werk en vrije tijd	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van de werknemers)		
Begin van de periode	2000	30,1
Einde van de periode	2010	27,3
Minimum	2005	21,7
Maximum	2000	30,1
Gemiddelde jaarlijkse groeivoet	2000-2010	-1,0 %

Definitie: aandeel van de werknemers, gemeten in de steekproef, dat de vraag "voelt u stress op het werk?" beantwoordt met "altijd" of "het grootste deel van de tijd", bij enquêtes van de Europese Stichting tot verbetering van de levens- en arbeidsomstandigheden¹⁸. De gegevens komen van die Stichting (Eurofound, 2000-2010).

Figuur 35 Stress op het werk
Procent van de werknemers

Evolutie: volgens deze enquêtes wordt er een daling waargenomen van het aantal werknemers dat verklaart te lijden aan stress op het werk tussen 2000 en 2010. De verschillen tussen de enquêtejaren kunnen deels te wijten zijn aan wijzigingen in de formulering van de vraag in 2005. De vragen van 2000 en 2010 zijn vergelijkbaar.

Na 2005 berekent Eurofound het Europese gemiddelde voor stress niet meer omdat het een psychosociaal fenomeen is dat moeilijk te vergelijken is tussen landen. In 2005 hadden de Belgische werknemers iets meer stress dan de gemiddelde Europese werknemers (21,7 % in België tegenover 20,2 % in de EU-15).

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstellingen: "De arbeidsmarkt zal voor iedereen toegankelijk zijn en de actieve bevolking waardig werk aanbieden" (doelstelling 8) en "De arbeidsomstandigheden zullen gedurende de hele loopbaan aangepast worden om ervoor te zorgen dat de levenskwaliteit verbetert en dat men langer kan werken" (doelstelling 11). Om bij te dragen tot die doelstellingen, moet het aandeel werknemers dat verklaart te lijden aan stress op het werk dalen.

Opsplitsing volgens leeftijd en geslacht

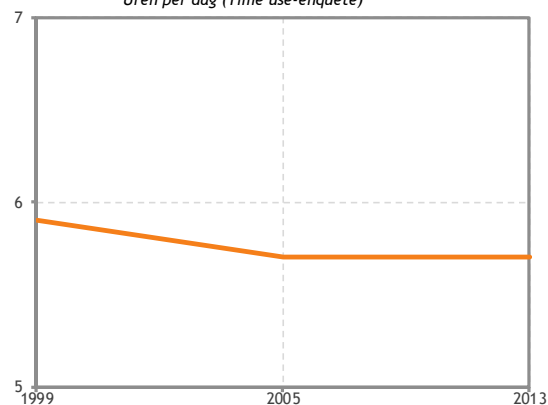
In 2010 steeg het aandeel werknemers dat verklaart te lijden aan stress op het werk met de leeftijd tussen de leeftijdsgroep 15-24 jaar en die van 40-54 jaar, en daalde vervolgens in de leeftijdsgroep vanaf 55 jaar. Dat kan te maken hebben met het "healthy worker effect", aangezien werknemers die onder gunstige arbeidsvoorwaarden werken en die in goede gezondheid verkeren meer kans hebben op een volledige loopbaan. Het aandeel mannen en vrouwen dat verklaart te lijden aan stress op het werk was gelijk in 2010.

¹⁸ Personen ouder dan 15 jaar die een job hebben op het moment van de enquête: in België 1 500 werknemers in 2000, 1 000 in 2005 en 4 000 in 2010.

Indicator 16. Huishoudelijk werk

Thema	Werk en vrije tijd	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (uren per dag / Time use-enquête)		
Begin van de periode	1999	5,9
Einde van de periode	2013	5,7
Minimum	2013	5,7
Maximum	1999	5,9
Gemiddelde jaarlijkse groei	1999-2013	-0,2 %
Vergelijking buurlanden, 1998-2005 (uren per dag / HETUS-enquête)		
België		3,2
Duitsland		3,5
Frankrijk		3,2

Figuur 36 Huishoudelijk werk
Uren per dag (Time use-enquête)

Bron: Glorieux, I., Minnen, J., van Tienoven, T.P. et al. (2015), Website 'Belgisch tijdsbudgetonderzoek' (www.time-use.be), Onderzoeksgroep TOR Vrije Universiteit Brussel & AD Statistiek - Statistics Belgium, Brussel - <http://www.time-use.be/nl/> (geraadpleegd op 8/11/2017).

Definitie: het huishoudelijk werk in de loop van een dag is de som van de tijd die er gemiddeld aan besteed wordt door vrouwen en van de tijd die er gemiddeld aan besteed wordt door mannen. Deze indicator wordt berekend op basis van het Belgisch tijdsbudgetonderzoek (Belgen van 12 jaar en ouder¹⁹) en wordt in uren uitgedrukt. Huishoudelijk werk omvat alle taken die uitgevoerd worden in het kader van het onderhoud van het huis, de bereiding van maaltijden, de opvoeding en zorg van kinderen. De gegevens komen van Statistics Belgium (2015).

Evolutie: in België daalt de tijd die gemiddeld, cumulatief door mannen en vrouwen, aan huishoudelijk werk wordt besteed licht tijdens de beschouwde periode.

Op Europees niveau worden de tijdsbudgetonderzoeken samengebracht in het HETUS-programma, de *Harmonised European Time Use Survey*²⁰, waarin de lijst met activiteiten die als huishoudelijke taken beschouwd worden verschillend gegroepeerd worden. Dit programma levert tabellen waarmee de vijftien deelnemende Europese landen²¹ vergeleken kunnen worden voor een gemiddelde dag van personen van 20 tot 74 jaar in een bepaald jaar tussen 1998 en 2005 naargelang de landen. De vergelijking tussen België en de buurlanden toont weinig verschillen. Omdat de tijdstippen van de enquêtes verschillen, worden die gegevens enkel als voorbeeld gegeven en worden dus niet op de grafiek weergegeven. De verschillen tussen de Time use-enquête en de HETUS-enquête zijn te wijten aan het feit dat de huishoudelijke taken op een verschillende manier worden gedefinieerd.

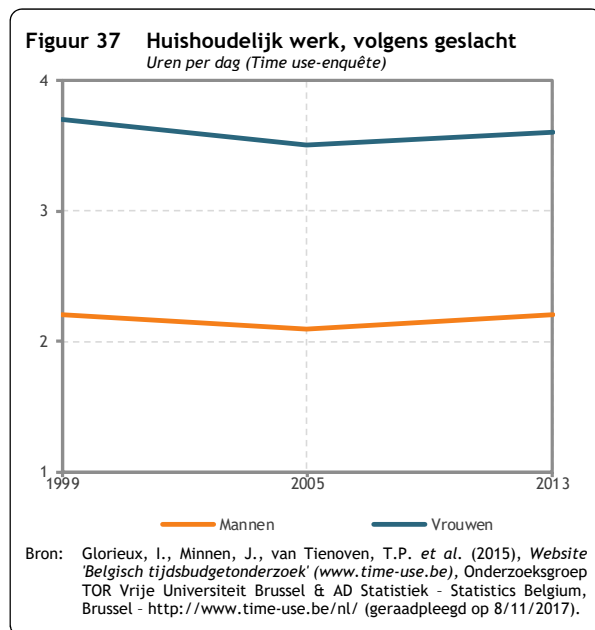
¹⁹ "In 1999 hielden 8.382 respondenten van 12 jaar of ouder uit 4.275 gezinnen gedurende twee dagen hun tijdsbesteding bij. In 2005 waren het 6.400 respondenten van 12 jaar of ouder uit 3.474 gezinnen. In 2013, ten slotte, gaat het om 5.559 respondenten van 10 jaar of ouder uit 2.744 gezinnen" Glorieux et al., 2015.

²⁰ HETUS (2015), *Harmonised European Time Use Survey*, <https://www.h6.scb.se/tus/tus/> (geraadpleegd op 25/10/2017).

²¹ Deelnemende landen: België, Bulgarije, Duitsland, Estland, Finland, Frankrijk, Italië, Letland, Litouwen, Noorwegen, Polen, Slovenië, Spanje, Verenigd Koninkrijk, Zweden.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "Vrouwen en mannen zullen hun rechten gelijk uitoefenen. Zij zullen kunnen bijdragen tot alle aspecten van de ontwikkeling van de samenleving en de verbetering van de levensomstandigheden zonder onderscheid, uitsluiting of beperking op grond van hun geslacht" (doelstelling 1). De duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstelling: "Erkennen en naar waarde schatten van onbetaalde zorg en thuiswerk door het voorzien van openbare diensten, infrastructuur en een sociaal beschermingsbeleid en door de bevordering van gedeelde verantwoordelijkheden binnen het gezin en de familie, zoals dat nationaal van toepassing is" (subdoelstelling 5.4). Om bij te dragen tot die doelstellingen, moet de tijd die gemiddeld aan huishoudelijk werk wordt besteed gelijk verdeeld zijn tussen mannen en vrouwen.

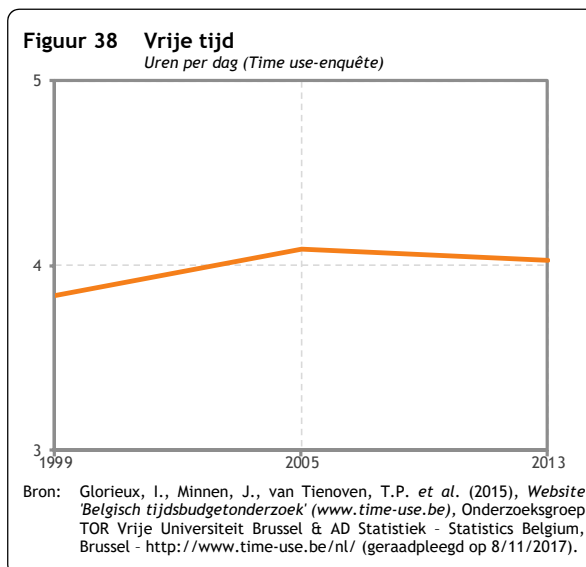
Opsplitsing volgens leeftijd en geslacht

Tijdens de periode 1999-2013 daalde de tijd die vrouwen gemiddeld aan huishoudelijk werk besteden licht, terwijl die voor mannen stabiel bleef. De tijd die vrouwen gemiddeld aan huishoudelijk werk besteden daalde van 3u42' per dag naar 3u36', terwijl mannen er tijdens die periode 2u12' aan besteden.

Indicator 17. Vrije tijd

Thema	Werk en vrije tijd	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (uren per dag / Time use-enquête)		
Begin van de periode	1999	3,8
Einde van de periode	2013	4,0
Minimum	1999	3,8
Maximum	2005	4,1
Gemiddelde jaarlijkse groei	1999-2013	+0,3 %
Vergelijking buurlanden, 1998-2005 (uren per dag / HETUS-enquête)		
België		5,5
Duitsland		5,5
Frankrijk		4,4

Definitie: tijd die gemiddeld aan vrije tijd²² wordt

besteed in de loop van een dag, berekend op basis van het Belgisch tijdsbudgetonderzoek (Belgen van 12 jaar en ouder²³), uitgedrukt in uren. De gegevens komen van Statistics Belgium (2015).

Evolutie: volgens die enquête nam de vrije tijd tussen 1999 en 2005 toe met 18 minuten per dag (van 3u48' tot 4u12'), en nam die vervolgens af met 12 minuten tussen 2005 en 2013. Aangezien de tijdspannes die besteed worden aan de verschillende activiteiten onderling met elkaar verweven zijn tijdens een dag van 24 uur, zou het moeilijk zijn die veranderingen uit te leggen zonder een analyse van de relatieve evoluties van alle activiteiten.

Op Europees niveau worden de tijdsbudgetonderzoeken samengebracht in het *Harmonised European Time Use Survey*²⁴, waarin de lijst met activiteiten die als vrije tijd beschouwd worden verschillend is. Dit programma levert tabellen waarmee de vijftien deelnemende Europese landen²⁵ vergeleken kunnen worden voor een gemiddelde dag van personen van 20 tot 74 jaar in een bepaald jaar tussen 1998 en 2005 naargelang de landen. De vergelijking tussen België en de buurlanden toont weinig verschillen. Omdat de tijdstippen van de enquêtes verschillen, worden die gegevens enkel als voorbeeld gegeven en worden dus niet op de grafiek weergegeven. De verschillen tussen de Time use-enquête en de HETUS-enquête zijn te wijten aan het feit dat vrije tijd op een verschillende manier wordt gedefinieerd.

Doelstelling: er is geen doelstelling met betrekking tot de tijd die aan vrije tijd wordt besteed.

²² In die enquête omvat vrije tijd activiteiten zoals wandelen, lezen, muziek luisteren, televisie kijken, met de hond wandelen, een hobby of sport in amateurverband uitoefenen, een voorstelling bijwonen...

²³ "In 1999 hielden 8.382 respondenten van 12 jaar of ouder uit 4.275 gezinnen gedurende twee dagen hun tijdsbesteding bij. In 2005 waren het 6.400 respondenten van 12 jaar of ouder uit 3.474 gezinnen. In 2013, ten slotte, gaat het om 5.559 respondenten van 10 jaar of ouder uit 2.744 gezinnen" Glorieux et al., 2015.

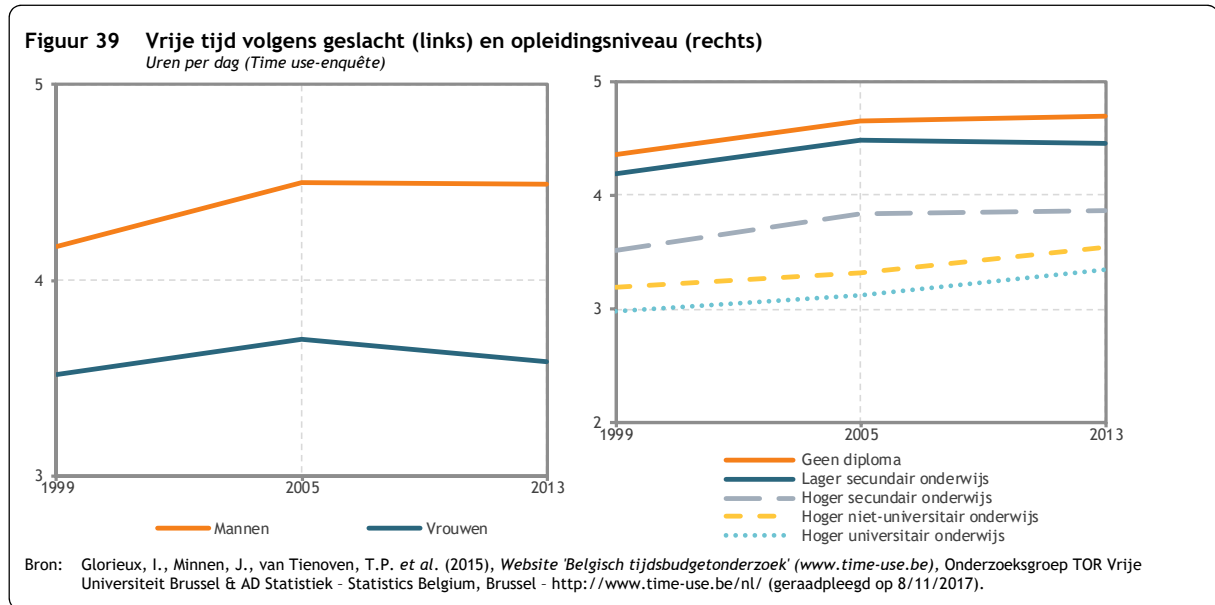
²⁴ HETUS (2015), *Harmonised European Time Use Survey*, <https://www.h6.scb.se/tus/tus/> (geraadpleegd op 25/10/2017).

²⁵ Deelnemende landen: België, Bulgarije, Duitsland, Estland, Finland, Frankrijk, Italië, Letland, Litouwen, Noorwegen, Polen, Slovenië, Spanje, Verenigd Koninkrijk, Zweden.

Opsplitsing volgens geslacht en opleidingsniveau

Het verschil tussen mannen en vrouwen met betrekking tot vrije tijd wordt groter: in 1999 hadden mannen 42 minuten meer vrije tijd per dag dan vrouwen tegenover 54 minuten in 2013.

Hoe hoger het behaalde diploma, hoe minder vrije tijd de mensen hebben. Het verschil in vrije tijd verschilt echter weinig: het verschil tussen de personen met een diploma hoger universitair onderwijs en de personen zonder een diploma daalt amper van 1u24' per dag in 1999 tot 1u18' in 2013.

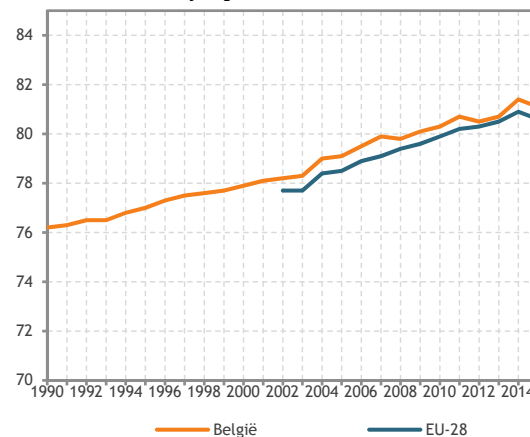

4.4. Gezondheid

Indicator 18. Levensverwachting

Thema	Gezondheid	
Dimensies	Hier en nu, Later	
Kerncijfers (jaren)		
Begin van de periode	1990	76,2
Einde van de periode	2015	81,1
Minimum	1990	76,2
Maximum	2014	81,4
Gemiddelde jaarlijkse groei	1990-2015	+0,3 %
voet	2010-2015	+0,2 %
Vergelijking EU-28, 2015 (jaren)		
België		81,1
EU-28		80,6
EU-28 minimum: Litouwen		74,6
EU-28 maximum: Spanje		83,0

Figuur 40 Levensverwachting
Jaren bij de geboorte

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2017), *Mortality and life expectancy statistics*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 10/11/2017).

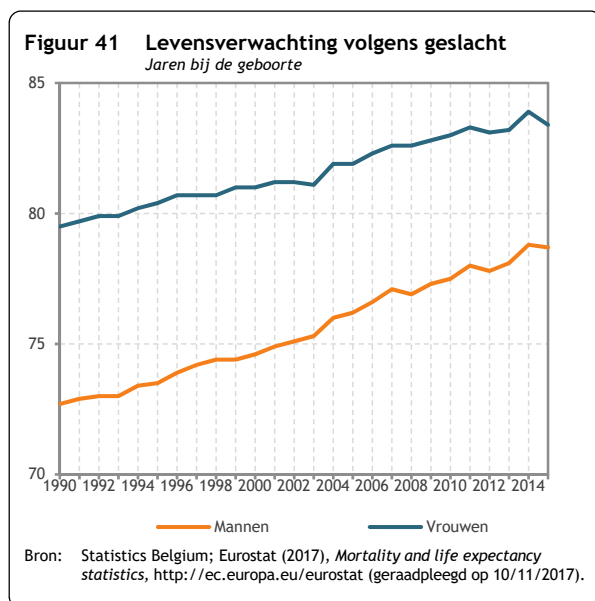
Definitie: de *levensverwachting* berekend bij de geboorte wordt uitgedrukt in het aantal jaren dat een persoon zou leven indien hij/zij op elke leeftijd de op het ogenblik van zijn/haar geboorte geobserveerde mortaliteitskenmerken zou kennen. In België worden de overlijdenskansen, die gebruikt worden om de levensverwachting bij de geboorte te meten, berekend aan de hand van de overlijdensverklaringen in het Rijksregister der natuurlijke personen²⁶. Statistics Belgium brengt in België deze gegevens samen en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2017) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

Evolutie: de levensverwachting blijft toenemen, met 4,9 jaar tussen 1990 en 2015 waar het 81,1 jaar bereikt, ook al is er een lichte daling tussen 2014 en 2015 (van 81,4 tot 81,1 jaar). Er zal gewacht moeten worden op de gegevens van de volgende jaren om te weten of deze lichte daling een trendverandering is of niet. De evoluties van de levensverwachting in België en in de Europese Unie lopen parallel, waarbij de levensverwachting in België iets hoger ligt dan in de EU-28, waar die 80,6 jaar bedraagt in 2015. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de middelmatig presterende groep en het scoort beter dan het Europese gemiddelde.

Doelstelling: er is geen doelstelling direct met betrekking tot de levensverwachting, maar de duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten het volgende doel: "*Verzeker een goede gezondheid en promoot welvaart voor alle leeftijden*" (doel 3). Aangezien het resultaat van een betere gezondheid onder andere een betere levensverwachting is, beschouwt dit rapport als impliciete doelstelling dat de levensverwachting niet moet dalen.

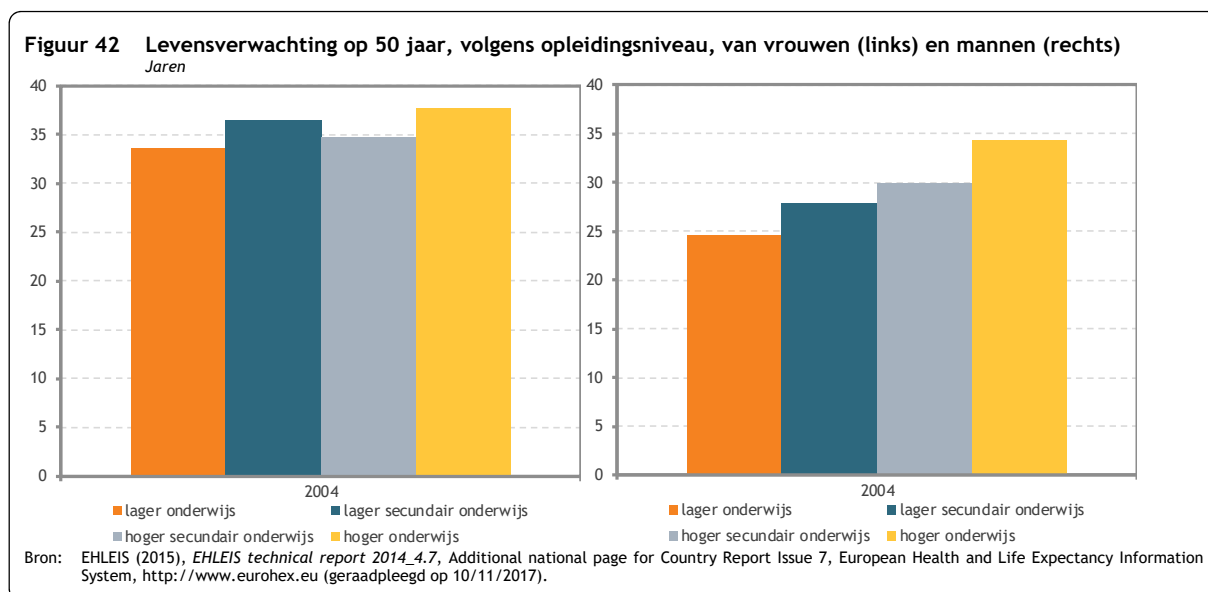
²⁶ FOD Economie – ADSEI (2009), *Sterfetafels en levensverwachting*, <http://statbel.fgov.be>

Opsplitsing volgens geslacht en opleidingsniveau

De levensverwachting bij de geboorte van mannen ligt onder die van vrouwen, maar dat verschil wordt wel kleiner met de tijd: het daalde in België van 6,8 jaar in 1990 tot 4,7 jaar in 2015.

De gebruikte bron om de levensverwachting bij de geboorte te beschrijven, maakt geen opsplitsing volgens socio-economisch niveau. Daarom werd die informatie gezocht in de gegevens van het EHLEIS-programma (*European Health and Life Expectancy Information System*). Die gegevens hebben enkel betrekking op personen ouder dan 50 jaar en op de levensverwachting die berekend wordt voor de personen die die leeftijd bereikt hebben. In die groep stemt een hoger opleidingsniveau overeen met een hogere levensverwachting op 50 jaar en dat geldt in het bijzonder voor mannen. Voor vrouwen bedraagt het verschil in levensverwachting tussen de groep met het laagste en die met het hoogste opleidingsniveau 4 jaar, voor mannen loopt dat verschil op tot meer dan 9 jaar. Vooral opmerkelijk is ook dat de levensverwachting van vrouwen met een diploma lager onderwijs gelijk is aan die van mannen met een diploma hoger onderwijs.

Indicator 19. Levensverwachting in goede gezondheid

Thema	Gezondheid	
Dimensies	Hier en nu, Later	
Kerncijfers - vrouwen (jaren)		
Begin van de periode	2004	58,4
Einde van de periode	2015	64,0
Minimum	2004	58,4
Maximum	2012	65,0
Gemiddelde jaarlijkse groei	2004-2015	+0,8 %
voet	2010-2015	0,4 %
Vergelijking EU-28, vrouwen - 2015 (jaren)		
België		64,0
EU-28		63,3
EU-28 minimum: Letland		54,1
EU-28 maximum: Malta		74,6

Figuur 43 Levensverwachting in goede gezondheid vrouwen
Jaren bij de geboorte

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2017), *Healthy Life Years*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 08/11/2017).

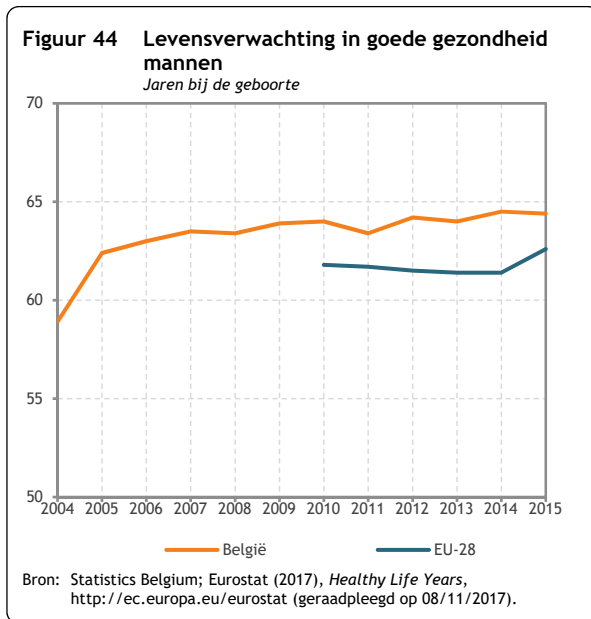
Definitie: de *levensverwachting in goede gezondheid* wordt berekend aan de hand van de levensverwachting en aan de hand van enquêtes over het aandeel van de personen dat zichzelf in goede of slechte gezondheid ervaart, uitgedrukt in jaren. De gegevens met betrekking tot die indicator die hieronder worden voorgesteld, komen van de statistieken over mortaliteit en van de gegevens over de ervaren beperkingen uit de gezondheidsmodule van de enquête *European Union Statistics on Income and Living Conditions* (EU-SILC). Op te merken valt dat de definitie van de levensverwachting in goede gezondheid veranderd is, waardoor de gegevens voor 2004 niet voorgesteld kunnen worden. Dat is nochtans nuttig om een langzaam verschijnsel zoals de evolutie van de levensverwachting in goede gezondheid te volgen. Statistics Belgium organiseert in België deze binnen de EU geharmoniseerde enquête en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2014) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert, gesplitst voor mannen en vrouwen, maar niet voor het gemiddelde.

Evolutie: volgens de EU-SILC-enquête toont de levensverwachting in goede gezondheid van vrouwen sinds 2004 een licht stijgende trend en bedraagt in 2015 64 jaar. Dat betekent dat in 2015 vrouwen zichzelf niet in zeer goede of goede gezondheid²⁷ achtten gedurende de laatste 19,4 jaren van hun leven (zie gegevens over de levensverwachting bij geboorte van vrouwen, indicator 18). De levensverwachting in goede gezondheid in de Europese Unie, gemeten tussen 2010 en 2015, is redelijk stabiel. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de best presterende groep.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "De levensverwachting in goede gezondheid zal gestegen zijn ten opzichte van 2010. Het verschil tussen de levensverwachting in goede gezondheid naargelang van het opleidingsniveau en naargelang het

²⁷ Opmerking: "Healthy life years, abbreviated as HLY and also called disability-free life expectancy (DFLE), is defined as the number of years that a person is expected to continue to live in a healthy condition. [...] A healthy condition is defined as one without limitation in functioning and without disability" (Eurostat, 2014). De verschillende benamingen zijn die van de gegevenstabellen; beide komen van Eurostat.

geslacht zal met gemiddeld 50 % verlaagd worden" (doelstelling 4). Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet de levensverwachting in goede gezondheid stijgen.

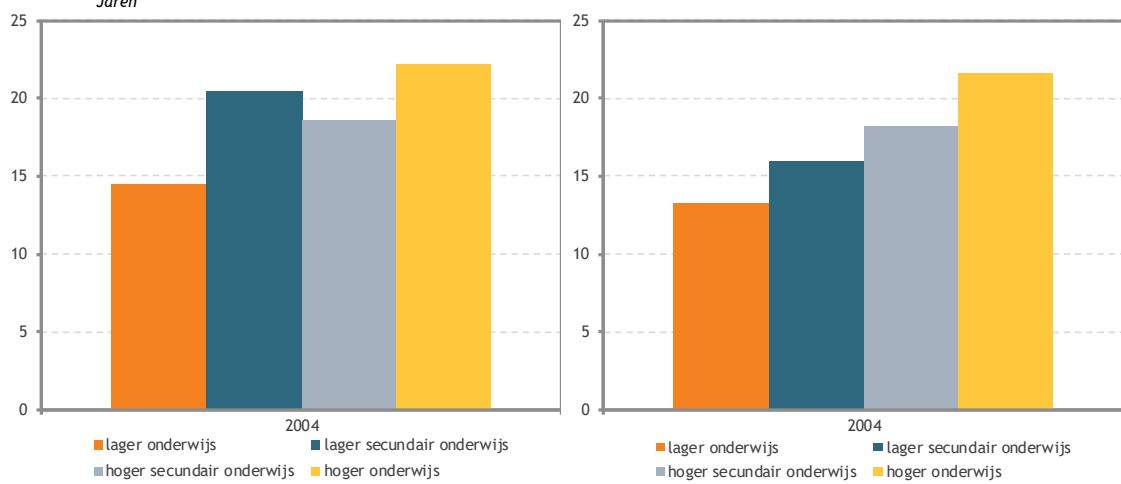

De levensverwachting in goede gezondheid van mannen is bijna identiek aan die van vrouwen en is nog stabiel. Maar ook het verschil tussen de levensverwachting in goede gezondheid en de levensverwachting bij de geboorte is kleiner voor mannen: 14,3 jaar. Ten opzichte van de EU-28 hebben de Belgische mannen 1,8 jaar extra levensverwachting in goede gezondheid.

Opsplitsing volgens opleidingsniveau

De bron die werd gebruikt om de levensverwachting bij de geboorte te beschrijven berekent geen opsplitsing volgens socio-economisch niveau. Daarom werd die informatie gezocht in de gegevens van het programma EHLEIS (*European Health and Life Expectancy Information System*). Ze betreffen enkel de personen ouder dan 50 jaar. In die groep hebben vrouwen met een hoog opleidingsniveau een hogere levensverwachting zonder beperking. Het verschil in levensverwachting zonder beperking op 50 jaar tussen vrouwen met een diploma basisonderwijs en vrouwen met een diploma hoger onderwijs bedraagt 7,7 jaar. Het verschil is slechts 1,8 jaar tussen de groep met een diploma lager secundair onderwijs en die met een diploma hoger onderwijs. Voor mannen is het verschil tussen de opleidingsniveaus duidelijker. Daar is er een verschil in levensverwachting zonder beperking op 50 jaar van 8,3 jaar tussen de groep met een diploma basisonderwijs en die met een diploma hoger onderwijs. Het verschil is beperkt tot 5,7 jaar tussen de groep met een diploma lager secundair onderwijs en die met een diploma hoger onderwijs.

Figuur 45 Levensverwachting zonder beperking op 50 jaar volgens opleidingsniveau, van vrouwen (links) en mannen (rechts)

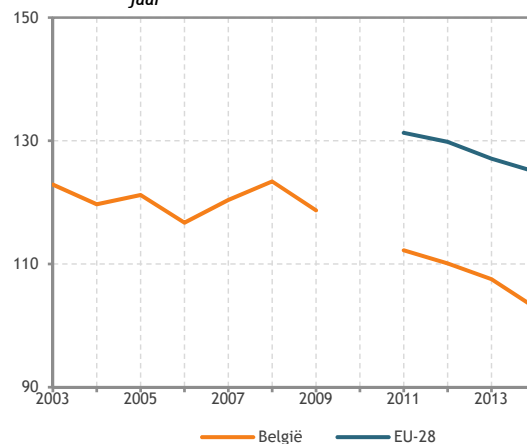

Bron: EHLEIS (2015), *EHLEIS technical report 2014_4.7*, Additional national page for Country Report Issue 7, European Health and Life Expectancy Information System, <http://www.eurohex.eu> (geraadpleegd op 8/11/2017).

Indicator 20. Voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen

Thema	Gezondheid	
Dimensies	Hier en nu, Later	
Kerncijfers (brutosterftecijfer per 100 000 inwoners, minder dan 65 jaar)		
Begin van de periode	2003	122,9
Einde van de periode	2014	102,9
Minimum	2014	102,9
Maximum	2008	123,4
Gemiddelde jaarlijkse groei	2003-2014	-1,6 %
voet	2009-2014	-2,8 %
Vergelijking EU-28, 2014 (brutosterftecijfer per 100 000 inwoners, minder dan 65 jaar)		
België		102,9
EU-28		125,0
EU-28 minimum: Cyprus		74,7
EU-28 maximum: Hongarije		272,4

Figuur 46 Voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen
Brutosterftecijfer per 100 000 inwoners, minder dan 65 jaar

Bron: Statistics Belgium, Eurostat (2017). *Causes of death*, hlth_cd_acdr, hlth_cd_acdr2, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 10/11/2017).

Definitie: het aantal voortijdige sterfgevallen (voor 65 jaar) door chronische aandoeningen per 100 000 inwoners wordt berekend aan de hand van de gegevens uit de overlijdensattesten, waarbij volgende sterfgevallen in rekening worden gehouden: kwaadaardige tumoren (C00-C97), diabetes mellitus (E10-E14), ischemische hartaandoeningen (I20-I25), cerebrovasculaire aandoeningen (I60-I69), chronische aandoeningen van de onderste luchtwegen (J40-J47) en chronische leverziekten (K70, K73-K74). De codes tussen haakjes komen van de *International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems* (CIM-10). Statistics Belgium verzamelt deze gegevens in België en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2017) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert. Voor de opsplitsing volgens geslacht worden de gegevens gepubliceerd door Statistics Belgium gebruikt.

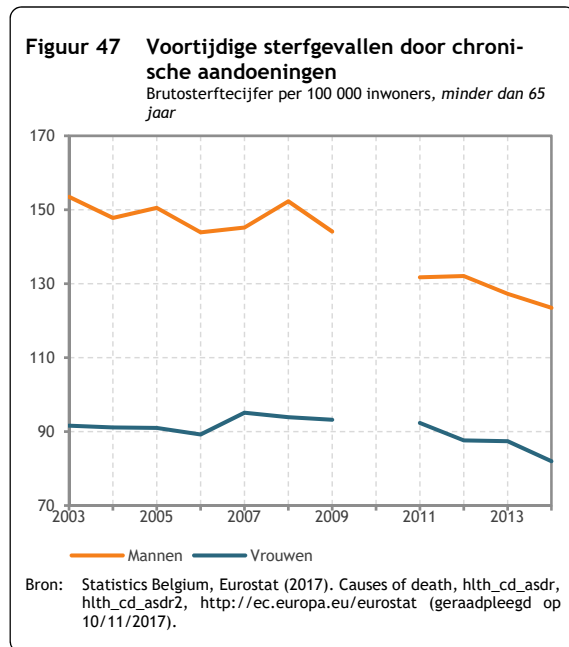
Evolutie: het aantal voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen daalde tussen 2003 en 2014 gestaag: van 122,9 sterfgevallen per 100 000 inwoners van minder dan 65 jaar in 2003 tot 102,9 sterfgevallen in 2014. In Europa is er een groter aantal sterfgevallen per 100 000 inwoners en het verschil tussen België en de EU-28 is stabiel, van 19 extra sterfgevallen per 100 000 inwoners in 2011 tot 22 in 2014. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2014 tot de best presterende groep.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "De morbiditeit/mortaliteit door chronische ziekten zal teruggebracht zijn" (doelstelling 7).

De duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstelling: "Tegen 2030 de voortijdige sterfte gelinkt aan niet-overdraagbare ziekten met een derde inperken via preventie en behandeling, en mentale gezondheid en welzijn bevorderen" (subdoelstelling 3.4).

Om in de richting van de doelstellingen te gaan, moet het aantal voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen dalen.

Opsplitsing volgens geslacht

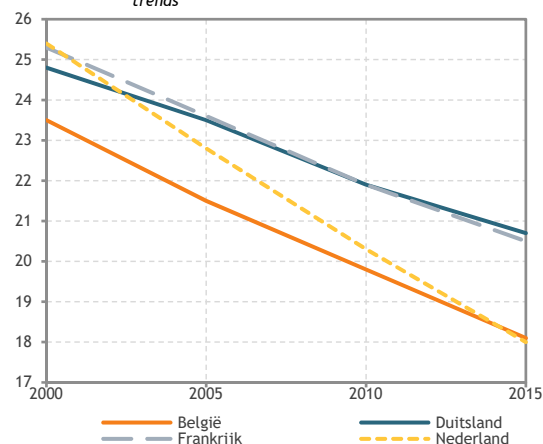

Voor 65 jaar ligt het aantal mannen dat sterft aan chronische aandoeningen verhoudingsgewijs hoger dan het aantal vrouwen, maar het verschil wordt kleiner: van 73,5 extra sterfgevallen per 100 000 inwoners in 2003 naar 41,5 in 2014.

Indicator 21. Dagelijkse rokers

Thema	Gezondheid	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van de bevolking van 15 jaar en ouder - aangepaste trends)		
Begin van de periode	2000	23,5
Einde van de periode	2015	18,1
Minimum	2015	18,1
Maximum	2000	23,5
Gemiddelde jaarlijkse groei	2000-2015	-1,7 %
voet	2010-2015	-1,8 %
Vergelijking buurlanden, 2015 (procent van de bevolking van 15 jaar en ouder - aangepaste trends)		
België		18,1
Duitsland		20,7
Frankrijk		20,5
Nederland		18,0

Figuur 48 Dagelijkse rokers
Procent van de bevolking van 15 jaar en ouder - aangepaste trends

Bron: WIV; WHO (2015), *WHO global report on trends in prevalence of tobacco smoking 2015*, WHO.int (geraadpleegd op 1/12/2017).

Definitie: aandeel van de bevolking van 15 jaar en ouder dat aangeeft dagelijks te roken. De gegevens komen van de nationale gezondheidsenquêtes uitgevoerd door het Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid (2014²⁸) die de resultaten ervan ter beschikking stelt, onder meer aan de Wereldgezondheidsorganisatie. De hier gebruikte gegevens komen van het Rapport van de Wereldgezondheidsorganisatie (2016) dat vergelijkbare data voor de landen publiceert. Voor de opsplitsingen worden de gegevens van de door het Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid uitgevoerde nationale gezondheidsenquêtes (2014) gebruikt omdat die meer details geven.

Evolutie: volgens die enquêtes blijft het aandeel dagelijkse rokers, vooral tussen 2004 en 2013, dalen. Er moet opgemerkt worden dat de *Kaderovereenkomst inzake de bestrijding van het tabaksgebruik* van de Wereldgezondheidsorganisatie in 2005 van kracht is geworden. Die is juridisch bindend en heeft tot doel "het *wijdverbreide tabaksgebruik en de blootstelling aan tabaksrook permanent en in aanzienlijke mate te verminderen*" (Art.3, vertaling FPB)²⁹. België heeft die overeenkomst in 2004 geratificeerd en heeft in hetzelfde jaar het *Federaal plan ter bestrijding van het tabaksgebruik* goedgekeurd. Als gevolg van dat plan werden er geleidelijk aan maatregelen ingevoerd, zoals het verbod op de verkoop van tabak aan personen jonger dan 16 jaar, het rookverbod op de werkvloer en het bevorderen van preventieprogramma's en rookstopmethodes. Tussen 2000 en 2015 daalde het aandeel dagelijkse rokers met 5,4 procentpunt.

De buurlanden van België hebben een gelijkaardig aandeel dagelijkse rokers en tonen een gelijkaardige evolutie, namelijk een trage vermindering. Het aandeel dagelijkse rokers in België ligt onder dat aandeel in de buurlanden en dit over heel de beschouwde periode.

²⁸ Voor de gezondheidsenquête van 1997 werden er 10 221 personen ondervraagd. Voor die van 2001: 12 111; van 2004: 12 650; van 2008: 8 836 en voor die van 2013 werden er 10 834 personen ondervraagd.

²⁹ WHO (2004), *WHO Framework Convention on Tobacco Control. Resolution WHA56.1*, World Health Organization, <http://www.who.int/>.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "de morbiditeit/mortaliteit door chronische ziekten zal teruggebracht zijn" (doelstelling 7). Aangezien tabaksgebruik erkend wordt als oorzaak van talrijke aandoeningen, moet het aandeel dagelijkse rokers dalen om in de richting van de doelstelling te gaan.

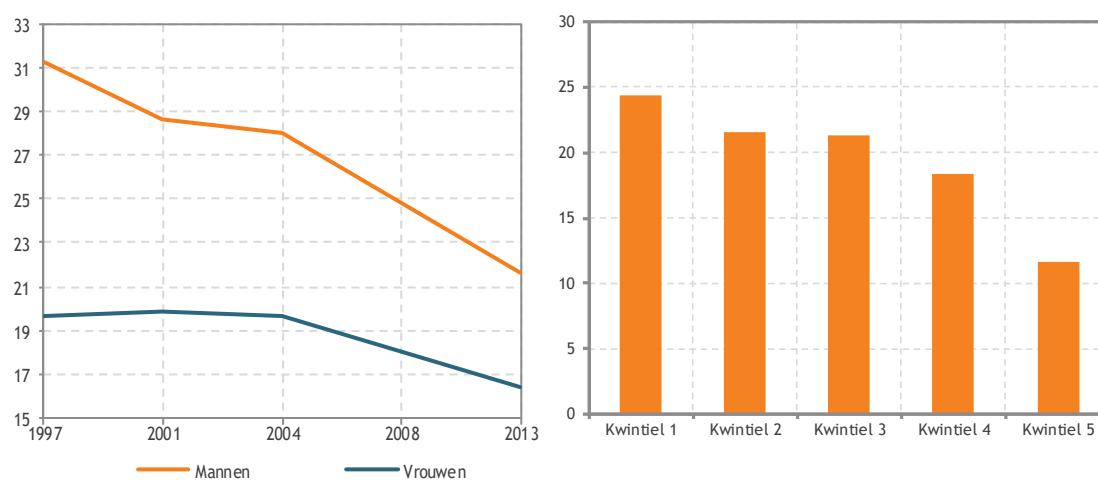
De duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstelling: "Waar nodig de implementatie van de kaderovereenkomst van de Wereldgezondheidsorganisatie over tabakscontrole versterken" (subdoelstelling 3.a).

Opsplitsing volgens geslacht en inkomenscategorie

Het aandeel vrouwen dat dagelijks rookt is kleiner dan dat van mannen. Het daalt echter minder snel, wat leidt tot een toenadering tussen die groepen. In 1997 rookte 31,2 % van de mannen immers dagelijks, tegenover 19,7 % van de vrouwen. Dat is een verschil van 11,5 procentpunt. In 2013 rookten 21,6 % van de mannen en 16,4 % van de vrouwen dagelijks, waardoor het verschil verminderde tot 5,2 procentpunt.

Personen in het eerste kwintiel (laagste inkomens) roken meer dan anderen en personen in het vijfde kwintiel (hoogste inkomens) roken het minst. Het verschil bedraagt 12,8 procentpunt in 2013.

Figuur 49 Dagelijkse rokers, volgens geslacht (links) en inkomenscategorie (2013, rechts)
Procent van de bevolking van 15 jaar en ouder

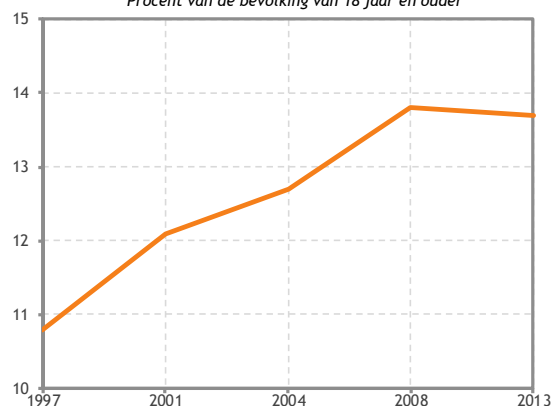

Bron: WIV (2014), Gisle, L., *Het gebruik van tabak*. In: Gisle, L., Demarest, S. (ed.), *Gezondheidsenquête 2013. Rapport 2: Gezondheidsgedrag en leefstijl*, WIV-ISP, Brussel. WIV (2017), *Belgian Health Interview Survey - Interactive Analysis*, <https://hisia.wiv-isp.be/> (geraadpleegd op 23/11/2017).

Indicator 22. Obesitas bij volwassenen

Thema	Gezondheid	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van de bevolking van 18 jaar en ouder)		
Begin van de periode	1997	10,8
Einde van de periode	2013	13,7
Minimum	1997	10,8
Maximum	2008	13,8
Gemiddelde jaarlijkse groei	1997-2013	+1,5 %
	2008-2013	-0,1 %
Vergelijking EU-28, 2014 (procent van de bevolking van 18 jaar en ouder)		
België		14
EU-28		15,9
EU-28-minimum: Roemenië		9,4
EU-28 - maximum: Letland		21,3

Figuur 50 Obesitas bij volwassenen
Procent van de bevolking van 18 jaar en ouder

Bron: WIV (2014), Drieskens S., Voedingsstatus, In: Gisle L., Demarest S. (ed.), Gezondheidsenquête 2013. Rapport 2: Gezondheidsgedrag en leefstijl, WIV-ISP, Brussel. Eurostat (2017), Body mass index (BMI) by sex, age and educational attainment level, hlth_ehis_bm1e, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 23/11/2017).

Definitie: *obesitas*, een situatie van ernstig lichaamsovergewicht, stemt overeen met een *body mass index* hoger dan 30. De volwassen bevolking wordt gedefinieerd als de bevolking van 18 jaar en ouder. De *body mass index* (of BMI) betreft een antropometrische meting berekend als de verhouding tussen het gewicht in kilogram en de lengte in meter in het kwadraat. Die meting van het gewicht van een persoon ten opzichte van zijn lengte is gecorreleerd met het vetgehalte van het lichaam van een volwassene³⁰. Personen met zwaarlijvigheid lopen een groter risico op chronische aandoeningen zoals hart- en vaatziekten, diabetes en bepaalde kankers³¹. De gegevens komen van de nationale gezondheidsenquêtes uitgevoerd door het Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid (2014³²) voor België en van Eurostat (2017) voor de andere Europese landen.

Evolutie: volgens die enquêtes daalde het aandeel volwassenen met zwaarlijvigheid licht in 2013, na een constante toename tussen 1997 en 2008. Er moet worden gewacht op de gegevens voor de latere jaren om te zien of het gaat om een neerwaartse trend of een stabilisering. Voor de EU-28 publiceert Eurostat gegevens voor 2008 en 2014. In 2014, ligt België, volgens deze gegevens, 1,9 procentpunt onder het Europees gemiddelde. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2014 tot de best presterende groep.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "de morbiditeit/mortaliteit door chronische ziekten zal teruggebracht zijn" (doelstelling 7). Aangezien zwaarlijvigheid het risico op cardiovasculaire ziekten, diabetes en verschillende types kanker verhoogt, moet het aandeel volwassenen met zwaarlijvigheid dalen om in de richting van de doelstelling te gaan.

³⁰ Eurostat (2008), *Table Thema volksgezondheid - Percentage of overweight people, by gender and age group*, <http://ec.europa.eu/eurostat>.

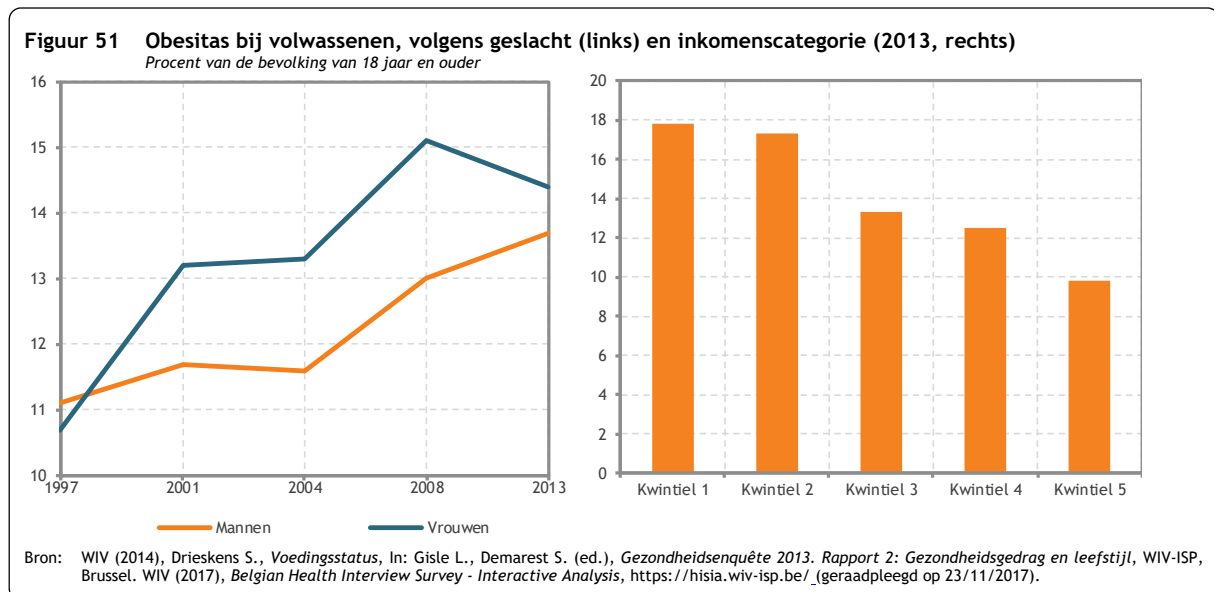
³¹ WHO (2015), *Obesity and overweight. Fact sheet N°311*, <http://www.who.int>.

³² Voor de gezondheidsenquête van 1997 werden er 10 221 personen ondervraagd. Voor die van 2001: 12 111; van 2004: 12 650; van 2008: 8 836 en voor die van 2013 werden er 10 834 personen ondervraagd.

Opsplitsing volgens geslacht en inkomenscategorie

Het aandeel zwaarlijvige mannen steeg van 11,1 % in 1997 tot 13,7 % in 2013, terwijl het procent vrouwen steeg van 10,3 % tot 14,4 % na een maximum van 15,1 % in 2008. Het procent zwaarlijvige mannen en dat van vrouwen verschillen weinig.

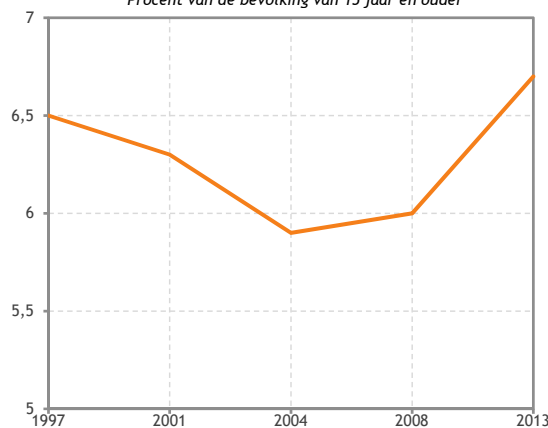
Het aandeel zwaarlijvige volwassenen is gecorreleerd met de inkomenscategorie. Het aandeel zwaarlijvigen bedraagt ongeveer 17 % in de twee laagste inkomenskwintielen en daalt tot ongeveer 10 % in het hoogste inkomenskwintiel.

Indicator 23. Depressie

Thema	Gezondheid	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers		
(procent van de bevolking van 15 jaar en ouder)		
Begin van de periode	1997	6,5
Einde van de periode	2013	6,7
Minimum	2004	5,9
Maximum	2013	6,7
Gemiddelde jaarlijkse groei	1997-2013	+0,2 %
	2008-2013	+2,2 %
Vergelijking Europa, 2008		
(procent van de bevolking van 15 jaar en ouder)		
België		6,0
Frankrijk		3,7
Roemenië en Bulgarije		0,8

Figuur 52 Depressie
Laatste twaalf maanden
Procent van de bevolking van 15 jaar en ouder

Bron: WIV (2014), Gisle, L., *Geestelijke gezondheid*, In: Van der Heyden, J., Charafeddine, R. (ed.), *Gezondheidsenquête 2013. Rapport 1: Gezondheid en Welzijn*, WIV-ISP, Brussel.

Definitie: aandeel van de bevolking van 15 jaar en ouder dat aangeeft de laatste twaalf maanden aan een depressie te hebben geleden. De gegevens komen van de nationale gezondheidsenquêtes uitgevoerd door het Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid (2014³³) voor België en van Eurostat (2016) voor de andere Europese landen.

Evolutie: hoewel volgens die enquêtes het aandeel van de personen dat aangeeft aan een depressie te hebben geleden tussen 1997 en 2004 daalde (met minder dan één procentpunt), steeg dat aandeel in 2013 opnieuw tot de oorspronkelijke waarde.

Voor Europa zijn er slechts gegevens beschikbaar voor 2008 en voor enkele landen³⁴. België is het land waar er het grootste aandeel van de bevolking van 15 jaar en ouder verklaart aan een depressie te lijden: 6,0 %. De landen waar het minste aantal personen verklaart aan een depressie te lijden, zijn Bulgarije en Roemenië, met 0,8 %.

Doelstelling: De duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten het volgende doel: "Verzekeren een goede gezondheid en promoten welvaart voor alle leeftijden" (doel 3). Aangezien een goede mentale gezondheid deel uitmaakt van het welzijn beschouwt dit rapport als impliciete doelstelling dat het aandeel personen dat aan een depressie lijdt moet dalen.

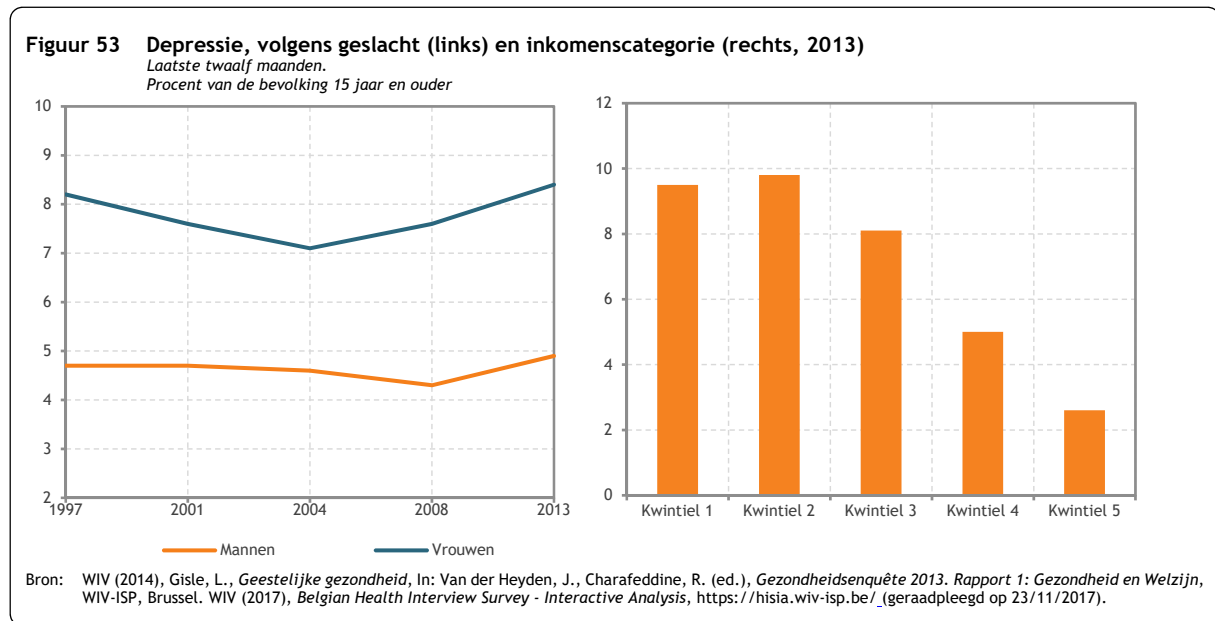
³³ Voor de gezondheidsenquête van 1997 werden er 10 221 personen ondervraagd. Voor die van 2001: 12 111; van 2004: 12 650; van 2008: 8 836 en voor die van 2013 werden er 10 834 personen ondervraagd.

³⁴ Eurostat (2016), *People reporting a chronic disease, by disease, sex, age and educational attainment level (%)*, hlth_ehis_st1. *Depressive disorders*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 26/10/2016). Landen waarvoor gegevens gepubliceerd zijn: België, Bulgarije, Cyprus, Frankrijk, Griekenland, Hongarije, Malta, Letland, Polen, Roemenië, Slovenië, Slovakije, Spanje en Tsjechische Republiek.

Opsplitsing volgens geslacht en inkomenscategorie

Het aandeel vrouwen dat aangeeft de laatste twaalf maanden aan een depressie te hebben geleden, is dubbel zo groot als het aandeel mannen in elke enquête.

Wat het inkomensniveau betreft, zijn er 9,5 % mensen van het eerste kwintiel (laagste inkomens) die verklaren te lijden aan een depressie tegenover 2,6 % in het vijfde kwintiel (hoogste inkomens), met andere woorden een verschil van 6,9 procentpunt.

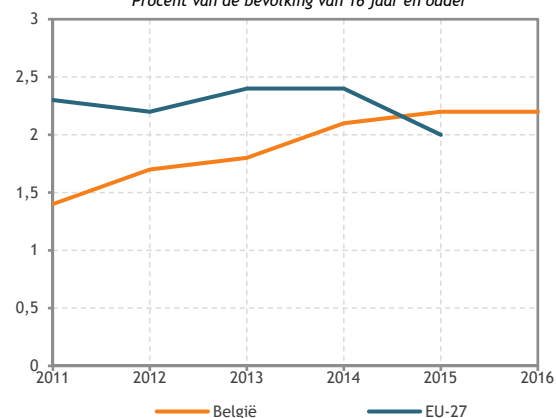

Indicator 24. Uitstel of afstel van medische zorg om financiële redenen

Thema	Gezondheid	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van de totale bevolking)		
Begin van de periode	2011	1,4
Einde van de periode	2016	2,2
Minimum	2011	1,4
Maximum	2015, 2016	2,2
Gemiddelde jaarlijkse groei	2011-2016	+9,5 %
Vergelijking EU-27, 2015 (procent van de totale bevolking)		
België		2,2
EU-27		2,0
EU-27 minimum: Oostenrijk		0
EU-27 maximum: Griekenland		10,9

Figuur 54 Uitstel of afstel van medische zorg om financiële redenen

Gedurende de afgelopen 12 maanden
Procent van de bevolking van 16 jaar en ouder

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2017), *Self-reported unmet needs for medical examination by sex, age, detailed reason and income quintile*, hth_silc_08, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 10/11/2017).

Definitie: aandeel personen van 16 jaar en ouder dat zich om financiële redenen de nodige medische zorg niet heeft kunnen veroorloven tijdens de afgelopen 12 maanden. De gegevens komen van de enquête *European Union Statistics on Income and Living Conditions* (EU-SILC). Statistics Belgium organiseert in België deze binnen de EU geharmoniseerde enquête en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2017) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

Evolutie: volgens de EU-SILC-enquêtes is het aandeel personen dat zich om financiële redenen de nodige medische zorg niet heeft kunnen veroorloven gestegen van 0,7 % tot 2,2 % van de bevolking tussen 2005 en 2016.

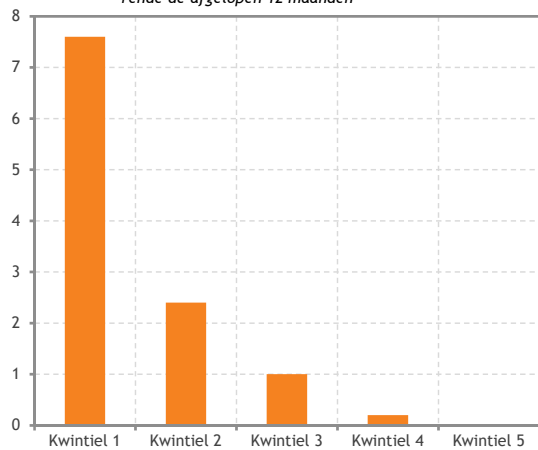
In Europa, schommelde dat aandeel tussen 2,0 % en 2,4 % tussen 2010 en 2015. De evolutie is in België dus minder gunstig dan in de EU-27. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2014 tot de middelmatig presterende groep en het scoort minder goed dan het Europese gemiddelde.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: *"kwaliteitsvolle gezondheidszorg zal toegankelijk zijn voor iedereen en in het bijzonder voor kwetsbare groepen (mensen met een handicap, kansarmen, vruchtbare en zwangere vrouwen en kinderen, enz.)"* (doelstelling 5). Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet het uitstel of afstel van medische zorg dalen.

Opsplitsing volgens inkomenscategorie

Figuur 55 Uitstel of afstel van medische zorg om financiële redenen, volgens inkomenscategorie

2016, Procent van de bevolking van 16 jaar en ouder, gedurende de afgelopen 12 maanden

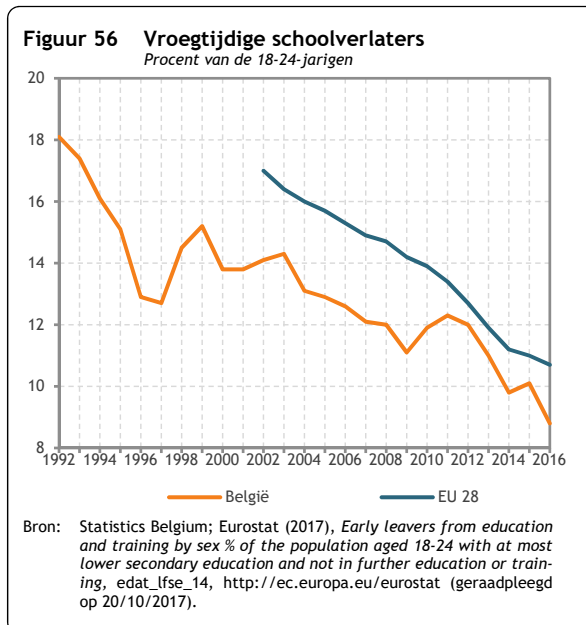
Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2017), *Self-reported unmet needs for medical examination by sex, age, detailed reason and income quintile*, hlth_silc_08, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 10/11/2017).

Personen met de laagste inkomens bevinden zich vaker in een situatie waarin ze zich om financiële redenen de nodige medische zorg niet hebben kunnen veroorloven dan personen met hogere inkomens. Het verschil tussen de laagste en de hoogste inkomensgroep bedraagt 4 procentpunt in 2011 en 7,6 procentpunt in 2016.

4.5. Opleiding en vorming

Indicator 25. Vroegtijdige schoolverlaters

Thema	Opleiding en vorming	
Dimensies	Hier en nu, Later	
Kerncijfers (procent van de 18-24-jarigen)		
Begin van de periode	1992	18,1
Einde van de periode	2016	8,8
Minimum	2016	8,8
Maximum	1992	18,1
Gemiddelde jaarlijkse groei	1992-2016	-3,0 %
groei	2011-2016	-6,5 %
Vergelijking EU-28, 2016 (procent van de 18-24-jarigen)		
België		8,8
EU-28		10,7
EU-28 minimum: Litouwen		4,8
EU-28 maximum: Malta		19,7

Definitie: aandeel jongeren tussen 18 en 24 jaar met hoogstens een diploma lager middelbaar onderwijs die geen onderwijs of opleiding volgden tijdens de vier weken die voorafgingen aan het interview. Het lager middelbaar onderwijs komt overeen met de ISCED (*International Standard Classification of Education*) 2011 niveaus 0-2 voor gegevens vanaf 2014 en met ISCED 1997 niveaus 0-3C voor gegevens tot 2013. De gegevens komen van de *Enquête naar de arbeidskrachten* (EAK). Statistics Belgium organiseert in België deze binnen de EU geharmoniseerde enquête en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2017) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

Evolutie: volgens de EAK is het aandeel vroegtijdige schoolverlaters tijdens de beschouwde periode gedaald van 18,1 % in 1992 tot 8,8 % in 2016.

Zowel in de EU-28 als in België daalde het aandeel schoolverlaters. In de EU-28 was die daling echter licht sterker (jaarlijkse groeiwoet van -3,0 % tussen 2000 en 2016) dan in België (jaarlijkse groeiwoet van -2,8 % over dezelfde periode). Het aandeel schoolverlaters ligt in de beschouwde periode wel lager in België dan in de EU-28. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2016 tot de middelmatig presterende groep en het scoort beter dan het Europese gemiddelde.

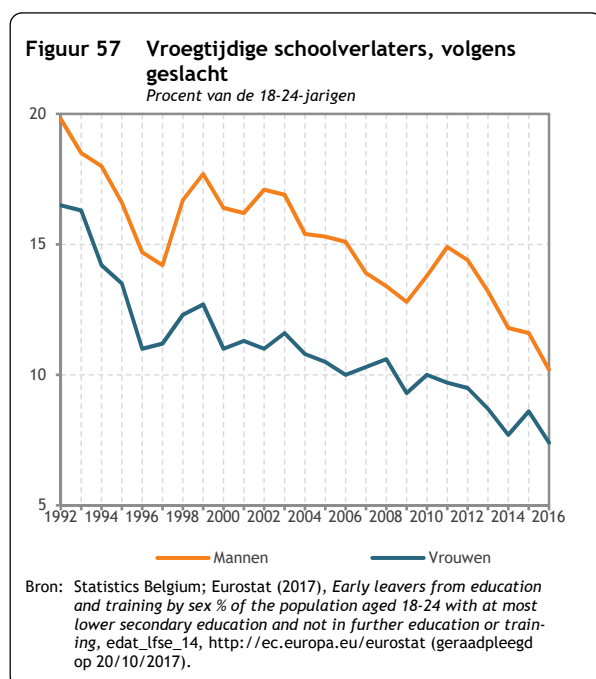
Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "Aan de voorafgaande voorwaarden voor het welzijn van de burgers is voldaan, namelijk: vrede, onderwijs, inkomen, gezondheid, waardige huisvesting, een stabiel ecosysteem, duurzame hulpbronnen en sociale rechtvaardigheid" (inleiding van de uitdaging "Een maatschappij die de sociale cohesie bevordert").

De duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstelling: "Er tegen 2030 voor zorgen dat alle meisjes en jongens op een vrije, billijke en kwalitatief hoogstaande manier lager en

middelbaar onderwijs kunnen afwerken, wat moet kunnen leiden tot relevante en doeltreffende leerresultaten" (subdoelstelling 4.1).

Het Nationaal Hervormingsprogramma voor 2011 dat België in april 2011 goedkeurde in het kader van de Europa 2020-strategie bevat de volgende doelstelling over onderwijs en opleiding: het aandeel jongeren tussen 18 en 24 jaar dat hoogstens lager secundair onderwijs heeft voltooid en dat geen onderwijs of opleiding volgt, verminderen tot 9,5 % in 2020. Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet het aandeel vroegtijdige schoolverlaters dalen.

Opsplitsing volgens geslacht

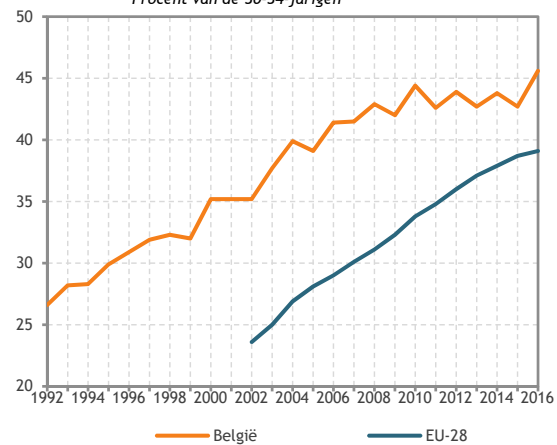

Meer mannen (10,2 %) dan vrouwen (7,4 %) verlaten de school zonder diploma. De afgelopen jaren toont de evolutie bij de mannen een sterkere variatie dan bij de vrouwen. Het verschil tussen mannen en vrouwen schommelde tussen de 2,2 procentpunt in 1993 en 6,1 procentpunt in 2002 en bedraagt in 2016 2,8 procentpunt. Het aandeel schoolverlaters ligt over de volledige periode hoger bij mannen dan bij vrouwen en beide groepen vertonen een dalende trend over de hele periode.

Indicator 26. Gediplomeerden van het hoger onderwijs

Thema	Opleiding en vorming	
Dimensies	Hier en nu, Later	
Kerncijfers (procent van de 30-34-jarigen)		
Begin van de periode	1992	26,6
Einde van de periode	2016	45,6
Minimum	1992	26,6
Maximum	2016	45,6
Gemiddelde jaarlijkse groei	1992-2016	+2,3 %
groei	2011-2016	+1,4 %
Vergelijking EU-28, 2016 (procent van de 30-34-jarigen)		
België		45,6
EU-28		39,1
EU-28 minimum: Roemenië		25,6
EU-28 maximum: Litouwen		58,7

Figuur 58 Gediplomeerden van het hoger onderwijs
Procent van de 30-34-jarigen

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2017), *Tertiary educational attainment by sex, age group 30-34*, tsdsc480, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 20/10/2017).

Definitie: aandeel van de bevolking tussen 30 en 34 jaar, met een diploma hoger onderwijs. Het scholingsniveau komt overeen met ISCED (*International Standard Classification of Education*) 2011 niveaus 5-8 voor gegevens vanaf 2014 en met ISCED 1997 niveaus 5-6 voor gegevens tot 2013. De gegevens komen van de *Enquête naar de arbeidskrachten* (EAK). Statistics Belgium organiseert in België deze binnen de EU geharmoniseerde enquête en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2017) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

Evolutie: volgens de EAK groeide het aandeel 30-34-jarigen met een diploma hoger onderwijs met een jaarlijkse gemiddelde groei van 2,3 % tussen 1992 en 2016, wat een verschil geeft van 19 procentpunt. De laatste vijf jaren ligt de jaarlijkse gemiddelde groei met 1,4 % echter lager.

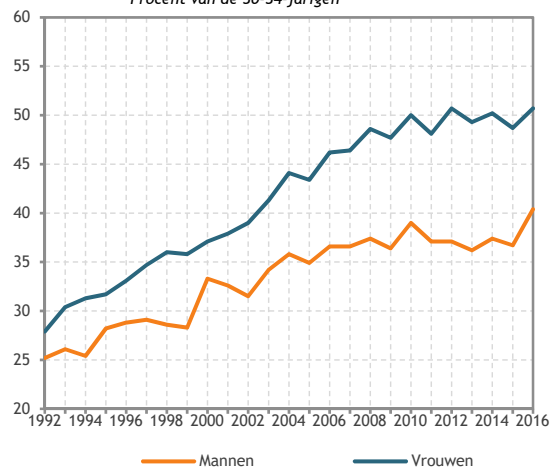
België heeft bij de 30-34-jarigen meer gediplomeerden van het hoger onderwijs (45,6 %) dan het gemiddelde van de 28 EU-lidstaten (39,1 %). Het verschil tussen het EU-gemiddelde en België neemt wel af: van 11,6 in 2002 tot 6,5 procentpunt in 2016. Het aantal gediplomeerden van het hoger onderwijs neemt dus in een hoger tempo toe in de EU-28. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2016 tot de middelmatig presterende groep en het scoort beter dan het Europese gemiddelde.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "Aan de voorafgaande voorwaarden voor het welzijn van de burgers is voldaan, namelijk: vrede, onderwijs, inkomen, gezondheid, waardige huisvesting, een stabiel ecosysteem, duurzame hulpbronnen en sociale rechtvaardigheid" (inleiding van de uitdaging "Een maatschappij die de sociale cohesie bevordert").

Het Nationaal Hervormingsprogramma 2011 dat door België in april 2011 werd goedgekeurd in het kader van de Europa 2020-strategie bevat de volgende doelstelling met betrekking tot onderwijs en vorming: een diploma hoger onderwijs voor minstens 47 % van de bevolking tussen 30 en 34 jaar. Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet het aandeel 30-34-jarigen met een diploma hoger onderwijs stijgen.

Opsplitsing volgens geslacht

Figuur 59 Gediplomeerden van het hoger onderwijs, volgens geslacht
Procent van de 30-34-jarigen

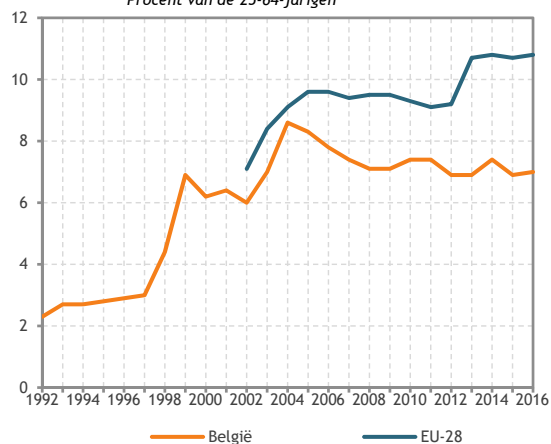
Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2017), *Tertiary educational attainment by sex, age group 30-34*, tsdsc480, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 20/10/2017).

Verhoudingsgewijs zijn er meer vrouwen dan mannen met een diploma hoger onderwijs en het verschil wordt bovendien nog groter: 2,7 procentpunt in 1992 tegenover 10,3 procentpunt in 2016.

Indicator 27. Levenslang leren

Thema	Opleiding en vorming	
Dimensies	Hier en nu, Later	
Kerncijfers (procent van de 25-64-jarigen)		
Begin van de periode	1992	2,3
Einde van de periode	2016	7,0
Minimum	1992	2,3
Maximum	2004	8,6
Gemiddelde jaarlijkse groei	1992-2016	+4,7 %
voet	2011-2016	-1,1 %
Vergelijking EU-28, 2016 (procent van de 25-64-jarigen)		
België		7,0
EU-28		10,8
EU-28 minimum: Roemenië		1,2
EU-28 maximum: Zweden		29,6

Figuur 60 Levenslang leren
Procent van de 25-64-jarigen

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2017), *Participation rate in education and training (last 4 weeks) by sex and age*, trng_lfse_01, trng_lfse_02, trng_lfse_03, <http://ec.europa.eu/eurostat/> (geraadpleegd op 20/10/2017).

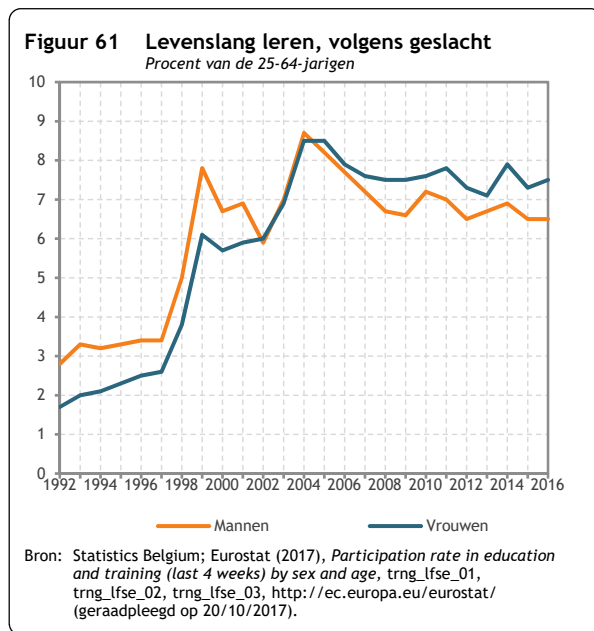
Definitie: aandeel van de bevolking dat heeft deelgenomen aan een (formele of niet-formele) vorming tijdens de laatste vier weken voorafgaand aan het interview. De gegevens komen van de *Enquête naar de arbeidskrachten* (EAK). Statistics Belgium organiseert in België deze binnen de EU geharmoniseerde enquête en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2017) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

Evolutie: volgens de EAK steeg het aandeel van de bevolking tussen 25 en 64 jaar dat deelgenomen heeft aan een vorm van opleiding of vorming duidelijk tussen 1992 en 2004, namelijk van 2,3 % tot 8,6 %. Vervolgens daalde het opnieuw tot 7,1 % in 2008, maar vertoont sindsdien geen duidelijke trend en bedraagt 7,0 % in 2016.

Hierdoor loopt België steeds meer achterop ten opzichte van het Europese gemiddelde. Terwijl het verschil tussen België en de EU-28 in 2002 nog 1,1 procentpunt bedroeg, liep het in 2016 op tot 3,8 procentpunt. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2016 tot de middelmatig presterende groep en het scoort minder goed dan het Europese gemiddelde. De buurlanden Frankrijk (4^e) en Nederland (5^e) doen het duidelijk beter.

Doelstelling: de duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten het volgende doel: "Verzeker gelijke toegang tot kwaliteitsvol onderwijs en bevorder levenslang leren voor iedereen" (doel 4). Het Nationaal Hervormingsprogramma 2011 dat door België in april 2011 werd goedgekeurd in het kader van de Europa 2020-strategie bevat als een van 7 prioritaire beleidslijnen de "Toename van levenslang leren voor arbeiders en van de scholing van werkzoekenden" om de werkgelegenheidsdoelstelling (werkgelegenheidsgraad van 73,2 % in 2020) te kunnen behalen. Om in de richting van die doelstelling te gaan, moet het aandeel van de bevolking dat deelneemt aan levenslang leren, stijgen.

Opsplitsing volgens geslacht

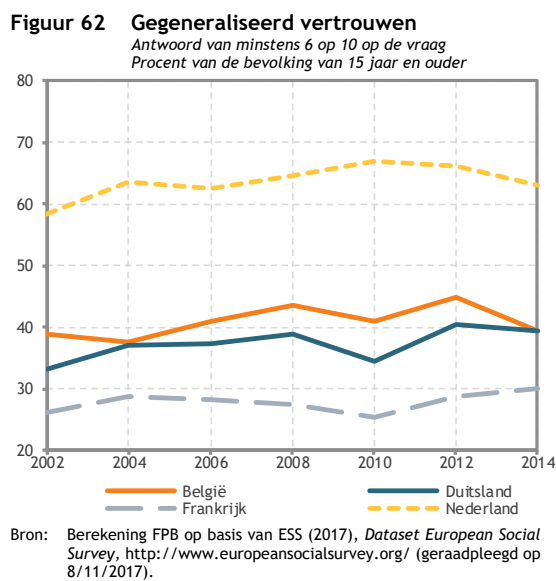

Het verschil tussen mannen en vrouwen inzake levenslang leren is gering. Sinds 1992 nemen mannen en vrouwen in bijna dezelfde mate deel aan opleiding en vorming; het grootste verschil tussen beide bedroeg 1,7 procentpunt in 1999. Voor 2002 volgden mannen meer opleiding dan vrouwen, sinds 2005 is het omgekeerd.

4.6. Samenleving

Indicator 28. Gegeneraliseerd vertrouwen

Thema	Samenleving	
Dimensies	Hier en nu, Later	
Kerncijfers (procent van de bevolking van 15 jaar en ouder)		
Begin van de periode	2002	38,8
Einde van de periode	2014	39,5
Minimum	2004	37,7
Maximum	2012	45,0
Gemiddelde jaarlijkse groei	2002-2014	+0,1 %
voet	2008-2014	-1,7 %
Vergelijking buurlanden, 2014 (procent van de bevolking van 15 jaar en ouder)		
België		39,5
Duitsland		39,4
Frankrijk		30,0
Nederland		63,2

Definitie: het *gegeneraliseerd vertrouwen* wordt gedefinieerd door het resultaat van de *European Social Survey* (ESS) en meer bepaald door een score van minstens 6 op 10 op de volgende vraag: "Denkt u, over het algemeen, dat de meeste mensen te vertrouwen zijn, of dat u niet voorzichtig genoeg kunt zijn in de omgang met mensen?". De geïnterviewden kunnen antwoorden op een schaal van nul ("je kunt niet voorzichtig genoeg zijn") tot tien ("de meeste mensen zijn te vertrouwen"). Die vraag kwam telkens aan bod in de zeven tweejaarlijkse enquêtes van de ESS. Het FPB berekent de indicator met de gegevens van de ESS (2017).

Evolutie: volgens de ESS steeg het gegeneraliseerd vertrouwen in België nauwelijks over de periode 2002-2014. Die indicator nam heel licht toe van 38,8 % tot 39,5 % met een gemiddelde jaarlijkse toename van 0,2 % die vooral te wijten is aan de scherpe daling in de laatste enquête. Het maximum werd in 2012 bereikt. De betrouwbaarheidsintervallen berekend voor deze indicator worden hernoemen in bijlage 1.

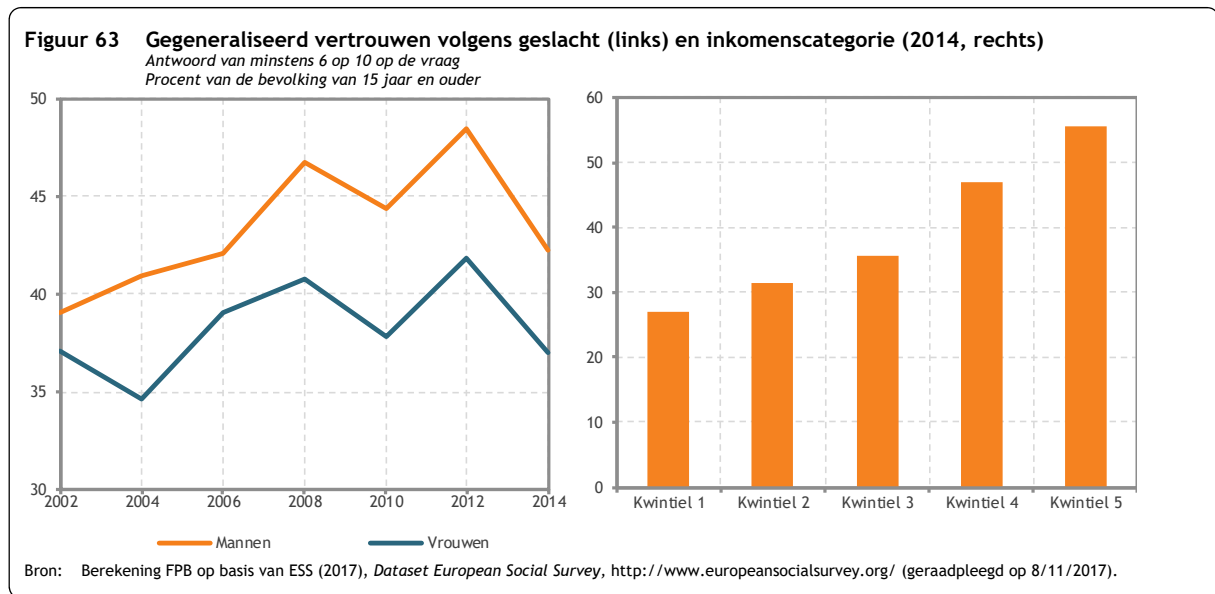
In België (39,5 %) ligt het gegeneraliseerd vertrouwen duidelijk lager dan in Nederland (63,2 %), hoger dan in Frankrijk (30,0 %) en ongeveer even hoog als in Duitsland (39,4 %). Tot de daling in 2014 lag het gegeneraliseerd vertrouwen ook hoger ten opzichte van Duitsland en bleven de verschillen ongeveer gelijk. De subjectieve aard van deze indicator maakt dat de vergelijking tussen landen met voorzichtigheid geïnterpreteerd moet worden.

Doelstelling: er is geen expliciete doelstelling over het gegeneraliseerd vertrouwen. De Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling heeft wel als eerste uitdaging: "Een maatschappij die de sociale cohesie bevordert". Om aan deze sociale cohesie bij te dragen, beschouwt dit rapport als impliciete doelstelling dat het gegeneraliseerd vertrouwen, als maatstaf voor het sociaal kapitaal, niet mag dalen.

Opsplitsing volgens geslacht en inkomenscategorie

Voor alle zeven edities van de ESS was het gegeneraliseerd vertrouwen van mannen hoger dan dat van vrouwen. Dat verschil was het kleinst in 2002 (1,9 procentpunt) en het grootst in 2012 (6,6 procentpunt). Sinds 2008 bedraagt dat verschil meer dan 5 procentpunt.

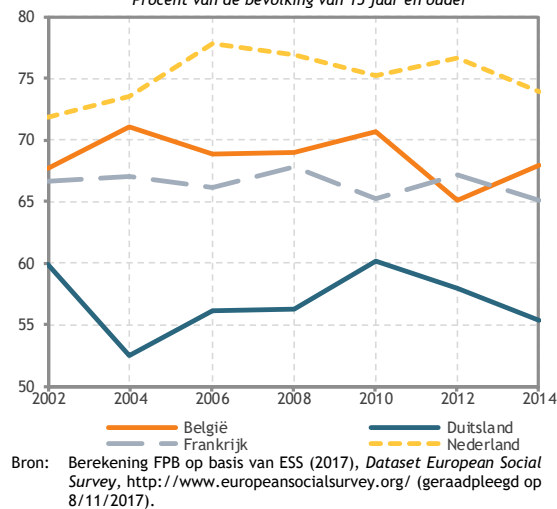
Er is een verband tussen het inkomen en het gegeneraliseerd vertrouwen. Die indicator stijgt met een hoger inkomenskwintiel: 27,0 % van de personen in het laagste inkomenskwintiel en 55,5 % in het hoogste inkomenskwintiel verklaren een gegeneraliseerd vertrouwen, terwijl het gemiddelde percentage in alle inkomenskwintielen 39,5 % bedroeg.

Indicator 29. Contact met vrienden en familie

Thema	Samenleving	
Dimensies	Hier en nu, Later	
Kerncijfers (procent van de bevolking van 15 jaar en ouder)		
Begin van de periode	2002	67,7
Einde van de periode	2014	68,0
Minimum	2012	65,2
Maximum	2004	71,1
Gemiddelde jaarlijkse groei	2002-2014	0,0 %
	2008-2014	-0,2 %
Vergelijking buurlanden, 2014 (procent van de bevolking van 15 jaar en ouder)		
België		68,0
Duitsland		55,4
Frankrijk		65,2
Nederland		73,9

Figuur 64 Contact met vrienden en familie
 Personen die verklaren minstens één keer per week
 sociale contacten te hebben
 Procent van de bevolking van 15 jaar en ouder

Definitie: sociale contacten worden gedefinieerd door het resultaat van de *European Social Survey* (ESS) en meer bepaald door minstens één keer per week te antwoorden op de vraag "hoe vaak u om sociale redenen (niet vanwege het werk of uit zuiver plichtsgevoel, maar omdat ze ervoor kiezen om vrienden, familie of collega's te ontmoeten³⁵) vrienden, familie of collega's ontmoet". Die vraag kwam telkens aan bod in de zeven tweejaarlijkse enquêtes van de ESS. Het FPB berekent de indicator met de gegevens van de ESS (2017).

Evolutie: volgens de ESS bleef die indicator stabiel tussen 2002 en 2014 van 67,7 % tot 68,0 %. Er is geen duidelijke evolutie vast te stellen. De betrouwbaarheidsintervallen berekend voor deze indicator worden hernomen in bijlage 1.

In vergelijking met de buurlanden verklaren meer personen in België (68,0 %) minstens één keer per week contacten te hebben met vrienden en familie dan in Duitsland (55,4 %), maar minder dan in Nederland (73,9 %). In Frankrijk zijn er een vergelijkbaar aantal personen (65,2 %) die aangeven minstens één keer per week contacten te hebben met vrienden en familie. Die verhoudingen blijven door de zeven tweejaarlijkse edities van de ESS heen grotendeels gerespecteerd. De subjectieve aard van deze indicator maakt dat de vergelijking tussen landen met voorzichtigheid geïnterpreteerd moet worden.

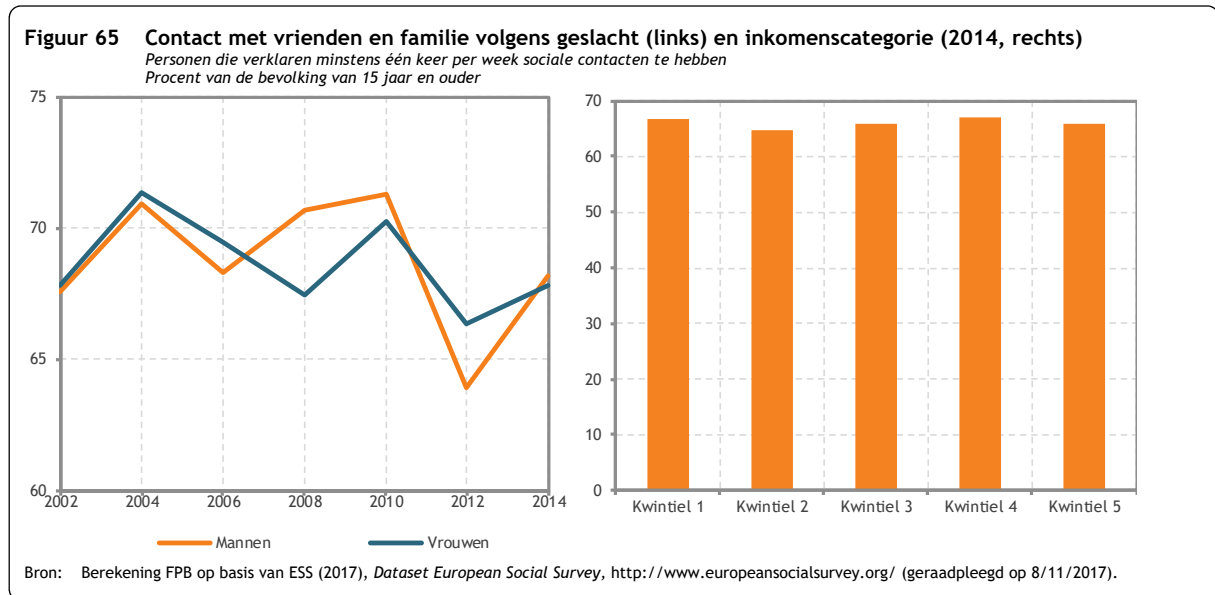
Doelstelling: er is geen expliciete doelstelling over de sociale contacten van de bevolking. De Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling heeft wel als eerste uitdaging: *Een maatschappij die de sociale cohesie bevordert*. Om aan deze sociale cohesie bij te dragen, beschouwt dit rapport als impliciete doelstelling dat het aandeel personen dat aangeeft minstens één keer per week sociaal contact te hebben met vrienden of familie om sociale redenen, als maatstaf voor het sociaal kapitaal, niet mag dalen.

³⁵ Dat komt overeen met de oorspronkelijke Europese vragenlijst en met de Nederlandstalige vragenlijst. De Franstalige vragenlijst preciseert enkel "niet vanwege het werk".

Opsplitsing volgens geslacht en inkomenscategorie

Door de zeven edities van de ESS heen liepen de evoluties van het aandeel mannen en vrouwen dat aangeeft minstens één keer per week sociaal contact te hebben uiteen: nu eens was het aandeel mannen groter, dan weer het aandeel vrouwen. De verschillen tussen mannen en vrouwen waren ook eerder beperkt en steeds kleiner dan 3,3 procentpunt.

De indicator toont vergelijkbare waarden (ongeveer 65 %) voor de 5 inkomenskwintielen. Er is geen significante invloed van het inkomen op deze indicator.

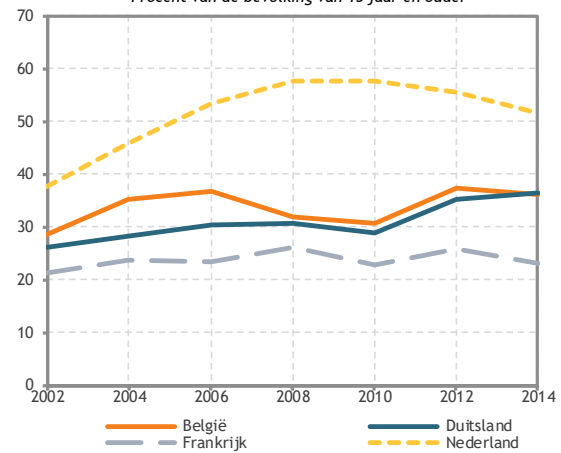

Indicator 30. Vertrouwen in instellingen

Thema	Samenleving	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van de bevolking van 15 jaar en ouder)		
Begin van de periode	2002	28,5
Einde van de periode	2014	36,0
Minimum	2002	28,5
Maximum	2012	37,3
Gemiddelde jaarlijkse groei	2002-2014	+1,9 %
voet	2008-2014	+2,1 %
Vergelijking buurlanden, 2014 (procent van de bevolking van 15 jaar en ouder)		
België		36,0
Duitsland		36,4
Frankrijk		23,0
Nederland		51,5

Figuur 66 Vertrouwen in instellingen

Antwoord van minstens 6 op 10 op de 4 vragen
Procent van de bevolking van 15 jaar en ouder

Bron: Berekening FPB op basis van ESS (2017), Dataset European Social Survey, <http://www.europeansocialsurvey.org/> (geraadpleegd op 8/11/2017).

Definitie: het *vertrouwen in instellingen* wordt gedefinieerd door het resultaat van de *European Social Survey* (ESS) en meer bepaald door een score van minstens 6 op 10 op elk van de volgende vier vragen: "Kunt u aangeven hoeveel vertrouwen u persoonlijk heeft in elk van volgende instellingen: het Belgisch parlement, het rechtssysteem, de politici en de politieke partijen". De geïnterviewden kunnen voor elke instelling antwoorden op een schaal van nul ("helemaal geen vertrouwen") tot tien ("volledig vertrouwen"). Die vraag kwam telkens aan bod in de zeven tweejaarlijkse enquêtes van de ESS. Het FPB berekent de indicator met de gegevens van de ESS (2017).

Evolutie: volgens de ESS steeg die indicator tussen 2002 en 2014 van 28,5 % tot 36,0 %; dat is met een gemiddelde jaarlijkse groei van 2,0 %. Het lagere vertrouwen in 2008 en 2010 is te wijten aan een daling in het vertrouwen in het Belgisch parlement, de politici en de politieke partijen, aangezien het vertrouwen in het rechtssysteem in die jaren slechts een lichte daling laat optekenen. De betrouwbaarheidsintervallen berekend voor deze indicator worden hernomen in bijlage 1.

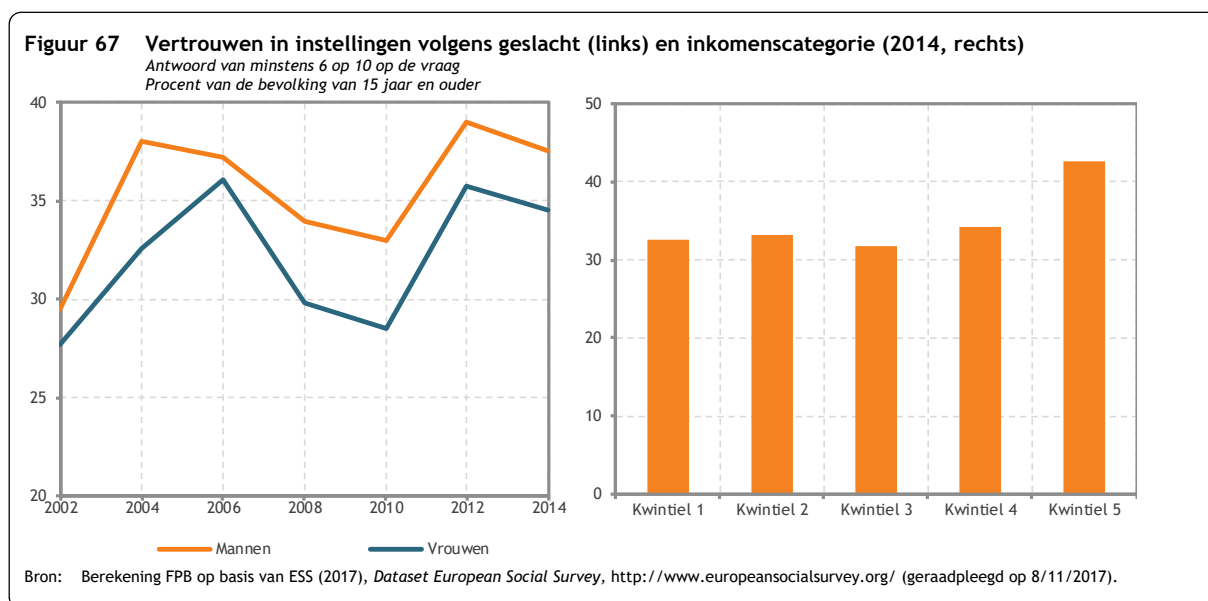
De indicator ligt in België (36,0 %) op een gelijkaardig niveau als in Duitsland (36,4 %). Het ligt echter duidelijk hoger dan in Frankrijk (23,0 %), maar lager dan in Nederland (51,5 %). Die verhoudingen zijn door de zeven edities van de ESS heen ook nauwelijks gewijzigd, zij het dat het vertrouwen in Nederland duidelijk afneemt in de laatste drie edities en dat het vertrouwen in Duitsland sterker toeneemt dan in België, waardoor Duitsland zijn achterstand heeft omgebogen in een kleine voorsprong. De subjectieve aard van deze indicator maakt dat de vergelijking tussen landen met voorzichtigheid geïnterpreteerd moet worden.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "De federale overheid zal alle gebruikers, ongeacht hun sociale en culturele status, een dienstverlening bieden die aan hun verwachtingen beantwoordt rekening houdend met het algemeen belang" (doelstelling 41). Om bij te dragen tot die doelstelling moet het vertrouwen in instellingen stijgen.

Opsplitsing volgens geslacht en inkomenscategorie

Voor alle zeven edities van de ESS was het vertrouwen in de vier instellingen hoger bij mannen dan bij vrouwen. Ook het gegeneraliseerd vertrouwen (zie Indicator 28) lag hoger bij mannen. De verschillen in vertrouwen in de instellingen schommelen van 1,1 % tot 5,4 % en zijn sinds 2008 eerder stabiel.

Er is een verband tussen het inkomen en het vertrouwen in de vier instellingen. De indicator stijgt met een hoger inkomenskwintiel. In 2014 zijn de verschillen in het eerste tot en met het vierde inkomenskwintiel klein en ligt enkel het hoogste inkomenskwintiel (42,7 %) duidelijk hoger dan het gemiddelde (36,0 %). Als er echter naar de gegevens van de laatste drie edities van de ESS wordt gekeken, stijgen de verschillen met de tijd.

Indicator 31. Opkomst bij verkiezingen

Thema	Samenleving	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van de geregistreerde kiezers)		
Begin van de periode	1991	92,7
Einde van de periode	2014	89,4
Minimum	2010	89,2
Maximum	1991	92,7
Gemiddelde jaarlijkse groei	1991-2014	-0,2 %
voet	2007-2014	-0,3 %

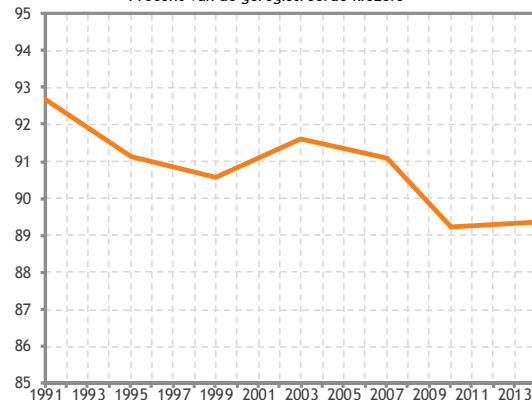
Definitie: de opkomst bij verkiezingen wordt geme- ten met het aandeel van de geregistreerde kiezers dat effectief stemde bij de parlementaire verkiezin- gen voor de federale Kamer van volksvertegen- woordigers. De gegevens komen van het *International Institute for Democracy and Electoral Assistance* (2017).

Evolutie: omdat in België een opkomstplicht bestaat, kan die indicator niet gebruikt worden om verge- lijkingen met andere landen te maken. De indicator zegt wel iets over de evolutie in België van de op- komst bij verkiezingen: die daalde licht van 92,7 % in 1991 tot 89,4 % in 2014. De opkomst daalt licht met 0,2 % per jaar over de periode 1991-2014. Vanaf 2007 bedraagt die gemiddelde jaarlijkse groei- voet -0,3 %.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de vol- gende doelstelling: "De federale overheid zal de democratische werking van haar organen voor overleg en be- raadslaging blijven garanderen" (doelstelling 40). Die doelstelling wijst erop dat het belangrijk is dat bur- gers betrokken zijn bij het beleid en het politieke proces en daaraan deelnemen. Om bij te dragen tot die doelstelling, moet de opkomst bij verkiezingen niet dalen.

Figuur 68 Opkomst bij verkiezingen

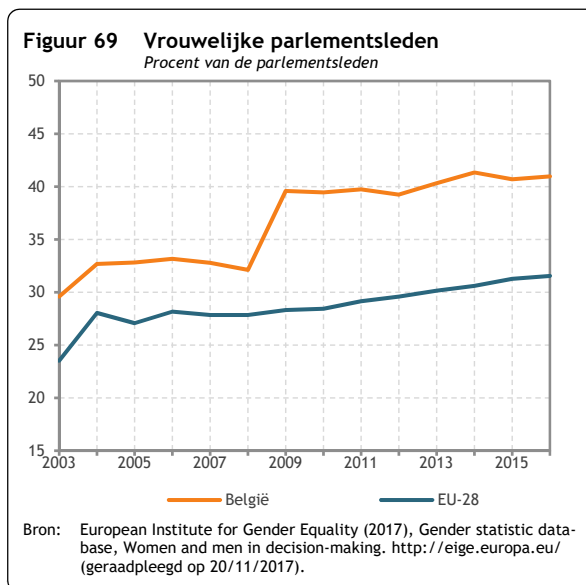
Federale Kamer van volksvertegenwoordigers
Procent van de geregistreerde kiezers

Bron: IDEA (2017), *Global Database on Elections and Democracy - Voter turnout Database - Belgium - Parliamentary*, International Institute for Democracy and Electoral Assistance, <http://www.idea.int/> (ge- raadpleegd op 8/11/2017).

Indicator 32. Vrouwelijke parlementsleden

Thema	Samenleving	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van de parlementsleden)		
Begin van de periode	2003	29,6
Einde van de periode	2016	41,0
Minimum	2003	29,6
Maximum	2014	41,3
Gemiddelde jaarlijkse groei	2003-2016	+2,5 %
voet	2011-2016	+0,6 %
Vergelijking EU-28, 2016 (procent van de parlementsleden)		
België		41,0
EU-28		31,5
EU-28 minimum: Hongarije		10,9
EU-28 maximum: Zweden		48,2

Definitie: aandeel vrouwelijke parlementsleden in de verschillende parlementen. De gegevens komen van het Instituut voor gendergelijkheid (2017).

Evolutie: het aandeel vrouwelijke parlementsleden stijgt in de loop van de tijd: van 29,6 % in 2003 tot 41,0 % in 2016.

Op Europees niveau is er eveneens een stijgende trend voor het aandeel van vrouwen in de nationale parlementen, van 23,5 % in 2003 tot 31,5 % in 2016. Met 41,0 % vrouwelijke parlementsleden ligt België boven het gemiddelde en kort bij het meest egalitaire land, Zweden, dat 48,2 % vrouwelijke parlementsleden heeft. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2016 tot de best presterende groep.

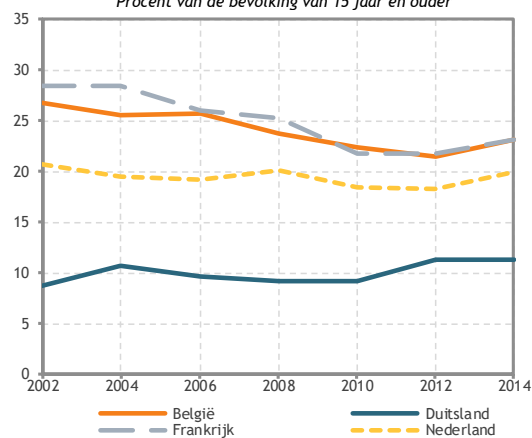
Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "vrouwen en mannen zullen hun rechten gelijk uitoefenen. Zij zullen kunnen bijdragen tot alle aspecten van de ontwikkeling van de samenleving en de verbetering van de levensomstandigheden zonder onderscheid, uitsluiting of beperking op grond van hun geslacht" (doelstelling 1). Om die doelstelling te behalen moet het aandeel vrouwelijke parlementsleden ongeveer de helft bedragen. Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet het aandeel vrouwelijke parlementsleden stijgen.

Indicator 33. Slachtoffers van inbraak of lichamelijk geweld

Thema	Samenleving	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers		
(procent van de bevolking van 15 jaar en ouder)		
Begin van de periode	2002	26,7
Einde van de periode	2014	23,1
Minimum	2012	21,5
Maximum	2002	26,7
Gemiddelde jaarlijkse groei	2002-2014	-1,2 %
voet	2008-2014	-0,5 %
Vergelijking buurlanden, 2014		
(procent van de bevolking van 15 jaar en ouder)		
België		23,1
Duitsland		11,4
Frankrijk		23,2
Nederland		20,0

Figuur 70 Slachtoffers van inbraak of lichamelijk geweld

Personen die ja geantwoord hebben op de vraag
Procent van de bevolking van 15 jaar en ouder

Bron: Berekening FPB op basis van ESS (2017), *Dataset European Social Survey*, <http://www.europeansocialsurvey.org/> (geraadpleegd op 8/11/2017).

Definitie: *slachtoffers van inbraak of lichamelijk geweld* wordt gedefinieerd door het resultaat van de *European Social Survey* (ESS) en meer bepaald door het aandeel personen die 'ja' antwoordde op de volgende vraag: "Bent u of iemand in uw huishouden in de afgelopen 5 jaar slachtoffer geweest van een inbraak of van lichamelijk geweld?". Die vraag kwam telkens aan bod in de zeven tweejaarlijkse enquêtes van de ESS. Het FPB berekent de indicator met de gegevens van de ESS (2017).

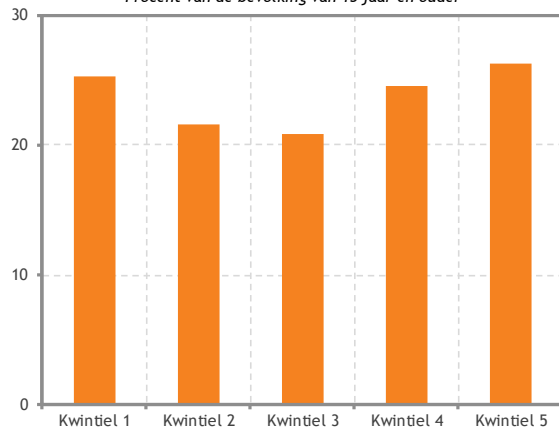
Evolutie: volgens de ESS-enquête daalde die indicator tussen 2002 en 2014 van 26,7 % tot 23,1 %. Dat is een gemiddelde jaarlijkse daling over die periode van 1,2 %. Ondanks de dalende trend over de hele periode, werd een stijging van dat aandeel waargenomen in de laatste enquête uit 2014. De betrouwbaarheidsintervallen berekend voor deze indicator worden hernomen in bijlage 1.

De indicator ligt in België (23,1 %) op een gelijkaardig niveau als in Frankrijk (23,2 %), maar hoger dan in Nederland (20,0 %) en een stuk hoger dan in Duitsland (11,4 %). In die laatste twee landen daalt dat aandeel evenwel nauwelijks (Nederland) of stijgt het zelfs (Duitsland), terwijl het in België en Frankrijk daalt.

Doelstelling: de duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstelling: "Alle vormen van geweld en de daaraan gekoppelde sterftecijfers wereldwijd aanzienlijk terugschroeven" (subdoelstelling 16.1). Om bij te dragen tot die doelstelling moet het aandeel respondenten dat zelf of van wie een gezinslid slachtoffer is geweest van een inbraak of lichamelijk geweld dalen.

Opsplitsing volgens inkomenscategorie

Figuur 71 Slachtoffers van inbraak of lichamelijk geweld, volgens inkomenscategorie
2014, Personen die ja geantwoord hebben op de vraag
Procent van de bevolking van 15 jaar en ouder

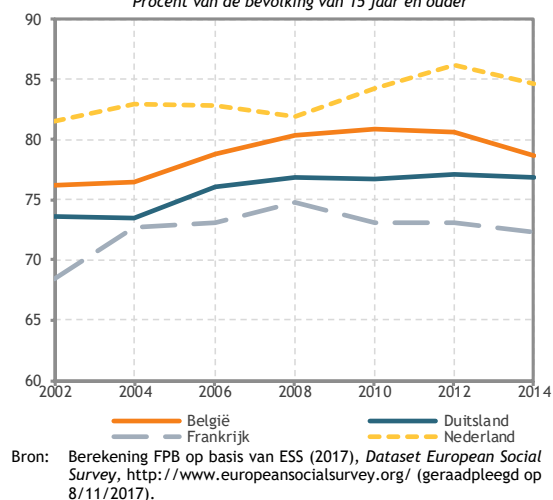
Bron: Berekening FPB op basis van ESS (2017), *Dataset European Social Survey*, <http://www.europeansocialsurvey.org/> (geraadpleegd op 8/11/2017).

Er is geen duidelijk verband tussen de indicator en het inkomensniveau. De indicator ligt dicht bij 25 % voor de kwintielen 1, 4 en 5 en het ligt dicht bij 20 % voor de kwintielen 2 en 3 (kwintiel 1 omvat de laagste inkomens en kwintiel 5 de hoogste inkomens).

Indicator 34. Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte

Thema	Samenleving	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van de bevolking van 15 jaar en ouder)		
Begin van de periode	2002	76,2
Einde van de periode	2014	78,7
Minimum	2002	76,2
Maximum	2010	81,0
Gemiddelde jaarlijkse groei	2002-2014	+0,3 %
voet	2008-2014	-0,4 %
Vergelijking buurlanden, 2014 (procent van de bevolking van 15 jaar en ouder)		
België		78,7
Duitsland		76,9
Frankrijk		72,3
Nederland		84,7

Figuur 72 Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte
Antwoorden: "heel erg veilig" of "veilig"
Procent van de bevolking van 15 jaar en ouder

Definitie: het *veiligheidsgevoel in de openbare ruimte* wordt gedefinieerd door het resultaat van de *European Social Survey* (ESS) en meer bepaald door de antwoorden "heel erg veilig" of "veilig" op de vraag: "Als u in het donker in uw eentje door deze buurt loopt hoe veilig voelt u zich dan?". Die vraag kwam telkens aan bod in de zeven tweejaarlijkse enquêtes van de ESS. Het FPB berekent de indicator met de gegevens van de ESS (2017).

Evolutie: volgens de ESS-enquête steeg die indicator tussen 2002 en 2014 van 76,2 % tot 78,7 %. Het liet over die periode een gemiddelde jaarlijkse toename met 0,3 % optekenen. Tussen 2002 en 2010 steeg dat aandeel ononderbroken, waarna het in de laatste twee enquêtes in een daling werd omgebogen. De betrouwbaarheidsintervallen berekend voor deze indicator worden hernomen in bijlage 1.

In België (78,7 %) zijn er meer personen die verklaren zich veilig of heel erg veilig voelen als ze in het donker in hun eentje door de buurt lopen dan in Duitsland (76,9 %) en in Frankrijk (72,3 %). In Nederland (84,7 %) zijn er dan weer meer personen die aangeven zich veilig te voelen.

Doelstelling: de duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstelling: "Alle vormen van geweld en de daaraan gekoppelde sterftcijfers wereldwijd aanzienlijk terugschroeven" (subdoelstelling 16.1). Het regeerakkoord noemt onveiligheidsgevoel "onaanvaardbaar in een moderne, democratische samenleving"³⁶. Om bij te dragen tot die doelstelling moet het aandeel respondenten met veiligheidsgevoel stijgen.

Opsplitsing volgens geslacht en inkomenscategorie

De mannen voelden zich aanzienlijk veiliger dan de vrouwen. Dat verschil in onveiligheidsgevoel tussen mannen en vrouwen werd in alle edities van de ESS opgetekend en is ook groot: het dook nooit onder de 15,0 procentpunt en was het grootst in 2006 met 19,5 procentpunt. Bovendien wordt de daling

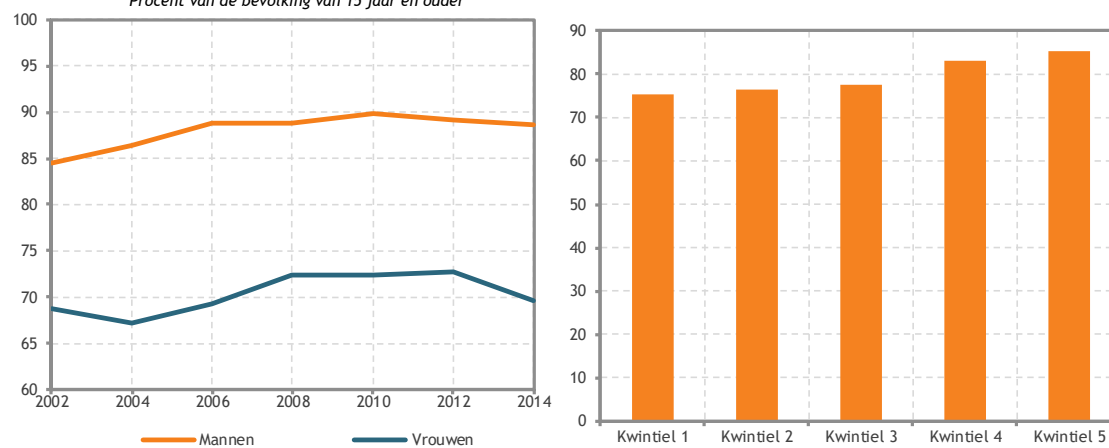
³⁶ Federale Regering (2014), *Federaal regeerakkoord*, 9 oktober 2014, p. 118, <http://www.dekamer.be/FLWB/PDF/54/0020/54K0020001.pdf> (geraadpleegd op 02/12/2015).

van het algemene veiligheidsgevoel in 2014 voor het grootste deel verklaard door een scherpere daling van het aandeel vrouwen dat zich veilig voelt.

Er is een verband tussen het inkomen en het veiligheidsgevoel. Het percentage personen dat zich veilig of heel erg veilig voelt als ze in het donker in hun eentje door de buurt lopen, stijgt naarmate ze behoren tot een hoger inkomenskwintiel: 75,2 % van de personen uit het laagste inkomenskwintiel en 85,3 % uit het hoogste inkomenskwintiel, terwijl het gemiddelde percentage uit alle inkomenskwintielen 78,7 % bedroeg. Het verschil tussen de aandelen in de laagste en de hoogste inkomenskwintielen werd wel opvallend kleiner: van 23,7 procentpunt in 2010 tot 10,1 procentpunt in 2014.

Figuur 73 Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte volgens geslacht (links) en inkomenscategorie (2014, rechts)

Antwoorden: "heel erg veilig" of "veilig"
Procent van de bevolking van 15 jaar en ouder

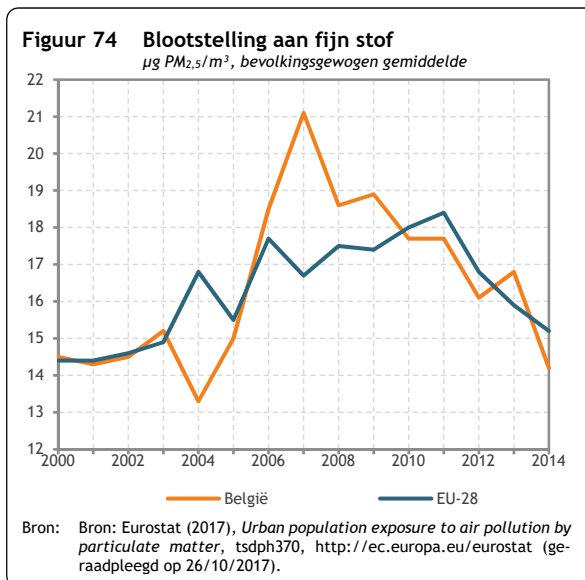

Bron: Berekening FPB op basis van ESS (2017), Dataset European Social Survey, <http://www.europeansocialsurvey.org/> (geraadpleegd op 8/11/2017).

4.7. Milieu

Indicator 35. Blootstelling aan fijn stof

Thema	Milieu	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers ($\mu\text{g PM}_{2,5}/\text{m}^3$, bevolkingsgewogen gemiddelde)		
Begin van de periode	2000	14,5
Einde van de periode	2014	14,2
Minimum	2004	13,3
Maximum	2007	21,1
Gemiddelde jaarlijkse groei	2000-2014	-0,1 %
	2009-2014	-5,6 %
Vergelijking EU-28, 2014 ($\mu\text{g PM}_{2,5}/\text{m}^3$, bevolkingsgewogen gemiddelde)		
België		14,2
EU-28		15,2
EU-28 minimum: Zweden		7,2
EU-28 maximum: Polen		26,1

Definitie: de *blootstelling aan fijn stof* ($\text{PM}_{2,5}$) meet de concentratie van deeltjes met een diameter kleiner dan $2,5 \mu\text{m}$ in de Belgische steden, uitgedrukt in microgram per kubieke meter ($\mu\text{g}/\text{m}^3$). Die deeltjes worden hoofdzakelijk uitgestoten tijdens verbrandingsprocessen (motoren, verwarmingsketels enz.) en in bepaalde industriële activiteiten (cementproductie enz.). Door de grotere concentratie van dit type activiteiten in stedelijke gebieden worden de concentraties daar prioritair gemeten. Om deze indicator te berekenen worden de gemeten concentraties aangepast op basis van de bevolking. De gegevens worden samengebracht door de Intergewestelijke Cel voor het Leefmilieu en zijn beschikbaar op de site van Eurostat (2017).

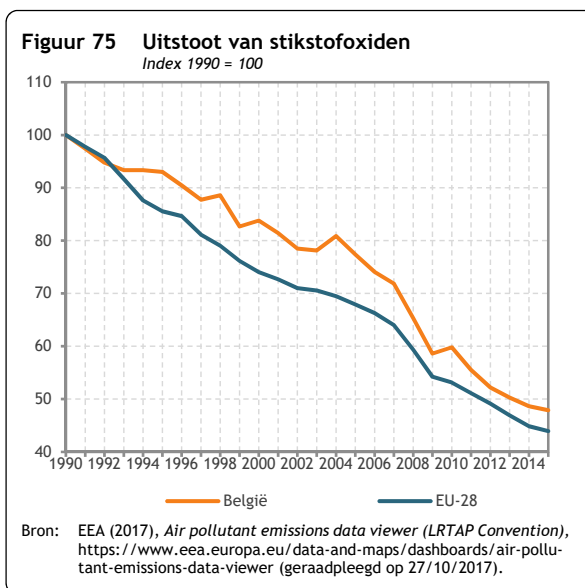
Evolutie: de gemiddelde concentraties fijn stof blijven tussen 2000 en 2005 stabiel rond de $15 \mu\text{g}/\text{m}^3$ en zijn daarna snel gestegen tot $21 \mu\text{g}/\text{m}^3$ in 2007. Sindsdien dalen de gemiddelde concentraties gestaag tot $14,2 \mu\text{g}/\text{m}^3$ in 2014.

Tussen 2000 en 2014 liggen de in België waargenomen gemiddelde concentraties op gelijkbare niveaus als in de Europese Unie.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "De uitstoot van vervuilende stoffen, zoals [...] fijn stof, [...], zal aanzienlijk verminderd zijn en de lucht (binnen en buiten)-, water- en bodemvervuiling zal niet langer een significante – directe of indirecte – weerslag hebben, noch op de gezondheid, noch op het milieu" (doelstelling 35). De Wereldgezondheidsorganisatie stelt, daarnaast, in haar *Air quality guidelines - global update 2005* (Richtlijnen voor de luchtkwaliteit – globale update 2005), een maximumniveau voor van $10 \mu\text{g}/\text{m}^3$ voor de jaarlijkse gemiddelde concentraties van $\text{PM}_{2,5}$. Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet de blootstelling aan fijn stof dalen.

Indicator 36. Uitstoot van stikstofoxiden

Thema	Milieu	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (kt NO ₂)		
Begin van de periode	1990	411,8
Einde van de periode	2015	197,2
Minimum	2015	197,2
Maximum	1990	411,8
Gemiddelde jaarlijkse groei	1990-2015	-2,9 %
voet	2010-2015	-4,3 %
Vergelijking EU-28, 2015 (index 1990 = 100)		
België		47,9
EU-28		43,9
EU-28 minimum: Tsjechische Repu- blik		22,3
EU-28 maximum: Cyprus		94,4

Definitie: de uitstoot van stikstofoxiden (NO_x) meet de totale uitstoot van NO_x op het Belgisch grondgebied, uitgedrukt in kiloton stikstofdioxide (kt NO₂). NO_x wordt hoofdzakelijk uitgestoten bij het gebruik van fossiele brandstoffen in motoren en verwarmingsketels. De gegevens worden verzameld door de Intergewestelijke Cel voor het Leefmilieu en zijn beschikbaar op de website van het Europees Milieuagentschap (EEA, 2017). Om de evoluties van België en van de EU-28 te kunnen vergelijken, werden de gegevens in de figuur hierboven in een index uitgedrukt (basis 1990 = 100).

Evolutie: tussen 1990 en 2015 daalde de uitstoot van stikstofoxiden met 52 %. Het wegvervoer is een van de belangrijkste oorzaken van die vervuiling. De daling van de uitstoot is het resultaat van de snelle verbetering van de emissienormen per kilometer voor voertuigen, met de opeenvolgende invoering van de vervuilingnormen Euro 1 (1993) tot Euro 6 (2014). Die verbetering wordt niettemin getemperd door drie factoren. De eerste factor is het vervangingstempo van oude voertuigen: aangezien die vervuilingnormen alleen van toepassing zijn op nieuwe voertuigen, gaat de vooruitgang traag omdat oude voertuigen maar geleidelijk vervangen worden. De tweede factor is de verkeerstoeiname die de daling van de uitstoot per kilometer als gevolg van de strengere vervuilingnormen gedeeltelijk tenietdoet. De derde factor is de verdieseling van het wagenpark: dieselwagens stoten meer NO_x uit dan benzine-wagens.

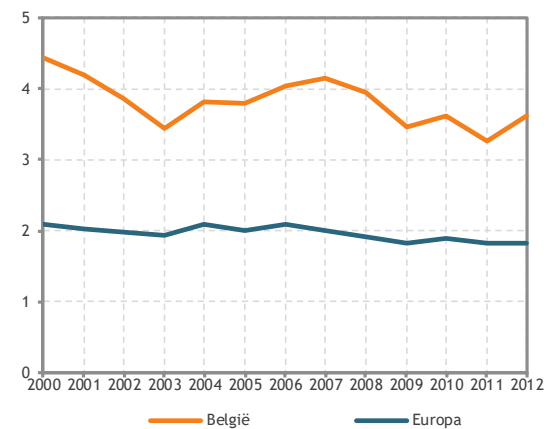
Tussen 1990 en 2015 was de daling van de uitstoot van stikstofoxiden in België (-52 %) iets zwakker dan in de EU-28 (-57 %). In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de middelmatig presterende groep en het scoort minder goed dan het Europese gemiddelde.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "De uitstoot van vervuilende stoffen, zoals stikstofoxiden, [...], zal aanzienlijk verminderd zijn en de lucht (binnen en buiten)-, water- en bodemvervuiling zal niet langer een significante – directe of indirecte – weerslag hebben, noch op de gezondheid, noch op het milieu" (doelstelling 35). Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet de uitstoot van stikstofoxiden dalen.

Indicator 37. Nitraat in rivierwater

Thema	Milieu	
Dimensies	Hier en nu, Later	
Kerncijfers (mg NO ₃ -N/l)		
Begin van de periode	2000	4,4
Einde van de periode	2012	3,6
Minimum	2011	3,3
Maximum	2000	4,4
Gemiddelde jaarlijkse groei	2000-2012	-1,7 %
	2007-2012	-2,7 %
Vergelijking Europa ³⁷ , 2012 (mg NO ₃ -N/l)		
België		3,6
Europa		1,8
Europa - minimum: IJsland		0,1
Europa - maximum: Luxemburg		5,6

Figuur 76 Nitraat in rivierwater
mg NO₃-N/l

Bron: EEA (2015), *Nutrients in freshwater (CSI 020/WAT 003) - Assessment published Feb 2015*, <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/nutrients-in-freshwater/nutrients-in-freshwater-assessment-published-6> (geraadpleegd op 8/11/2017).

Definitie: de gemiddelde *nitraatconcentratie in rivierwater* wordt berekend aan de hand van 36 meetpunten verspreid over heel België. Ze wordt uitgedrukt aan de hand van het gewicht stikstof in die nitraten per liter water (mg NO₃-N/l). De gegevens komen van het Europees Milieuagentschap (EEA, 2015).

Evolutie: de gemiddelde nitraatconcentratie in rivierwater in België daalde tussen 2000 en 2012 van 4,44 mg NO₃-N/l tot 3,61 mg NO₃-N/l (EEA, 2015). De waargenomen daling gaat samen met de daling van de stikstofuitstoot van industriële oorsprong, de ontwikkeling van waterzuiveringsinfrastructuur en het landbouwbeleid dat bijvoorbeeld aanzet tot een beter beheer van meststoffen.

De gemiddelde nitraatconcentratie in rivierwater daalde in België, terwijl die in Europa relatief stabiel bleef. De gemiddelde concentratie in België ligt echter ruim boven het Europese gemiddelde. Enkel Luxemburg en het Verenigd Koninkrijk hebben hogere gemiddelde concentraties.

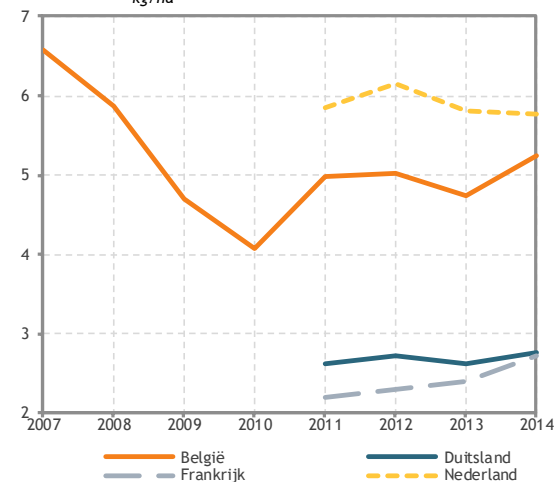
Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "*De uitstoot van vervuilende stoffen [...] zal aanzienlijk verminderd zijn en de lucht (binnen en buiten)-, water- en bodemvervuiling zal niet langer een significante – directe of indirecte – weerslag hebben, noch op de gezondheid, noch op het milieu*" (doelstelling 35). Om tot die doelstelling bij te dragen, moet de gemiddelde nitraatconcentratie in rivierwater dalen.

³⁷ Opgenomen landen: België, Bosnië en Herzegovina, Bulgarije, Cyprus, Denemarken, Duitsland, Estland, Finland, Frankrijk, Ierland, IJsland, Italië, Kroatië, Letland, Liechtenstein, Litouwen, Luxemburg, Nederland, Noorwegen, Oostenrijk, Polen, Republiek Macedonië, Roemenië, Servië, Slowakije, Slovenië, Verenigd Koninkrijk, Zweden, Zwitserland.

Indicator 38. Landbouwpesticiden

Thema	Milieu	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (kg/ha)		
Begin van de periode	2007	6,6
Einde van de periode	2014	5,3
Minimum	2010	4,1
Maximum	2007	6,6
Gemiddelde jaarlijkse groeivoet	2007-2014	-3,2 %
Vergelijking buurlanden, 2014 (kg/ha)		
België		5,3
Duitsland		2,8
Frankrijk		2,7
Nederland		5,8

Figuur 77 Consumptie van landbouwpesticiden
kg/ha

Bron: Berekening FBP op basis van FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu (2015), *Verkoop van pesticiden 2007-2013*. (rechtstreekse mededeling); Statistics Belgium (2016), *Annual data on active substances (kg) from commercial products covered by an authorization for the placing on the market of plant protection products 2012-2014*; Statistics Belgium (2010 tot 2015). *Kerncijfers landbouw 2010-2015*, <http://statbel.fgov.be>. & Berekening FBP op basis van Eurostat (2016), *Pesticide sales, aei_fm_salpest09*; Eurostat (2016), *Land use: number of farms and areas of different crops by type of farming, ef_oluft*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 8/11/2017).

Definitie: *landbouwpesticiden* zijn chemische stoffen die hoofdzakelijk in de landbouw gebruikt

worden om organismen te vernietigen die schadelijk zijn voor gewassen, zoals zwammen, insecten, bacteriën en planten. De consumptie van landbouwpesticiden wordt gedefinieerd als de verhouding tussen de totale hoeveelheid verkochte pesticiden³⁸ en de totale landbouwooppervlakte, uitgedrukt in kg/hectare. De totale hoeveelheid pesticiden omvat alle stoffen uit de bijlage bij Verordening (EG) nr. 1185/2009³⁹ betreffende statistieken over pesticiden. De indicator wordt door het FPB berekend op basis van gegevens van de FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu (2015) en Statistics Belgium (2016) voor België en van Eurostat (2016) voor de andere Europese landen.

Evolutie: de hoeveelheid verkochte landbouwpesticiden per hectare daalt tussen 2007 en 2010 en stijgt vervolgens tot 5,3 kg/ha in 2014, wat onder de 6,6 kg/ha van 2007 blijft. De neerwaartse trend van de hoeveelheid verkochte landbouwpesticiden tussen 2007 en 2014 is onder meer toe te schrijven aan het feit dat die pesticiden efficiënter geworden zijn. De nieuwe producten zijn niet enkel efficiënter (toepassing in g/ha in plaats van kg/ha), maar ook specifiek gericht (minder impact op organismen waarop ze niet gericht zijn). Dit kan evenwel gepaard gaan met een toename van het toxiciteitsniveau van de actieve bestanddelen voor de mens, de fauna en de flora. Daarom neemt de Europese Unie maatregelen om de meest toxische producten van de markt te halen. Ten opzichte van de drie buurlanden situeert België zich qua verbruik onder Nederland, maar ruim boven Duitsland en Frankrijk.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "De sociale en ecologische impact van onze productie- en consumptiewijzen op het vlak van voedingsmiddelen zal aanzienlijk verlaagd zijn" (doelstelling 28). Om in de richting van die doelstelling te gaan, moet de hoeveelheid verkochte landbouwpesticiden per hectare dalen.

³⁸ Dit dekt niet enkel pesticiden voor de landbouw, maar ook pesticiden gebruikt door gemeenten, door de NMBS enz.

³⁹ EU (2009), *Verordening (EG) nr. 1185/2009 van het Europees Parlement en de Raad van 25 november 2009 betreffende statistieken over pesticiden*, Publicatieblad van de Europese Unie, L 324, 10/12/2009, pp.1-22.

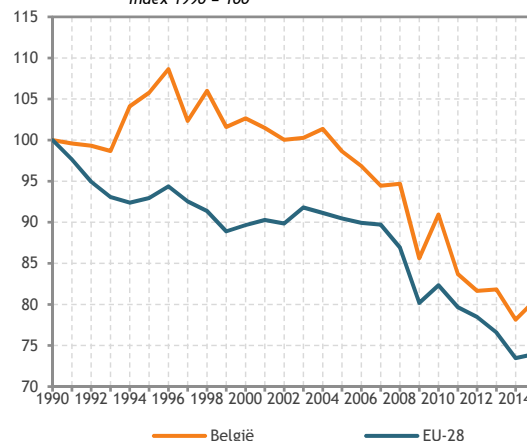
4.8. Klimaat

Indicator 39. Uitstoot van broeikasgassen

Thema	Klimaat	
Dimensies	Later, Elders	
Kerncijfers (Mt CO ₂ -equivalent)		
Begin van de periode	1990	143,5
Einde van de periode	2015	115,5
Minimum	2014	112,1
Maximum	1996	155,9
Gemiddelde jaarlijkse groei	1990-2015	-0,9 %
voet	2010-2015	-2,4 %
Vergelijking EU-28, 2015 (index 1990 = 100)		
België		80,5
EU-28		74,0
EU-28 minimum: Zweden		9,1
EU-28 maximum: Cyprus		149,6

Figuur 78 Uitstoot van broeikasgassen

Index 1990 = 100

Bron: Nationale Klimaatcommissie (2017), *Nationale inventarissen van broeikasgasemissies*, http://cdr.eionet.europa.eu/be/eu/mmr/art07_inventory/ghg_inventory/ en EEA (2017), *Greenhouse gases viewer*, <http://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/data-viewers/greenhouse-gases-viewer> (geraadpleegd op 27/10/2017).

Definitie: de *netto-uitstoot van broeikasgassen* (BKG) meet de totale netto-uitstoot op het Belgisch grondgebied. De beschouwde BKG zijn deze die onder het Kyotoprotocol vallen⁴⁰: koolstofdioxide (CO₂), distikstofoxide (N₂O), methaan (CH₄) en fluorgassen (HFC's, PFC's, SF₆, NF₃) die niet opgenomen zijn in het Protocol van Montreal⁴¹. Het gaat om de netto-uitstoot: er wordt rekening gehouden met de uitstoot en de absorptie van de LULUCF-sector (*Land Use, Land Use Change and Forestry*), zoals de CO₂-absorptie door de bossen. De indicator wordt uitgedrukt in megaton CO₂-equivalent (Mt CO₂-eq.). Om de evoluties in België en in de EU-28 te kunnen vergelijken werden de gegevens voor de figuur hierboven in een index vertaald (basis 1990 = 100). De gegevens komen van de nationale inventarissen van BKG-uitstoot (Nationale Klimaatcommissie, 2017) voor België en van het Europees Milieuagentschap (EEA, 2016) voor de andere Europese landen.

Evolutie: in het begin van de jaren 1990 steeg de Belgische BKG-uitstoot. Het maximum werd bereikt in 1996, toen de strenge winter zorgde voor een bijzonder sterke toename van het verwarmingsgebruik in gebouwen, waardoor de uitstoot van broeikasgassen toenam. Nadien bleef de uitstoot op een peil dat vergelijkbaar was met dat van 1990, vooraleer er een regelmatige daling optrad vanaf 2004. In 2015 bedroeg de Belgische uitstoot 115,5 Mt CO₂-eq. (netto-uitstoot). Dat betekent een daling met 19,5 % sinds 1990. De uitstoot van 2015 stijgt licht ten opzichte van 2014, dat het minimum van de reeks is.

Tussen 1990 en 2015, was de daling van de netto-uitstoot van BKG in België (-19,5 %) kleiner dan in de EU-28 (-26,0 %). In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de middelmatig presterende groep en het scoort minder goed dan het Europese gemiddelde.

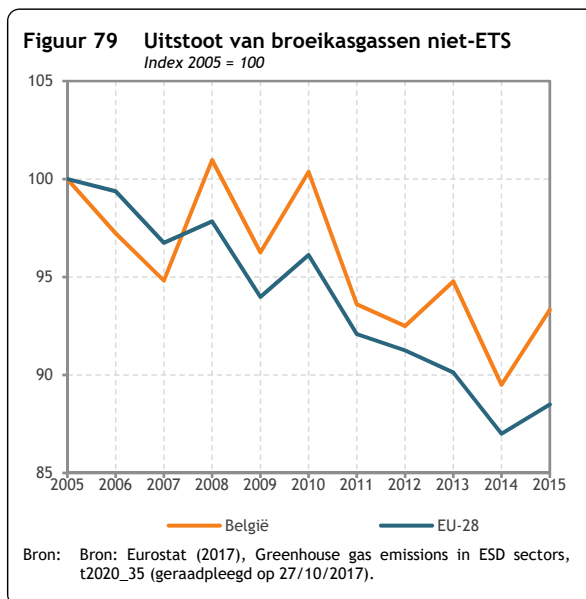
⁴⁰ UNFCCC (1997). *Kyoto protocol*. United Nations Framework Convention on Climate Change. www.unfccc.int.

⁴¹ UNEP (1987). *Montreal protocol*, UNEP. <http://ozone.unep.org>.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "*De Belgische emissies van broeikasgassen zullen in 2050 in eigen land met minstens 80 tot 95 % gedaald zijn ten opzichte van hun niveau in 1990*" (doelstelling 31). Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet de uitstoot van broeikasgassen dalen.

Indicator 40. Uitstoot van broeikasgassen niet-ETS

Thema	Klimaat	
Dimensies	Later, Elders	
Kerncijfers (Mt CO ₂ -equivalent)		
Begin van de periode	2005	78,2
Einde van de periode	2015	73,0
Minimum	2014	70,0
Maximum	2008	79,0
Gemiddelde jaarlijkse groei	2005-2015	-0,7 %
voet	2010-2015	-1,4 %
Vergelijking EU-28, 2015 (index 2005 = 100)		
België		93,3
EU-28		88,5
EU-28 minimum: Denemarken		76,1
EU-28 maximum: Litouwen		143,3

Definitie: de *uitstoot van broeikasgassen (BKG) niet-ETS* is de uitstoot van de sectoren die niet vallen onder het Europese emissiehandelssysteem (in het Engels ETS, *Emission Trading System*). In 2005 werd het ETS ingevoerd in de Europese Unie voor ondernemingen die veel CO₂ uitstoten (bijvoorbeeld de elektriciteitsproductie, de metaalnijverheid, de niet-metaalhoudende mineralen of de meststoffen). Daardoor wordt de BKG-uitstoot onderverdeeld in uitstoot van de ETS-sector en uitstoot van de niet-ETS-sectoren, die voornamelijk het vervoer (buiten de luchtvaart), de diensten, de woningen, de landbouw, het afval en de industrieën die niet onder het ETS vallen, omvatten. De indicator wordt uitgedrukt in megaton CO₂-equivalent (Mt CO₂-eq.). Om de evoluties in België en in de EU-28 te kunnen vergelijken werden de gegevens voor de figuur hierboven in een index vertaald (basis 2005 = 100). De gegevens komen van Eurostat (2017).

Evolutie: tussen 2005 en 2015 daalde de BKG-uitstoot van de niet-ETS-sectoren in België gemiddeld met 0,7 % per jaar, van 78,2 tot 73,0 Mt CO₂-equivalent. Die neerwaartse trend kan o.a. toegeschreven worden aan de resultaten van het gevoerde beleid (bijvoorbeeld het verbruik van wagens en de energieprestatie van gebouwen), de financieel-economische crisis en de prijsschommelingen van energie. Bovendien verklaren de schommelingen in de vraag naar verwarming van gebouwen – die toe te schrijven zijn aan de veranderingen van de jaarlijkse weersomstandigheden – grotendeels de jaarlijkse variabiliteit van de BKG-uitstoot in de niet-ETS-sectoren.

Voor de periode 2005-2015, was de daling van de BKG-uitstoot in de niet-ETS-sectoren in België (-6,7 %) iets lager dan in de EU-28 (-11,5 %). In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de middelmatig presterende groep en het scoort minder goed dan het Europese gemiddelde.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "De Belgische emissies van broeikasgassen zullen in 2050 in eigen land met minstens 80 tot 95 % gedaald zijn ten opzichte van hun niveau in 1990" (doelstelling 31). Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet de uitstoot van broeikasgassen niet-ETS dalen.

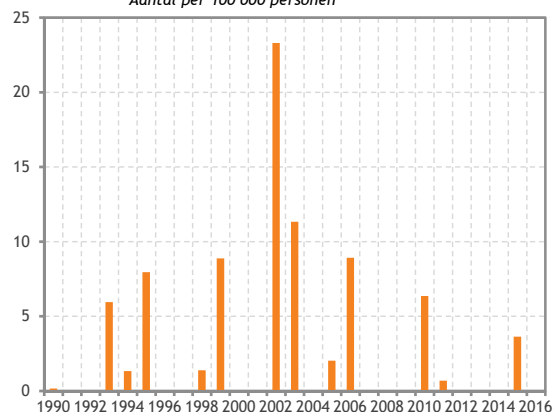
Indicator 41. Slachtoffers van natuurrampen

Thema	Klimaat	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (aantal slachtoffers per 100 000 personen)		
Begin van de periode	1990	0,2
Einde van de periode	2016	0,02
Minimum	1991-1992, 1996-1997, 2000-2001, 2004, 2008, 2013-2014	0
Maximum	2002	23,3

Definitie: de slachtoffers van natuurrampen omvatten doden, vermisten en personen die getroffen worden door natuurrampen. Het aantal vermisten weerspiegelt het aantal personen dat verdween

sinds de ramp plaatsvond en die verondersteld worden overleden te zijn aan de hand van officiële gegevens. Het aantal getroffen personen beschouwt het aantal gewonden (met een fysiek letsel, een trauma of een ziekte en die onmiddellijke medische bijstand vereisen als rechtstreeks gevolg van de ramp), de daklozen (personen waarvan de woning verwoest of zwaar beschadigd is en die onderdak nodig hebben als gevolg van de ramp) en de personen die hulp nodig hebben tijdens een noodsituatie. De indicator is uitgedrukt per 100 000 personen en is berekend door het FPB op basis van het EM-DAT databestand van het Universit  catholique de Louvain⁴². De bevolkingscijfers komen van Eurostat (2017) en komen overeen met het jaargemiddelde. Ook moet worden benadrukt dat het EM-DAT bestand continu verbeterd en vervolledigd wordt, met het oog op onder meer de opname bij de hier gepresenteerde cijfers van het aantal gedehydrateerde personen als gevolg van een hittegolf.

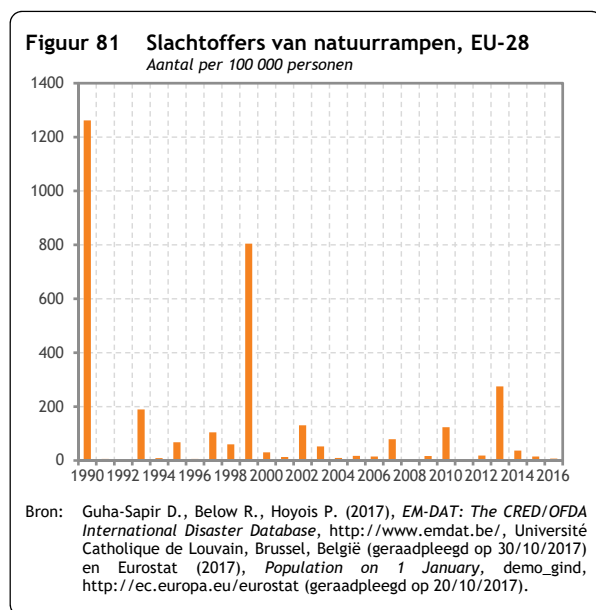
Figuur 80 Slachtoffers van natuurrampen, België
Aantal per 100 000 personen

Bron: Guha-Sapir D., Below R., Hoyois P. (2017), *EM-DAT: The CRED/OFDA International Disaster Database*, <http://www.emdat.be/>, Universit  catholique de Louvain, Brussel, België (geraadpleegd op 30/10/2017) en Eurostat (2017). *Population on 1 January, demo_gind*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 20/10/2017).

⁴² Guha-Sapir D., Hoyois P., Wallemacq P., Below R. (2017), *Annual Disaster Statistical Review 2016*, CRED, IRSS & UCL, Brussel, België en Guha-Sapir D., Below R., Hoyois P. (2017), *EM-DAT: The CRED/OFDA International Disaster Database*, <http://www.emdat.be/>, Universit  catholique de Louvain, Brussel, België (geraadpleegd op 30/10/2017)

Evolutie: deze indicator vertoont grote schommelingen, die grotendeels te wijten zijn aan het onvoorspelbare karakter van natuurrampen. Daarom is voor die indicator geen gemiddelde jaarlijkse groeivoet berekend voor België en wordt enkel het gemiddelde voor de EU-28 gepresenteerd. Sinds 1990 registreerde het EM-DAT-databestand 41 natuurlijke rampen in België, waarvan 31 met slachtoffers: drie koudegolven, drie onweren met convectieve bewolking, vier extratropische stormen, twee flitsvloed, drie warmtegolven en zes rivieroverstromingen. Voor tien natuurrampen met slachtoffers registreert het EM-DAT bestand niet de aard van de calamiteit. De extra-tropische storm en de twee rivieroverstromingen van 2002 hebben het meeste slachtoffers gemaakt, in totaal 23,3 per 100 000 inwoners.

In vergelijking met de EU-28 zijn er in België be-
duidend minder slachtoffers van natuurrampen
per 100 000 inwoners. Ook in de EU-28 zijn er dui-
delijke pieken en periodes met minder of geen slachtoffers van natuurrampen. Het jaar 1990 was bij-
zonder noodlottig met 1261,3 slachtoffers per 100 000 inwoners in de EU-28, te wijten aan een droogte
in Spanje met 6 miljoen getroffen personen. Het jaar 1999 was eveneens noodlottig met 804,3 slachtoffers
per 100 000 inwoners in de EU-28. Vooral de twee zeer hevige extratropische stormen die in Frankrijk
3,4 miljoen personen troffen, verklaren dat hoge cijfer. Andere landen die in 1999 te maken hadden met
calamiteiten met ongeveer 115 000 slachtoffers zijn Hongarije (twee rivieroverstromingen en een zware
storm), Griekenland (grondverschuiving) en Duitsland (rivieroverstroming).

Doelstelling: de duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstel-
lingen: "Tegen 2030 de weerbaarheid opbouwen van de armen en van zij die zich in kwetsbare situaties bevinden
en hun blootstelling aan en kwetsbaarheid voor met klimaatgerelateerde extreme gebeurtenissen en andere econo-
mische, sociale en ecologische schokken en rampen beperken" (subdoelstelling 1.5) en "Tegen 2030 het aantal
doden en getroffen aanzienlijk verminderen en in aanzienlijke mate de rechtstreekse economische impact op het
bruto binnenlands product terugschroeven dat veroorzaakt wordt door rampen, met inbegrip van rampen die met
water verband houden, waarbij de klemtoon ligt op het beschermen van de armen en van mensen in kwetsbare
situaties (subdoelstelling 11.5)".

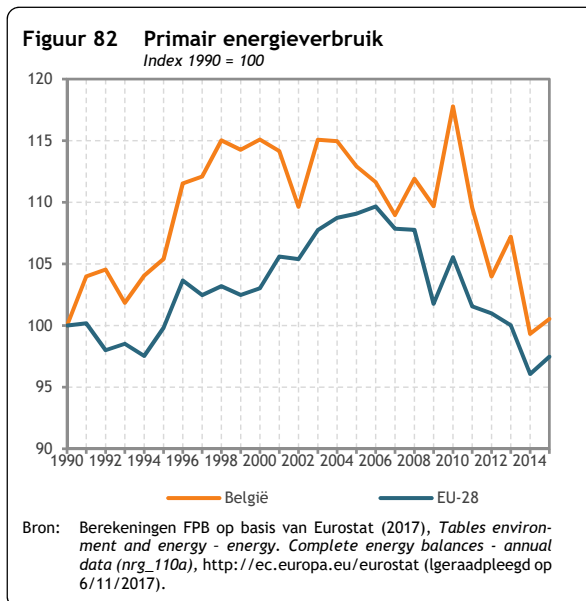
Binnen het Actiekader van Sendai⁴³ om het risico op rampen te verminderen is overeengekomen om het
aantal slachtoffers van rampen tegen 2030 te verminderen, zodat het gemiddeld aantal slachtoffers per
100.000 inwoners tijdens het decennium 2020-2030 lager ligt dan tijdens de periode 2005-2015. Op basis
van de hier voorgestelde gegevens is het gemiddeld aantal slachtoffers in België, tijdens de referentie-
periode 2005-2015, gelijk aan 1,97 per 100 000 inwoners. Het Actiekader van Sendai heeft eveneens een
proces in gang gezet om, onder leiding van het in 1999 opgerichte *United Nations Office for Disaster Risk
Reduction*, kwalitatieve data over slachtoffers van rampen beschikbaar te stellen.

⁴³ UN (2015), *Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015 – 2030*, http://www.unisdr.org/files/43291_sendaiframeworkfordrren.pdf (geraadpleegd op 28/10/2016).

4.9. Energie

Indicator 42. Primair energieverbruik

Thema	Energie	
Dimensies	Later, Elders	
Kerncijfers (PJ)		
Begin van de periode	1990	1903,2
Einde van de periode	2015	1913,4
Minimum	2014	1890,4
Maximum	2010	2241,7
Gemiddelde jaarlijkse groei	1990-2015	0,0 %
voet	2010-2015	-3,1 %
Vergelijking EU-28, 2015 (index 1990 = 100)		
België		100,5
EU-28		97,5
EU-28 minimum: Litouwen		38,5
EU-28 maximum: Ierland		144,7

Definitie: het *primair energieverbruik* is de in België ingevoerde of geproduceerde energie vóór verwerking (in hoofdzaak olieraffinage en elektriciteitsproductie), uitgezonderd de uitvoer, de zeebunkers (de brandstof die geleverd wordt aan schepen voor internationale trajecten) en het niet-energetisch verbruik (bijvoorbeeld olie die gebruikt wordt als grondstof in de chemie). Die indicator wordt uitgedrukt in Petajoulen (PJ = 10^{15} joulen). Om de evoluties in België en in de EU-28 te kunnen vergelijken werden de gegevens voor de figuur hierboven in een index vertaald (basis 1990 = 100). Het FPB berekent de indicator met de gegevens van Eurostat (2017).

Evolutie: globaal steeg het primair energieverbruik in België tussen 1990 en 1998. Tussen 1998 en 2009, bleef de indicator stabiel(er) vooraleer zijn hoogste punt te bereiken in 2010. Daarna daalde het trendmatig en lag het in 2014 onder het niveau van 1990. Niettemin stijgt de indicator opnieuw licht in 2015.

Door de evolutie van het primair energieverbruik in België en in de Europese Unie (EU-28) te vergelijken, wordt duidelijk dat tussen de jaren 1990 en begin jaren 2000 het primair energieverbruik in België sneller stijgt. Omgekeerd, is de daling van het primair energieverbruik vanaf 2009 relatief sterker in België. In 2015, ligt het niveau van de indicator, zowel voor België als voor de EU-28 op het waargenomen niveau van 1990. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de middelmatig presterende groep en het scoort minder goed dan het Europese gemiddelde.

Zowel op Europees⁴⁴ als op Belgisch niveau, kan de globale evolutie van de indicator sinds de jaren 2000 hoofdzakelijk uitgelegd worden door de uitvoering van een energie-efficiëntiebeleid, de economische

⁴⁴ Eurostat (2015), *Sustainable development in the European Union, 2015 monitoring report of the EU sustainable development strategy*, Luxemburg: Eurostat. <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 10/11/2015).

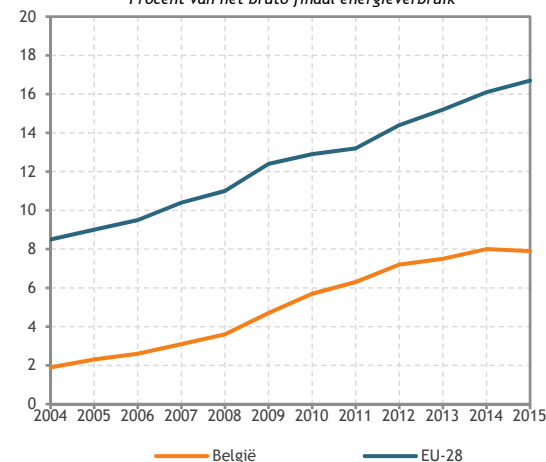
vertraging ten gevolge van de de financieel-economische crisis, de weersomstandigheden en de evolutie van de economische structuur (onder andere het gewicht van de industrie in de loop van de tijd).

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: *"De verhoging van de energie-efficiëntie van producten zal worden voortgezet met het oog op de vermindering van het eindenergieverbruik"* (doelstelling 18). Het Nationaal Hervormingsprogramma definieert voor België een reductiedoelstelling van het energieverbruik in het kader van de Europese reductiedoelstelling (Europa 2020-strategie) van 20 % van het energieverbruik ten opzichte van een referentiescenario. Die doelstelling is om een primair energieverbruik te bereiken van 43,7 Mtoe (of 1 830 PJ) tegen 2020. Dat is een daling van het primair energieverbruik van 15,1 % tussen 2005 en 2020. Om in de richting van die laatste doelstelling te gaan, moet het primair energieverbruik dalen.

Indicator 43. Hernieuwbare energie

Thema	Energie	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van het bruto finaal energieverbruik)		
Begin van de periode	2004	1,9
Einde van de periode	2015	7,9
Minimum	2004	1,9
Maximum	2014	8,0
Gemiddelde jaarlijkse groei	2004-2015	+13,8 %
voet	2010-2015	+6,7 %
Vergelijking EU-28, 2015 (procent van het bruto finaal energieverbruik)		
België		7,9
EU-28		16,7
EU-28 minimum: Luxemburg		5,0
EU-28 maximum: Zweden		53,9

Figuur 83 Hernieuwbare energie
Procent van het bruto finaal energieverbruik

Bron: Eurostat (2017), *Share of renewable energy in gross final energy consumption (t2020_31)*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 6/11/2017).

Definitie: *hernieuwbare energie* wordt gemeten als het aandeel van het energieverbruik geproduceerd uit hernieuwbare bronnen in het bruto finaal energieverbruik, zoals gedefinieerd in de Europese Richtlijn 2009/28/EG⁴⁵. Het bruto finaal energieverbruik is de energie die verbruikt wordt door alle eindgebruikers, inclusief de verliezen op het vervoersnetwerk en het verbruik van de energiesector zelf. De gegevens komen van Eurostat (2017).

Evolutie: het aandeel hernieuwbare energie in het bruto finaal energieverbruik bedroeg in België 7,9 % in 2015. Na een constante stijging tussen 2004 en 2014, daalt de indicator voor de eerste keer in 2015. De stijging is voornamelijk het gevolg van de snelle groei van de elektriciteitsproductie op basis van biomassa, windmolens en fotonvoltaïsche zonnepanelen.

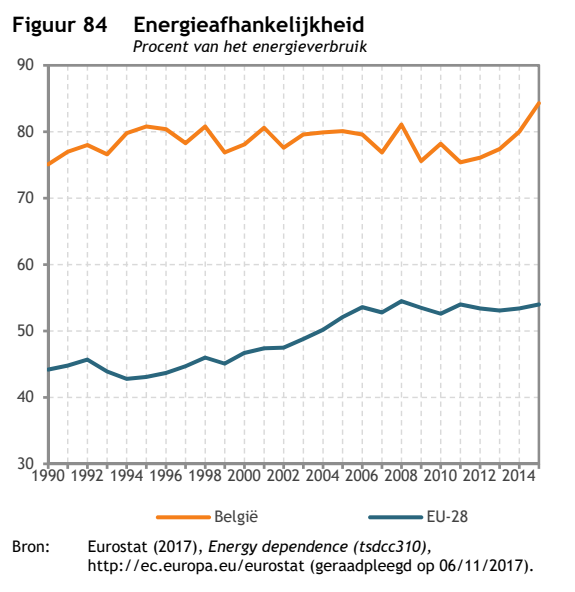
Door België met de Europese Unie (EU-28) te vergelijken, wordt duidelijk dat in 2015 het aandeel hernieuwbare energie in het bruto finaal energieverbruik meer dan dubbel zo groot was in de EU-28 dan in België; namelijk 16,7 % tegen 7,9 %. Ten opzichte van België tonen de gegevens voor de EU-28 het omgekeerde, de indicator blijft stijgen tussen 2014 en 2015. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de slechtst presterende groep.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "*De koolstofarme energievormen zullen overheersen in de energiemix. De hernieuwbare energiebronnen zullen er een significant aandeel van uitmaken*" (doelstelling 16). Het Nationaal Hervormingsprogramma dat door België in 2011 werd goedgekeurd en dat jaarlijks geactualiseerd wordt in het kader van de Europa 2020-strategie bevat de doelstelling om in 2020 een aandeel van 13 % hernieuwbare energie in het bruto finaal energieverbruik te bereiken (Federale regering, 2016). Om in de richting van die doelstelling te gaan, moet deze indicator stijgen.

⁴⁵ Eurostat (2015), *Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC*, Official Journal of the European Union. 5 juni 2009.

Indicator 44. Energieafhankelijkheid

Thema	Energie	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van het energieverbruik)		
Begin van de periode	1990	75,1
Einde van de periode	2015	84,3
Minimum	1990	75,1
Maximum	2015	84,3
Gemiddelde jaar- lijkse groeivoet	1990-2015	+0,5 %
	2010-2015	+1,5 %
Vergelijking EU-28, 2015 (procent van het energieverbruik)		
België		84,3
EU-28		54,0
EU-28 minimum: Estland		7,4
EU-28 maximum: Cyprus		97,7

Definitie: de *energieafhankelijkheid* wordt berekend als de verhouding tussen de netto-invoer van energie (de invoer min de uitvoer) en het energieverbruik in België. Dat verbruik is de som van het bruto binnenlands energieverbruik (bbev, hoofdzakelijk samengesteld uit de energieproductie in België en de invoer, minus de uitvoer) en de zeebunkers (de brandstof die geleverd wordt aan schepen voor internationale trajecten). De gegevens komen van Eurostat (2017).

Evolutie: België heeft een grote energieafhankelijkheid. Tussen 1990 en 2014 bleef het tussen 75 % en 81 %. Sinds 2011, is de energieafhankelijkheid van België constant gestegen. In 2015 bereikt het zijn historisch maximum: meer dan 84 %. Die grote energieafhankelijkheid kan hoofdzakelijk verklaard worden doordat België geen fossiele brandstoffen onttrekt aan zijn bodem. Ze moeten dus geïmporteerd te worden terwijl het niet-ingevoerde saldo van het energieverbruik (15,7 % in 2015) bestaat uit hernieuwbare energie en kernenergie. Bij kernenergie worden ingevoerde splijtstoffen meegerekend bij de invoer van mineralen en niet bij de energie-invoer, terwijl de aan de hand van kernreacties opgewekte warmte – die gebruikt wordt voor de elektriciteitsproductie – meegerekend wordt als energieproductie in België.

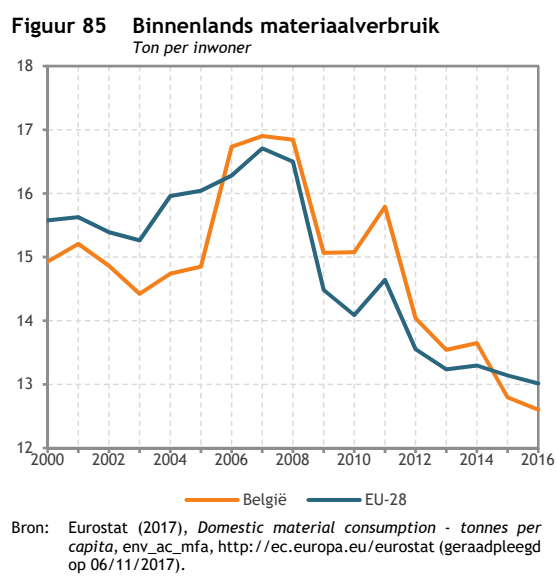
Door de energieafhankelijkheid van België met die van de Europese Unie (EU-28) te vergelijken, wordt duidelijk dat die laatste veel minder afhankelijk is van de invoer van energie: 54,0 % in 2015. Tussen 2011 en 2015, bleef de energieafhankelijkheid van de EU-28 relatief stabiel terwijl ze in België geleidelijk steeg. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de slechtst presterende groep.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "*De energiebevoorrading zal verzekerd zijn*" (doelstelling 20). Om bij te dragen tot die doelstelling, moet de energieafhankelijkheid van België dalen.

4.10. Natuurlijke hulpbronnen

Indicator 45. Binnenlands materiaalverbruik

Thema	Energie	
Dimensies	Later, Elders	
Kerncijfers (ton per inwoner)		
Begin van de periode	2000	14,9
Einde van de periode	2016	12,6
Minimum	2016	12,6
Maximum	2007	16,9
Gemiddelde jaarlijkse groei	2000-2016	-1,1 %
groei	2011-2016	-4,4 %
Vergelijking EU-28, 2016 (ton per inwoner)		
België		12,6
EU-28		13,0
EU-28 minimum: Italië		7,0
EU-28 maximum: Finland		33,0

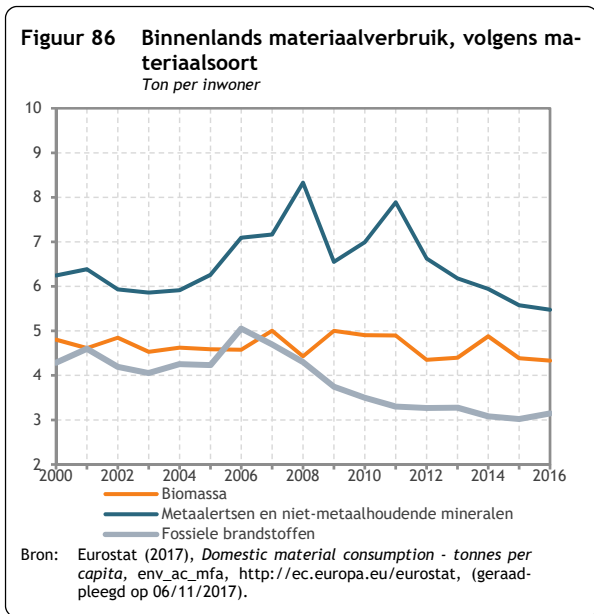
Definitie: het *binnenlands materiaalverbruik* is de binnenlandse ontginning, waarbij de invoer wordt opgeteld en waarvan de uitvoer wordt afgetrokken. De beschouwde grondstoffen zijn de biomassa, de metaalertsen, de niet-metaalhoudende mineralen en de fossiele brandstoffen, alsook twee restcategorieën (over afval en andere producten die 1 tot 2 % van het totaal uitmaken). Het binnenlands materiaalverbruik houdt rekening met de grondstoffen vervat in de afgewerkte en halfafgewerkte goederen in België ingevoerd of door België uitgevoerd, maar die grondstoffen worden enkel meegerekend in de materiaalcategorie waaruit het product in hoofdzaak bestaat. De hier gebruikte indicator is het binnenlands materiaalverbruik per inwoner en wordt uitgedrukt in ton per inwoner. De gegevens komen van Eurostat (2017).

Evolutie: het binnenlands materiaalverbruik per inwoner steeg tussen 2000 en 2007. Tussen 2007 en 2016 daalde dat verbruik echter. In 2016 lag het verbruik lager dan het niveau van 2000. In 2016 vertegenwoordigde de netto-invoer 37 % van het totale binnenlands materiaalverbruik in België.

De evolutie van die indicator in België leunt dicht aan bij de evolutie in de EU-28. In 2016 ligt het binnenlands materiaalverbruik per inwoner in België dicht bij het Europese gemiddelde. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2016 tot de middelmatig presterende groep en het scoort beter dan het Europese gemiddelde.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstellingen: "De verbruikte hoeveelheid niet-hernieuwbare grondstoffen zal aanzienlijk verminderd zijn en die grondstoffen zullen enkel verder ontgonnen worden indien er geen alternatief uit recyclage bestaat" (doelstelling 33) en "hernieuwbare grondstoffen [...] zullen ontgonnen worden zonder het vermogen van toekomstige generaties om die hulpbronnen te ontginnen, in het gedrang te brengen" (doelstelling 34). Om in de richting van die doelstellingen te gaan, moet het totale binnenlands materiaalverbruik dalen.

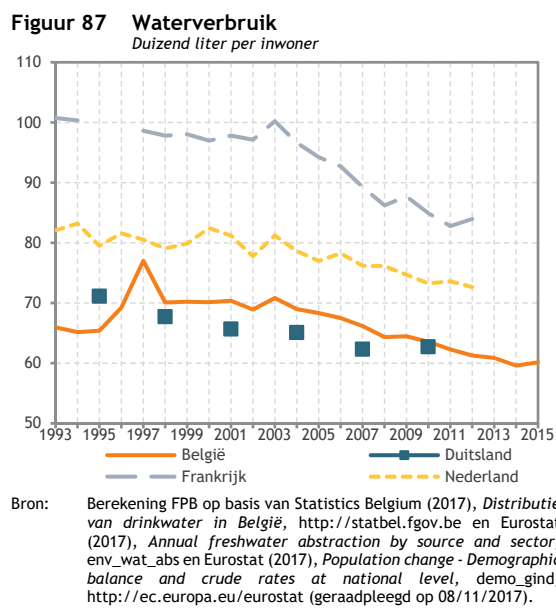
Opsplitsing volgens materiaalsoort

Het binnenlands materiaalverbruik kan onderverdeeld worden in drie grote categorieën naar gelang het type van de beschouwde grondstof: biomassa, metaalertsen en niet-metaalhoudende mineralen evenals fossiele brandstoffen. De metaalertsen en niet-metaalhoudende mineralen bedragen 40 % van het binnenlands materiaalverbruik, wat onder andere uitgelegd kan worden door de veel grotere densiteit van deze grondstoffen (ertsen, stenen enz.) ten opzichte van de densiteit van biomassa (bijna 35 %) en van fossiele grondstoffen (ongeveer 25 %).

Indicator 46. Waterverbruik

Thema	Natuurlijke hulpbronnen	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (duizend liters per inwoner)		
Begin van de periode	1993	65,9
Einde van de periode	2015	60,1
Minimum	2014	59,6
Maximum	1997	77,0
Gemiddelde jaarlijkse groei	1993-2015	-0,4 %
voet	2010-2015	-1,1 %
Vergelijking buurlanden, 2010 (duizend liters per inwoner)		
België		63,6
Duitsland		62,7
Frankrijk		84,9
Nederland		73,3

Definitie: het verbruik van drinkbaar leidingwater, of het *drinkwaterverbruik*, is de hoeveelheid drinkbaar water die door de openbare watervoorziening geleverd wordt aan woonhuizen, handelszaken, openbare gebouwen, de industrie en de landbouw. Het wordt uitgedrukt in duizend liter per inwoner. Het waterverbruik door huishoudens met een regenwaterput en door bepaalde lokale overheidsdiensten en bepaalde industrieën met een eigen waterwinning worden niet meegeteld. Het FPB berekent de indicator met de gegevens van Statistics Belgium (2017) voor België en van Eurostat (2017) voor de andere Europese landen. De bevolkingscijfers komen van Eurostat (2017) en komen overeen met het jaargemiddelde.

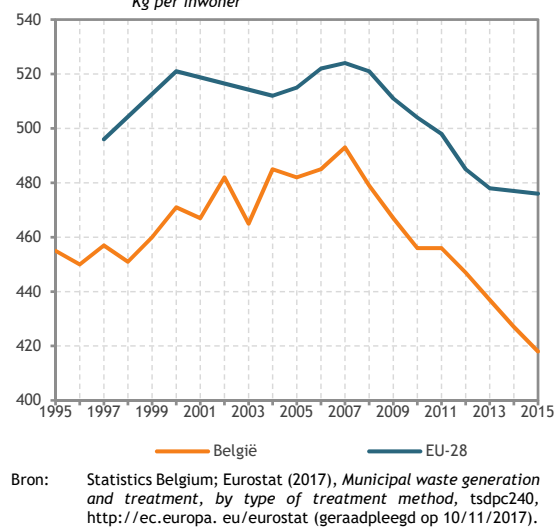
Evolutie: met uitzondering van een piek in het verbruik in 1997, bleef het waterverbruik redelijk stabiel tussen 1996 en 2015, ook al valt er een dalende trend waar te nemen sinds 2003. Het waterverbruik bedroeg 66,1 duizend liter per inwoner in 1993 en 60,1 duizend liter in 2015. In 2010, verbruikten België en Duitsland per inwoner ongeveer dezelfde hoeveelheid drinkbaar leidingwater. Die hoeveelheid ligt onder het verbruik van Nederland en ruim onder het verbruik van Frankrijk.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "*Hernieuwbare grondstoffen, en met name zoet water, zullen ontgonnen worden zonder het vermogen van toekomstige generaties om die hulpbronnen te ontginnen, in het gedrang te brengen*" (doelstelling 34). Om in de richting van die doelstelling te gaan, moet het waterverbruik dalen.

Indicator 47. Gemeentelijk afval

Thema	Natuurlijke hulpbronnen	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (kg per inwoner)		
Begin van de periode	1995	455
Einde van de periode	2015	418
Minimum	2015	418
Maximum	2007	493
Gemiddelde jaarlijkse groei	1995-2015	-0,4 %
voet	2010-2015	-1,7 %
Vergelijking EU-28, 2014 (kg per inwoner)		
België		427
EU-28		477
EU-28 minimum: Roemenië		249
EU-28 maximum: Denemarken		789

Figuur 88 Gemeentelijk afval
Kg per inwoner

Definitie: *gemeentelijk afval* is het afval verzameld door de gemeentelijke ophaaldiensten, containerparken, straatvegers..., uitgezonderd de bouwmaterialen. De indicator wordt uitgedrukt in kilogram per inwoner. Statistics Belgium organiseert in België de collecte van deze gegevens en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2017) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

Evolutie: de opgehaalde hoeveelheid gemeentelijk afval nam gestaag toe van 1995 tot 2007, toen een maximum van 493 kg per inwoner werd bereikt. Die trend is vanaf 2007 gekeerd. De opgehaalde hoeveelheid gemeentelijk afval is sindsdien gestaag gedaald, tot een totaal van 418 kg per inwoner in 2015. Een deel van dat afval (53,4 % in 2015) wordt gerecycleerd of gecomposteerd (zie indicator 48 over gerecycleerd afval). Een ander deel wordt verbrand (43 % in 2015) of gestort (1 % in 2015). De totale hoeveelheid afval die noch gerecycleerd, noch gecomposteerd wordt, bleef relatief stabiel en schommelde tussen 2 en 2,5 miljoen ton sinds 2000.

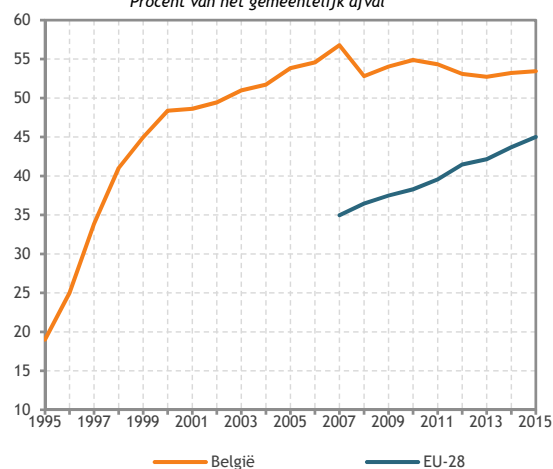
De hoeveelheid gemeentelijk afval die door de inwoners geproduceerd wordt volgt in België een gelijkwaardige evolutie als in de EU, maar de in België geproduceerde hoeveelheid ligt onder het Europese gemiddelde. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2014 tot de middelmatig presterende groep en het scoort beter dan het Europese gemiddelde.

Doelstelling: de duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstelling: "Tegen 2030 de afvalproductie aanzienlijk beperken via preventie, vermindering, recyclage en hergebruik" (subdoelstelling 12.5). Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet het gemeentelijk afval dalen.

Indicator 48. Gerecycleerd afval

Thema	Natuurlijke hulpbronnen	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van het gemeentelijk afval)		
Begin van de periode	1995	19,0
Einde van de periode	2015	53,4
Minimum	1995	19,0
Maximum	2007	56,8
Gemiddelde jaarlijkse groei	1995-2015	+5,3 %
	2010-2015	-0,5 %
Vergelijking EU-28, 2014 (procent van het gemeentelijk afval)		
België		53,2
EU-28		43,7
EU-28 minimum: Malta		7,4
EU-28 maximum: Duitsland		65,6

Figuur 89 Gerecycleerd afval
Procent van het gemeentelijk afval

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2017), *Municipal waste by waste operations*, env_wasmun, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 10/11/2017).

Definitie: gemeentelijk afval is alle afval verzameld door de gemeentelijke ophaaldiensten, containerparken, straatvegers..., uitgezonderd de bouwmaterialen. Dat afval kan op vier manieren worden behandeld: storting, verbranding (met of zonder energiewinning), recyclage, alsook compostering/fermentatie. De indicator over *gerecycleerd afval* wordt berekend als het aandeel gemeentelijk afval van die laatste twee categorieën recyclage en compostering/fermentatie. Statistics Belgium organiseert in België de collecte van deze gegevens en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens worden door het FPB berekend op basis van de gegevens van Eurostat (2017) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

Evolutie: de recyclagegraad van afval steeg snel van 19,0 % in 1995 tot ongeveer 50 % in 2000. Sinds 2000 steeg die tot 57 % in 2007 en viel daarna terug tot 53,4 % in 2015. De recyclagegraad van afval ligt in België boven het Europese gemiddelde. In Europa is er een stijgende trend, terwijl die in België stabiel is. In 2014, zijn er maar twee landen die het beter doen dan België: Duitsland en Oostenrijk. Die indicator moet vergeleken worden met indicator 47 over de ophaling van gemeentelijk afval.

Doelstelling: de duurzame ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstelling: "Tegen 2030 de afvalproductie aanzienlijk beperken via preventie, vermindering, recyclage en hergebruik" (subdoelstelling 12.5). Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet het gerecycleerd afval stijgen.

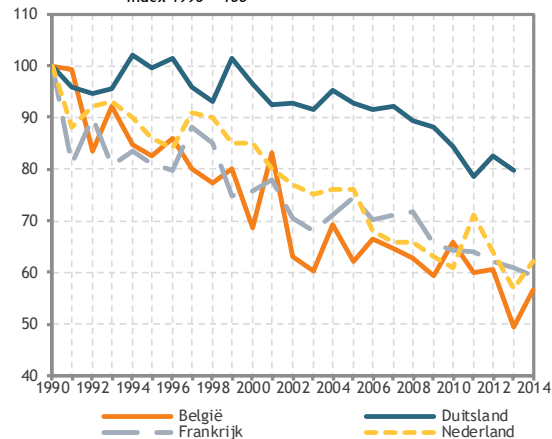
4.11. Land en ecosystemen

Indicator 49. Populatie weidevogels

Thema	Land en ecosystemen	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (index 1990 = 100)		
Begin van de periode	1990	100
Einde van de periode	2014	56,6
Minimum	2013	49,4
Maximum	1990	100,0
Gemiddelde jaarlijkse groei	1990-2014	-2,3 %
voet	2009-2014	-0,9 %
Vergelijking buurlanden, 2013 (index 1990 = 100)		
België		49,4
Duitsland		79,8
Frankrijk		61,0
Nederland		57,0

Figuur 90 Populatie weidevogels

Index 1990 = 100

Bron: Eurostat (2017), *Common bird index, common farmland species, env_bio2*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 8/11/2017).

Definitie: de *index van de populatie weidevogels* is een geaggregeerde indicator van demografische schattingen van vijftien soorten weidevogels met als referentiejaar 1990 (1990 = 100). De gegevens komen van jaarlijkse enquêtes over de broedvogels en worden in het kader van een pan-Europees netwerk voor monitoring van vogels samengebracht. Op dit moment maken enkel het Waals Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest deel uit van dat netwerk en zij leveren de gegevens waarmee Eurostat die indicator voor België publiceert. Het Vlaams Gewest heeft zijn eigen opvolgingsmethode en indicator⁴⁶. De gegevens komen van Eurostat (2017).

Evolutie: de index van de populatie weidevogels in België, die voor 1990 gelijkgesteld wordt aan 100, daalde bijna voortdurend tot 56,6 in 2014. De populatie weidevogels daalt eveneens in de drie buurlanden, maar in een verschillende ritme. In 2013 is de index in België het slechtst.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "De goederen en diensten die de ecosystemen leveren, zullen hersteld, gevaloriseerd en behoedzaam en duurzaam gebruikt worden, waardoor zij rechtstreeks zullen bijdragen tot het in stand houden van de biodiversiteit" (doelstelling 37). Om bij te dragen tot die doelstelling, moet de index van de populatie weidevogels stijgen.

⁴⁶ INBO (2015a), *Europese algemene broedvogelindex*, <https://www.inbo.be/nl/natuurindicator/europese-algemene-broedvogelindex> (geraadpleegd op 01/12/2015) en INBO (2015b), *Persoonlijke mededeling* (26/03/2015).

Indicator 50. Duurzame visvangst

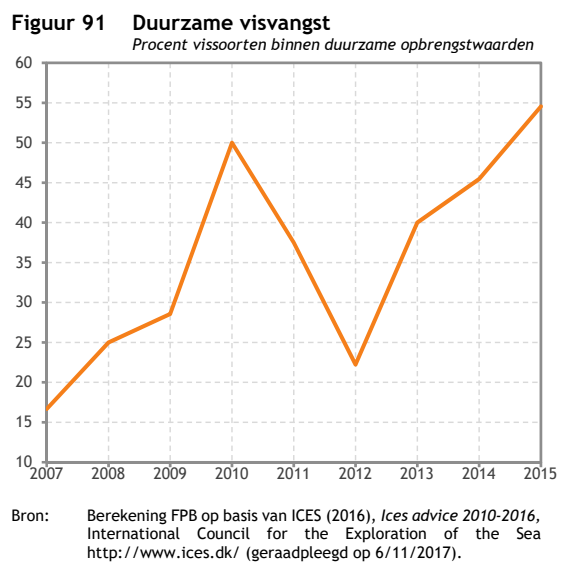
Thema	Land en ecosystemen	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent vissoorten)		
Begin van de periode	2007	16,7
Einde van de periode	2015	54,5
Minimum	2007	16,7
Maximum	2015	54,5
Gemiddelde jaarlijkse groei	2007-2015	+16,0 %

Definitie: de indicator over *vissoorten* is gebaseerd op het concept van "*maximale duurzame opbrengstwaarden*" (*maximum sustainable yield*) die zo worden gedefinieerd dat de naleving ervan duurzame

exploitatie van de visbestanden garandeert. De indicator geeft het aandeel commerciële vissoorten in de Noordzee en aangrenzende wateren waarvan het bestand zich binnen die waarden bevindt in het aantal vissoorten waarvoor die waarden worden berekend. Het FPB berekent de indicator met de gegevens van de adviezen van de *International Council for the Exploration of the Sea* (2016).

Evolutie: het aandeel commerciële vissoorten waarvan het bestand zich binnen de maximale duurzame opbrengstwaarden bevindt in het aantal vissoorten waarvoor die waarden worden berekend, stijgt van 16,7 % in 2007 (een op de zes soorten) tot 54,5 % in 2015 (zes op de elf soorten). Bij de interpretatie van deze indicator moet er rekening gehouden worden met het kleine aantal vissoorten dat er deel van uitmaakt. De internationale vergelijking is niet mogelijk omdat de gegevens niet beschikbaar zijn op de website van Eurostat.

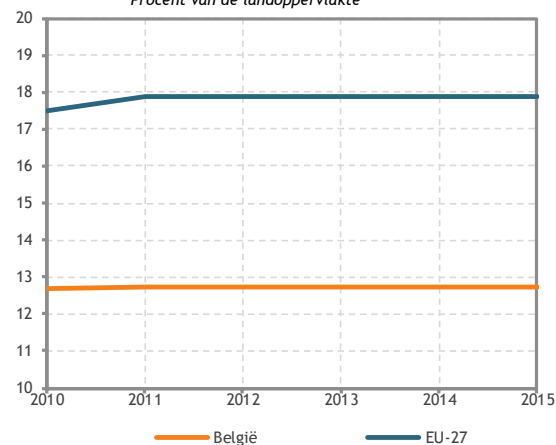
Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "*De goederen en diensten die de ecosystemen leveren, zullen hersteld, gevaloriseerd en behoedzaam en duurzaam gebruikt worden, waardoor zij rechtstreeks zullen bijdragen tot het in stand houden van de biodiversiteit*" (doelstelling 37). Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet het aandeel vissoorten binnen duurzame opbrengstwaarden stijgen.

Indicator 51. Landoppervlakte in het Natura 2000-gebied

Thema	Land en ecosystemen	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van de Belgische landoppervlakte)		
Begin van de periode	2010	12,7
Einde van de periode	2015	12,7
Minimum	2010	12,7
Maximum	2012	12,8
Gemiddelde jaarlijkse groei	2010-2015	+0,1 %
Vergelijking EU-27, 2015 (procent van de landoppervlakte)		
België		12,7
EU-27		17,9
EU-27 - minimum: Denemarken		8,3
EU-27 - maximum: Slovenië		37,8

Figuur 92 Landoppervlakte in het Natura 2000-gebied
Procent van de landoppervlakte

Bron: EEA (2017), *Natura 2000 barometer statistics*, <http://www.eea.europa.eu> (geraadpleegd op 8/11/2017).

Definitie: deze indicator vertegenwoordigt het aandeel van de oppervlakte van de Natura 2000-gebieden (onder de habitatrichtlijn 92/43/EEG⁴⁷ en/of de vogelrichtlijn 79/409/EEG⁴⁸) in de totale oppervlakte van het Belgisch grondgebied. De gegevens komen van het Europees Milieuagentschap (EEA, 2016).

Evolutie: het aandeel van de landoppervlakte van de Natura 2000-gebieden evolueert weinig tussen 2010 en 2015 en vertegenwoordigt 12,7 % van het Belgisch grondgebied in 2015. Het aandeel van de landoppervlakte van de Natura 2000-gebieden in België ligt onder het Europese gemiddelde. Er zijn maar vier landen die het minder goed doen dan België (Denemarken, Litouwen, Letland en het Verenigd Koninkrijk).

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "De goederen en diensten die de ecosystemen leveren, zullen hersteld, gevaloriseerd en behoedzaam en duurzaam gebruikt worden, waardoor zij rechtstreeks zullen bijdragen tot het in stand houden van de biodiversiteit" (doelstelling 37). Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet de landoppervlakte in het Natura 2000-gebied stijgen.

⁴⁷ EU (1992), *Richtlijn 92/43/EEG van de Raad van 21 mei 1992 inzake de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna*, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=URISERV:l28076&from=NL> (geraadpleegd op 01/12/2015).

⁴⁸ EU (1979), *Richtlijn 79/409/EEG van de Raad van 2 april 1979 inzake het behoud van de vogelstand*, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=URISERV:l28046&from=NL> (geraadpleegd op 01/12/2015).

Indicator 52. Zee-oppervlakte in het Natura 2000-gebied

Thema	Land en ecosystemen	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van de Belgische zee-oppervlakte)		
Begin van de periode	2010	36,65
Einde van de periode	2015	36,80
Minimum	2011 & 2012	36,56
Maximum	2015	36,80
Gemiddelde jaarlijkse groei	2010-2015	+0,1 %

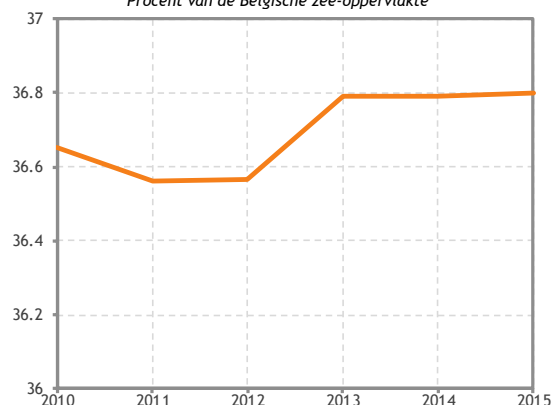
Definitie: deze indicator vertegenwoordigt het aandeel van de zee-oppervlakte van de Natura 2000-gebieden (onder de habitatrichtlijn 92/43/EEG⁴⁹ en/of de vogelrichtlijn 79/409/EEG⁵⁰)

in de totale Belgische zee-oppervlakte (die oppervlakte omvat de territoriale wateren, de exclusieve economische zone en het continentaal plat). De indicator wordt door het FPB berekend op basis van de gegevens van het Europees Milieuagentschap (EEA, 2016) en van de FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu (2016).

Evolutie: het aandeel van de zee-oppervlakte van de Natura 2000-gebieden evolueert weinig tussen 2010 en 2015 en vertegenwoordigt 36,80 % van de Belgisch zee-oppervlakte in 2015. Er kan geen internationale vergelijking worden gemaakt, aangezien het niet mogelijk is het aandeel te berekenen van de zee-oppervlakte van de Natura 2000-gebieden bij gebrek aan gegevens over de totale zee-oppervlaktes van de Europese landen op de website van Eurostat.

Doelstelling: de duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstelling: "Tegen 2020 minstens 10 % van de kust- en zeegebieden behouden, in overeenstemming met het nationale en internationale recht en gebaseerd op de beste beschikbare wetenschappelijke informatie" (subdoelstelling 14.5). Die subdoelstelling is in België reeds ruim bereikt.

Figuur 93 Zee-oppervlakte in het Natura 2000-gebied
Procent van de Belgische zee-oppervlakte

Bron: Berekeningen FPB op basis van EEA (2017), *Natura 2000 barometer statistics*, <http://www.eea.europa.eu> en FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu (2016), *Onze zee in een notendop*, <http://www.health.belgium.be/nl/onze-zee-een-notendop> (geraadpleegd op 8/11/2017).

⁴⁹ EU (1992), *Richtlijn 92/43/EEG van de Raad van 21 mei 1992 inzake de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna*, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=URISERV:l28076&from=NL> (geraadpleegd op 01/12/2015).

⁵⁰ EU (1979), *Richtlijn 79/409/EEG van de Raad van 2 april 1979 inzake het behoud van de vogelstand*, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=URISERV:l28046&from=NL> (geraadpleegd op 01/12/2015).

Indicator 53. Bebouwde oppervlakte

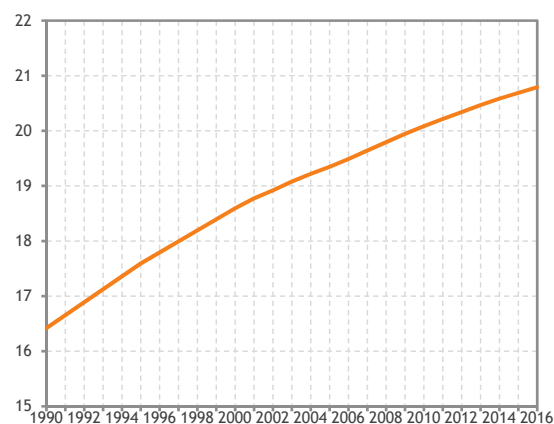
Thema	Land en ecosystemen	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van de Belgische landoppervlakte)		
Begin van de periode	1990	16,4
Einde van de periode	2016	20,8
Minimum	1990	16,4
Maximum	2016	20,8
Gemiddelde jaarlijkse groei	1990-2016	+0,9 %
voet	2011-2016	+0,6 %

Definitie: deze indicator geeft het aandeel van de bebouwde oppervlakte in de totale oppervlakte van het Belgisch grondgebied. De bebouwde oppervlakte omvat gebouwen, vervoersinfrastructuur en tuinen. De indicator wordt door het FPB berekend op basis van de gegevens van Statistics Belgium (2017).

Evolutie: het aandeel bebouwde oppervlakte neemt sinds 1990 constant toe tot 20,8 % van de oppervlakte van het Belgisch grondgebied in 2016. Enerzijds draagt de toename van de bebouwde oppervlakte door infrastructuur en gebouwen bij tot het welzijn van de bevolking. Anderzijds gaat die stijging gepaard met een versnippering van de natuurlijke habitats, wat een nadelig effect heeft op het voortbestaan van de soorten. Dat leidt ook tot bodemafdekking, waardoor het risico op overstromingen toeneemt. Bovendien is die grond niet meer beschikbaar voor ander gebruik, zoals landbouw. De internationale vergelijking is niet mogelijk omdat er niet voldoende gegevens beschikbaar zijn op de website van Eurostat.

Doelstelling: er is geen doelstelling over het aandeel bebouwde oppervlakte.

Figuur 94 Bebouwde oppervlakte
Procent van de Belgische landoppervlakte

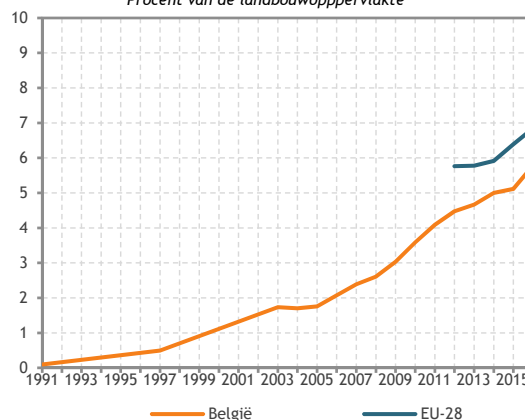

Bron: Berekeningen FPB op basis van Statistics Belgium (2017), *Bodemgebruik. België, gewesten en gemeenten (1834-2016)*, <http://statbel.fgov.be> (geraadpleegd op 08/11/2017).

Indicator 54. Oppervlakte biologische landbouw

Thema	Land en ecosystemen	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van de Belgische landbouwoppervlakte)		
Begin van de periode	1991	0,1
Einde van de periode	2016	5,8
Minimum	1991	0,1
Maximum	2016	5,8
Gemiddelde jaarlijkse groei	1991-2016	+17,8 %
voet	2011-2016	+7,2 %
Vergelijking EU-28, 2016 (procent van de Belgische landbouwoppervlakte)		
België		5,8
EU-28		6,8
EU-28 minimum: Malta		0,2
EU-28 maximum: Oostenrijk		20,9

Figuur 95 Oppervlakte biologische landbouw
Procent van de landbouwoppervlakte

Bron: Berekeningen FPB op basis van Statistics Belgium (2017), *Kerncijfers landbouw 2010-2016* en *Biologische landbouw*, <http://statbel.fgov.be> & Berekeningen FPB op basis van Eurostat (2017), *Organic crop area by agricultural production methods and crops*, *org_croprar* en *Land use: number of farms and areas of different crops by type of farming*, *ef_oluft*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 08/11/2017).

Definitie: deze indicator geeft het aandeel van de gebruikte landbouwoppervlakte door de biologische landbouw in de totale landbouwoppervlakte. "De biologische productie is een alomvattend systeem van landbouwbeheer en levensmiddelenproductie waarbij de beste praktijken op milieugebied worden gecombineerd met een hoog niveau van biodiversiteit, de instandhouding van natuurlijke hulpbronnen, de toepassing van strenge normen op het gebied van dierenwelzijn en een productie die is afgestemd op de voorkeur van bepaalde consumenten voor producten die worden vervaardigd met natuurlijke stoffen en procedés"⁵¹. De indicator wordt door het FPB berekend op basis van de gegevens van Statistics Belgium (2017) voor België en van Eurostat (2017) voor de andere Europese landen.

Evolutie: het aandeel van de biologische landbouw stijgt snel en bereikt 5,8 % van de landbouwoppervlakte in 2016. Het aandeel van de gebruikte landbouwoppervlakte door de biologische landbouw in de totale landbouwoppervlakte in België ligt onder het Europese gemiddelde. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2016 tot de middelmatig presterende groep en het scoort minder goed dan het Europese gemiddelde.

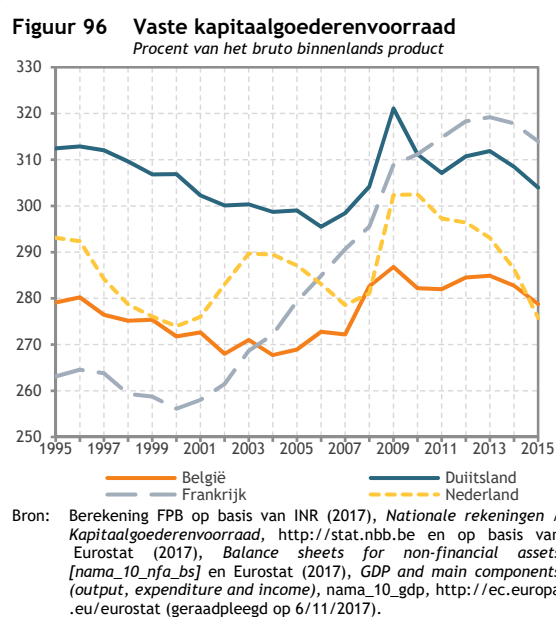
Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "De sociale en ecologische impact van onze productie- en consumptiewijzen op het vlak van voedingsmiddelen zal aanzienlijk verlaagd zijn" (doelstelling 28). Om bij te dragen tot die doelstelling, moet het aandeel van de oppervlakte biologische landbouw stijgen.

⁵¹ EU (2007), Verordening (EG) nr. 834/2007 van de Raad van 28 juni 2007 inzake de biologische productie en de etikettering van biologische producten en tot intrekking van Verordening (EEG) nr. 2092/91, Publicatieblad van de Europese Unie, 20/07/2007, L 189, pp. 1-23.

4.12. Economisch kapitaal

Indicator 55. Vaste kapitaalgoederenvoorraad

Thema	Economisch kapitaal	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van het bruto binnenlands product)		
Begin van de periode	1995	279,1
Einde van de periode	2015	278,7
Minimum	2004	267,7
Maximum	2009	286,8
Gemiddelde jaarlijkse groei	1995-2015	0,0 %
voet	2010-2015	-0,2 %
Vergelijking buurlanden, 2015 (procent van het bruto binnenlands product)		
België		278,7
Duitsland		304,0
Frankrijk		314,0
Nederland		275,8

Definitie: de *vaste kapitaalgoederenvoorraad* is de som van alle economische activa die meer dan een jaar herhaaldelijk of continu gebruikt worden in het productieproces⁵². De indicator meet de *nettokapitaalgoederenvoorraad* (machines, gebouwen, vervoers- en communicatie-infrastructuren enz.). Die wordt berekend door de brutokapitaalgoederenvoorraad – waarbij alle activa gewaardeerd worden aan de prijzen die betaald zouden moeten worden wanneer de activa nu worden aangekocht – te verminderen met de cumulatieve waarde van de afschrijvingen. De indicator wordt uitgedrukt in procent van het bruto binnenlands product. Het FPB berekent de indicator met de gegevens van het Instituut voor de Nationale Rekeningen (2017) voor België en van Eurostat (2017) voor de andere Europese landen.

Evolutie: de netto vaste kapitaalgoederenvoorraad (in volume) in de Belgische economie stijgt constant sinds 1995. Uitgedrukt in procent van het bbp daalde die voorraad tussen 1995 en 2004 en steeg het daarna tot 2009. Na een daling tussen 2009 en 2011, steeg hij opnieuw tot 2013. Tussen 2013 en 2015, is de indicator gevoelig gedaald om zich in 2015 terug op het niveau van 1995 te bevinden.

Voor 2015 is de vaste kapitaalgoederenvoorraad in België (in % van het bbp) ruim kleiner dan die van Duitsland en Frankrijk. Hij is niettemin bijna even groot als in Nederland. De vaste kapitaalgoederenvoorraad is in Frankrijk gevoelig gestegen: +16 % tussen 1995 en 2015. Voor de andere landen liggen de waargenomen niveau's daarentegen dicht bij deze van 1995. De groei van deze indicator ligt dan ook dicht bij nul.

⁵² Sectie AN.11 uitgezonderd sectie AN.117 uit de nationale rekeningen. Eurostat (2013), *European system of accounts. ESA 2010*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013.

Doelstelling: er is geen doelstelling voor de kapitaalgoederenvoorraad. De kapitaalgoederenvoorraad is echter "*een middel om de waarde van de ene verslagperiode naar de andere over te hevelen*"⁵³. De kapitaalgoederenvoorraad kan dus gebruikt worden door toekomstige generaties en bijdragen tot hun welvaart. Vanuit een toekomstgericht perspectief kan er beschouwd worden dat de kapitaalgoederenvoorraad behouden moet blijven⁵⁴. In dit rapport wordt als impliciete doelstelling beschouwd dat de netto vaste kapitaalgoederenvoorraad niet mag dalen.

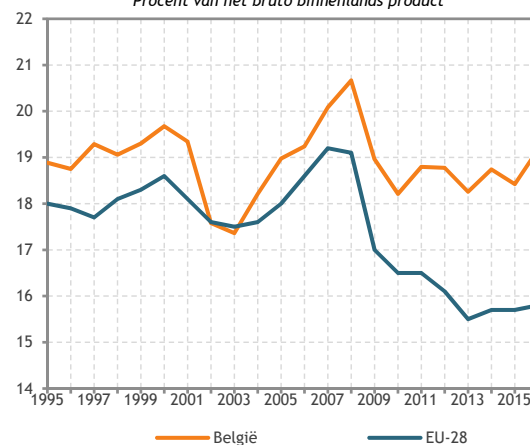
⁵³ Eurostat (2013), *European system of accounts. ESA 2010*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013. p.170.

⁵⁴ UNECE (2014), *Conference of European Statisticians Recommendations on Measuring Sustainable Development*, p.29, http://www.unece.org/publications/ces_sust_development.html (geraadpleegd op 01/12/2015).

Indicator 56. Investerings (bruto) in de vaste kapitaalgoederenvoorraad

Thema	Economisch kapitaal	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van het bruto binnenlands product)		
Begin van de periode	1995	18,9
Einde van de periode	2016	19,2
Minimum	2003	17,4
Maximum	2008	20,7
Gemiddelde jaarlijkse groei	1995-2016	+0,1 %
voet	2011-2016	+0,4 %
Vergelijking EU-28, 2016 (procent van het bruto binnenlands product)		
België		19,2
EU-28		15,8
EU-28 minimum: Griekenland		11,7
EU-28 maximum: Ierland		31,8

Figuur 97 Investerings (bruto) in de vaste kapitaalgoederenvoorraad
Procent van het bruto binnenlands product

Bron: Berekening FPB op basis van INR (2017), Nationale rekeningen / Gedetailleerde rekeningen / Bruto-investeringen in vaste activa per categorie van activa, <http://stat.nbb.be> en op basis van Eurostat (2017), *Gross fixed capital formation by AN_F6 asset type [nama_10_an6]* en Eurostat (2017), *GDP and main components (output, expenditure and income), nama_10_gdp*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 6/11/2017).

Definitie: de *bruto-investeringen in de vaste kapitaalgoederenvoorraad*⁵⁵ worden gemeten in procent van het bruto binnenlands product (bbp). Het FPB berekent de indicator met de gegevens van het Instituut voor de Nationale Rekeningen (2017) voor België en van Eurostat (2017) voor de andere Europese landen.

Evolutie: de bruto-investeringen in de vaste kapitaalgoederenvoorraad bleven in België relatief stabiel doorheen de tijd en bereiken gemiddeld ongeveer 19 % van het bbp. Het maximum werd in 2008 waargenomen (20,7 %) en het minimum in 2003 (17,3 %). Het niveau van de indicator in 2016 is bijna identiek aan dat van 1995, het begin van de periode.

Door de Belgische cijfers met die van het gemiddelde van de Europese Unie (EU-28) te vergelijken, wordt duidelijk dat de resultaten tot 2008 relatief dicht bij elkaar lagen. Tussen 2008 en 2010, en ten gevolge van de financieel-economische crisis, is de indicator zowel in België als in de EU-28 gedaald. Vanaf 2010 is de indicator globaal stabiel gebleven in België terwijl het in de EU-28 verder gedaald is. In 2016, is het verschil tussen de EU-28 en België 3,4 procentpunt, namelijk het grootste verschil sinds 1995. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2016 tot de best presterende groep.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "De economische ontwikkeling en het milieubedrijf zullen volledig ontkoppeld zijn. In die ontwikkeling staat het creëren van waardig werk centraal, waarbij tegelijkertijd een voldoende aanbod aan goederen en diensten wordt verzekerd dat in de basisbehoeften voorziet" (inleiding van de uitdaging "een maatschappij die haar economie aanpast aan de economische, sociale en leefmilieu uitdagingen").

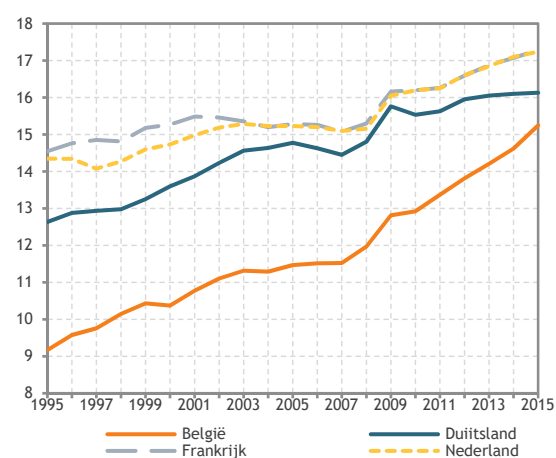
⁵⁵ Sectie AN.11 uitgezonderd sectie AN.117 uit de nationale rekeningen. Eurostat (2013), *European system of accounts. ESA 2010*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013.

Voor een performante economie met een zo beperkt mogelijke negatieve milieu-impact zijn voldoende en milieuvriendelijke kapitaalgoederen onmisbaar. Bovendien kunnen de kapitaalgoederen ook gebruikt worden door toekomstige generaties en bijdragen tot hun welvaart. Voldoende investeringen in kapitaalgoederen zijn dus niet alleen nodig om verouderde kapitaalgoederen te vervangen maar ook om de kapitaalgoederen performanter en milieuvriendelijker te maken. Door nieuwe investeringen kunnen de laatste technologische ontwikkelingen immers gebruikt worden. Het is echter niet mogelijk om een optimaal niveau voor die indicator vast te leggen.

Indicator 57. Kenniskapitaalgoederenvoorraad

Thema	Economisch kapitaal	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van het bruto binnenlands product)		
Begin van de periode	1995	9,2
Einde van de periode	2015	15,2
Minimum	1995	9,2
Maximum	2015	15,2
Gemiddelde jaarlijkse groei	1995-2015	+2,6 %
voet	2010-2015	+3,4 %
Vergelijking buurlanden, 2015 (procent van het bruto binnenlands product)		
België		15,2
Duitsland		16,1
Frankrijk		17,3
Nederland		17,2

Figuur 98 Kenniskapitaalgoederenvoorraad
Procent van het bruto binnenlands product

Bron: Berekening FPB op basis van INR (2017), *Nationale rekeningen / Kapitaalgoederenvoorraad*, <http://stat.nbb.be> en op basis van Eurostat (2017), *Balance sheets for non-financial assets, nama_10_nfa_bs* en *GDP and main components (output, expenditure and income), nama_10_gdp*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 6/11/2017).

Definitie: de *kenniskapitaalgoederenvoorraad* is de som van alle vaste activa die ondergebracht zijn in de sectie *intellectuele eigendommen* (AN.117 in de nationale rekeningen⁵⁶). De indicator meet de *nettokenniskapitaalgoederenvoorraad*. Die wordt berekend door de brutokenniskapitaalgoederenvoorraad – waarbij alle activa gewaardeerd worden aan de prijzen die betaald zouden moeten worden wanneer de activa nu worden aangekocht – te verminderen met de cumulatieve waarde van de afschrijvingen. De indicator wordt uitgedrukt in procent van het bruto binnenlands product. Het FPB berekent de indicator met de gegevens van het Instituut voor de Nationale Rekeningen (2017) voor België en van Eurostat (2017) voor de andere Europese landen.

Evolutie: de nettokenniskapitaalgoederenvoorraad (in volume) stijgt in België constant sinds 1995. Wanneer die voorraad in procent van het bbp wordt uitgedrukt, tonen de gegevens dat die indicator eveneens steeg over heel de periode 1995-2015. In 2015 bedroeg de Belgische kenniskapitaalgoederenvoorraad 15,2 % van het bbp, tegenover 9,2 % in 1995.

Door het niveau van de indicator voor België met dat van zijn drie buurlanden te vergelijken, wordt duidelijk dat België in 2016 de laagste kenniskapitaalgoederenvoorraad (in procent van het bbp) heeft. Dat wordt over heel de periode waargenomen wat betekent dat België een historisch lagere kenniskapitaalgoederenvoorraad heeft dan zijn buurlanden. In 2015 lag het niveau van die indicator in België 1,6 procentpunt onder het gemiddelde van deze drie buurlanden, daar waar dat ongeveer 4,6 procentpunt bedroeg in 1995.

⁵⁶ Eurostat (2013), *European system of accounts. ESA 2010*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013.

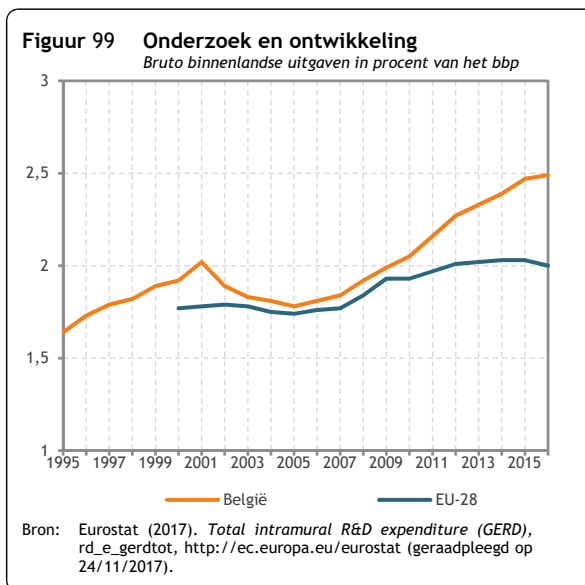
Doelstelling: er is geen expliciete doelstelling voor de kenniskapitaalgoederenvoorraad. De kenniskapitaalgoederenvoorraad is echter " *een middel om de waarde van de ene verslagperiode naar de andere over te hevelen*"⁵⁷. De kapitaalgoederenvoorraad kan dus gebruikt worden door toekomstige generaties en bijdragen tot hun welvaart. Vanuit een toekomstgericht perspectief kan er geoordeeld worden dat de kenniskapitaalgoederenvoorraad behouden moet blijven⁵⁸. Dit rapport beschouwt als impliciete doelstelling dat de nettokenniskapitaalgoederenvoorraad niet moet dalen.

⁵⁷ Eurostat (2013), *European system of accounts. ESA 2010*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013, p.170, vertaling FPB.

⁵⁸ UNECE (2014), *Conference of European Statisticians Recommendations on Measuring Sustainable Development*, p.29, http://www.unece.org/publications/ces_sust_development.html (geraadpleegd op 01/12/2015).

Indicator 58. Onderzoek en ontwikkeling

Thema	Economisch kapitaal	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (bruto binnenlandse uitgaven in procent van het bbp)		
Begin van de periode	1995	1,6
Einde van de periode	2016	2,5
Minimum	1995	1,6
Maximum	2016	2,5
Gemiddelde jaarlijkse groei	1995-2016	2,0 %
voet	2011-2016	+2,9 %
Vergelijking EU-28, 2015 (bruto binnenlandse uitgaven in procent van het bbp)		
België		2,5
EU-28		2,0
EU-28 minimum: Letland		0,4
EU-28 maximum: Zweden		3,3

Definitie: de indicator meet de publieke en private bruto binnenlandse uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling (O&O), in procent van het bbp. Deze uitgaven gaan over de systematische werkzaamheden om de som van alle kennis (kennis van de mens, de cultuur en de maatschappij) te doen stijgen evenals het gebruik van deze kennis voor nieuwe toepassingen. De gegevens komen van Eurostat (2017).

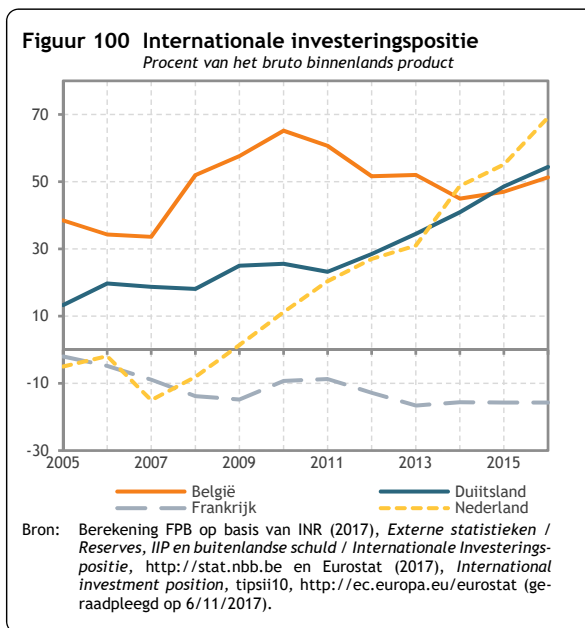
Evolutie: in België zijn de bruto binnenlandse O&O-uitgaven in euro gestegen tussen 1995 en 2016, behalve in de periode tussen 2001 en 2003 waarin ze gedaald zijn. Ten opzichte van het bbp, zijn deze uitgaven gestegen tussen 1995 en 2001 vooraleer te dalen tot 2005. Sinds 2005, stijgen ze constant. In 2016 bevinden deze uitgaven zich op een niveau dicht bij de 2,5 % van het bbp.

Het niveau van de Belgische indicator ligt, in procent van het bbp, altijd hoger dan het Europese gemiddelde (EU-28). Sinds 2009, is de groei van de indicator (zowel in euro als in procent van het bbp) hoger in België. Tussen België en het EU-28-gemiddelde is er in 2016 dus een verschil tussen de uitgaven, in procent van het bbp, van bijna 0,5 procentpunt. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2016 tot de best presterende groep.

Doelstelling: in het kader van de Europa 2020-strategie moet België tegen 2020 3 % van het bbp uitgeven aan bruto binnenlands O&O. Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet die indicator stijgen.

Indicator 59. Internationale investeringspositie

Thema	Economisch kapitaal	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van het bruto binnenlands product)		
Begin van de periode	2005	38,5
Einde van de periode	2016	51,3
Minimum	2007	33,6
Maximum	2010	65,2
Gemiddelde jaarlijkse groei	2005-2016	+2,6 %
voet	2011-2016	-3,3 %
Vergelijking buurlanden, 2016 (procent van het bruto binnenlands product)		
België		51,3
Duitsland		54,4
Frankrijk		-15,7
Nederland		69,1

Definitie: de *internationale investeringspositie* geeft voor een bepaald moment in de tijd een geaggregeerd overzicht van de netto financiële positie (activa min passiva) van België ten opzichte van de rest van de wereld. De indicator wordt uitgedrukt in procent van het bruto binnenlands product (bbp). Het FPB berekent de indicator met de gegevens van het Instituut voor de Nationale Rekeningen (2017) voor België en van Eurostat (2017) voor de andere Europese landen.

Evolutie: de internationale investeringspositie is in België positief gedurende de hele geanalyseerde periode (2005-2016). De Belgische uitstaande tegoeden tegenover het buitenland zijn dus groter dan de Belgische schulden tegenover het buitenland. Tussen 2005 en 2010 steeg de internationale investeringspositie, in procent van het bbp, van iets minder dan 40 % tot meer dan 65 %, het hoogste waargenomen niveau. Tussen 2010 en 2014, is de indicator globaal gedaald. Vanaf 2014, stijgt het opnieuw licht om, in 2016, opnieuw ongeveer het niveau van 2008 te bereiken.

De internationale investeringspositie (in procent van het bbp) van België (51,3 %) ligt in 2016 dicht bij de positie van Duitsland (54,4 %), maar onder de positie van Nederland (69,1 %). Ook al ligt België op een niveau dat dicht bij het niveau ligt van haar twee burens, is de groei van de indicator er doorheen de tijd veel kleiner. Over de periode 2005-2016 is er een groei van +25 % in België tegen +76 % in Duitsland en +107 % in Nederland. In Frankrijk is de indicator negatief sinds 2003 wat aanduidt dat, ten opzichte van het buitenland, de schulden van Frankrijk groter zijn dan haar vermogens.

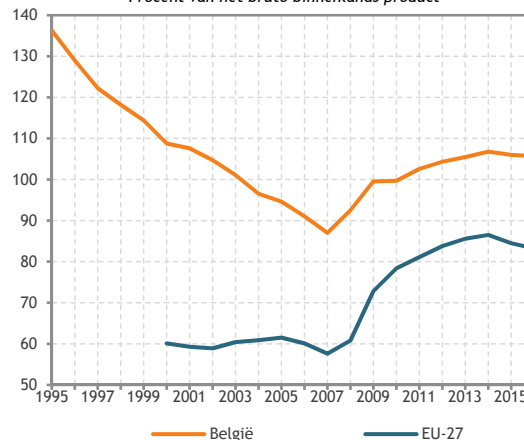
Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling omvat de volgende doelstelling: "België zal een situatie van evenwicht bereiken wat zijn handels- en financiële relaties met andere landen betreft" (doelstelling 45). Op basis van die doelstelling is het echter onmogelijk een optimaal niveau voor de internationale investeringspositie te bepalen.

Indicator 60. Overheidsschuld

Thema	Economisch kapitaal	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van het bruto binnenlands product)		
Begin van de periode	1995	136,3
Einde van de periode	2016	105,7
Minimum	2007	87,0
Maximum	1995	136,3
Gemiddelde jaarlijkse groei	1995-2016	-1,2 %
voet	2011-2016	+0,6 %
Vergelijking EU-27, 2016 (procent van het bruto binnenlands product)		
België		105,7
EU-27		83,2
EU-27 minimum: Estland		9,4
EU-27 maximum: Griekenland		180,8

Figuur 101 Overheidsschuld

Procent van het bruto binnenlands product

Bron: Berekening FPB op basis van INR (2017), *Overheidsfinanciën / Brutoschuld en schatkist / Geconsolideerde brutoschuld van de overheid*, <http://stat.nbb.be> en Eurostat (2017), *Government deficit/surplus, debt and associated data, gov_10dd_edpt1*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (geraadpleegd op 6/11/2017).

Definitie: de *overheidsschuld* is de totale geconsolideerde brutoschuld van de gezamenlijke overheid in procent van het bruto binnenlands product (bbp). De gegevens komen van het Instituut voor de Nationale Rekeningen (2017) voor België en van Eurostat (2017) voor de andere Europese landen.

Evolutie: de overheidsschuld daalde in België van 136,3 % van het bbp tot 86,8 % tussen 1995 en 2007. Dat was het gevolg van een quasi-stabilisatie van de schuld in lopende prijzen en een toename van het bbp. Sinds 2008 en de financieel-economische crisis is de overheidsschuld gestegen om zich opnieuw boven de symbolische drempel van 100 % van het bbp te bevinden in 2011. Vanaf 2015 is de indicator licht gedaald, maar blijft boven die drempel.

In vergelijking met het gemiddelde van de EU-27 ligt de gemiddelde overheidsschuld (in procent van het bbp) in Europa ver onder die van België; respectievelijk 83,2 % tegenover 105,7 % in 2016. Dit verschil wordt over heel de geanalyseerde periode waargenomen. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2016 tot de slechtst presterende groep.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "De schuldenlast die zowel voortloeit uit sociale verschijnselen als uit milieu- en economische verschijnselen, zal op een houdbaar niveau blijven en de toekomstige generaties dus niet belasten" (doelstelling 44).

Het *Verdrag betreffende de Europese Unie*⁵⁹ bevat het volgende cijferdoel: een verhouding van maximaal 60 % tussen de overheidsschuld en het bbp die de lidstaten niet mogen overschrijden of in elk geval in een bevredigend tempo moeten halen. Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet de overheidsschuld dalen.

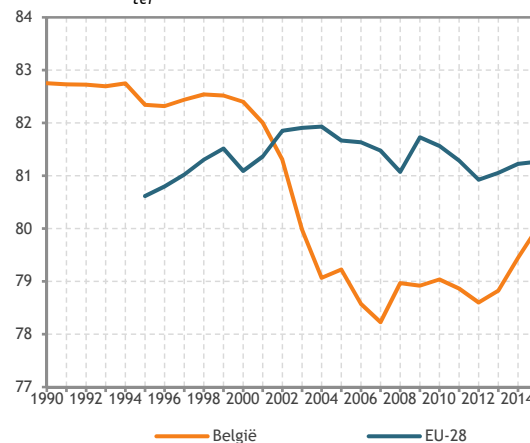
⁵⁹ EU (1992), *Verdrag betreffende de Europese Unie*, Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen C 191 van 29/07/1992, http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_on_european_union/treaty_on_european_union_nl.pdf (geraadpleegd op 15/12/2015).

4.13. Mobiliteit en vervoer

Indicator 61. Vervoer van personen met de wagen

Thema	Mobiliteit en vervoer	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van het totale vervoer)		
Begin van de periode	1990	82,8
Einde van de periode	2015	80,0
Minimum	2007	78,2
Maximum	1990	82,8
Gemiddelde jaarlijkse groei	1990-2015	-0,1 %
	2010-2015	0,2 %
Vergelijking EU-28, 2015 (procent van het totale vervoer)		
België		80,0
UE 28		81,3
UE 28 - minimum: Hongrie		65,8
UE 28 - maximum: Lituanie		89,2

Figuur 102 Vervoer van personen met de wagen
Procent van het totale personenvervoer in reizigerskilometer

Bron: European Commission (2017), *European transport in figures 2017*, http://ec.europa.eu/transport/facts-fundings/statistics_en (ge raadpleegd op 06/11/2017).

Definitie: het modale aandeel van de wagen in het vervoer van personen is het aandeel van het totale vervoer dat met de wagen gerealiseerd wordt. De andere beschouwde vervoerswijzen zijn collectief vervoer: trein, bus, touringcar, tram en metro. Om redenen van gegevensverzameling zijn motoren in de wagen categorie inbegrepen. Het vervoer wordt gemeten in reizigerskilometer, verkregen door voor elke verplaatsing het aantal passagiers te vermenigvuldigen met het aantal afgelegde kilometer. De gegevens komen van de Europese Commissie – DG MOVE (2017) om een vergelijking met de EU-28 mogelijk te maken. De indicator wordt voor België ook door het FPB berekend op basis van de gegevens uit verscheidene bronnen (publicaties van de FOD Mobiliteit en Vervoer; FOD Economie, K.M.O., Middenstand en Energie – Algemene Directie Statistiek; jaarverslagen van de NMBS, De Lijn, Tec en MIVB). Het verschil tussen de twee schattingen van die indicator is kleiner dan 1 %.

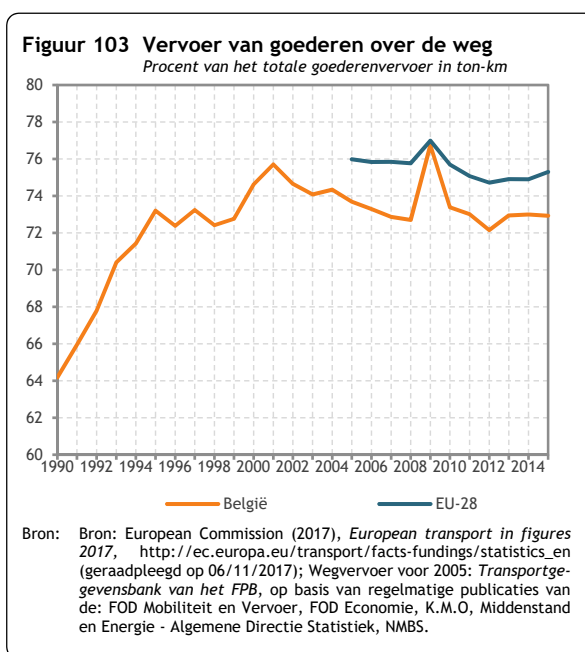
Evolutie: dit modale aandeel bleef stabiel tussen 82 % en 83 % in de jaren 1990 en daalde tussen 2000 en 2007 tot een stabiel niveau van 79 % vanaf 2008. Het modaal aandeel van de wagen steeg opnieuw vanaf 2012 en bereikte 80,0 % in 2015. In 2014, bedroeg het modale aandeel van het collectief vervoer 12,2 % voor bus, touringcar, tram en metro (tussen 11 % en 12 tussen 1990 en 2000) en 7,7 % voor het spoor (ongeveer 6 % tussen 1990 en 2000).

Tussen 1990 en 2015 daalde het modale aandeel van de wagen in België, terwijl het in Europa licht stijgt sinds 1995. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de middelmatig presterende groep en het scoort beter dan het Europese gemiddelde.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "Collectieve vervoerswijzen zullen primeren boven individuele vervoerswijzen" (doelstelling 23). Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet die indicator dalen.

Indicator 62. Vervoer van goederen over de weg

Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van het totale vervoer)		
Begin van de periode	1990	64,2
Einde van de periode	2015	72,9
Minimum	1990	64,2
Maximum	2009	76,7
Gemiddelde jaarlijkse groei	1990-2015	+0,5 %
	2010-2015	-0,1 %
Vergelijking EU-28, 2015 (procent van het totale vervoer)		
België		72,9
EU-28		75,3
EU-28 minimum: Letland		20,2
EU-28 maximum: Cyprus		100,0

Definitie: het modale aandeel van de weg in het goederenvervoer is het aandeel van de vrachtwagen en de bestelwagen in het totale vervoer. De andere beschouwde vervoerswijzen zijn de spoor- en waterwegen. Het vervoer wordt gemeten in tonkilometer, verkregen door voor iedere verplaatsing het aantal vervoerde ton te vermenigvuldigen met het aantal afgelegde kilometer. De gegevens komen van de Europese Commissie – DG MOVE (2017). Voor het wegvervoer in België heeft DG MOVE pas gegevens vanaf 2005 en de indicator werd dan ook geretropoleerd tot 1990 aan de hand van de gegevens van het FPB. Deze worden berekend op basis van gegevens uit verscheidene bronnen (publicaties van de FOD Mobiliteit en Vervoer; FOD Economie, K.M.O., Middenstand en Energie – Algemene Directie Statistiek; jaarverslagen van de NMBS).

Evolutie: tussen 1990 en 1995 steeg het modale aandeel van de weg in het goederenvervoer (vrachtwagens en bestelwagens) van 64 % tot 73 %. Sinds 1995 bleef dat aandeel relatief stabiel rond de 73 %. Sinds 2005 is die indicator in de EU-28 relatief stabiel rond de 75 %. De gegevens voor die indicator zijn voor de EU-28 niet beschikbaar voor 2005, maar een vergelijkbare indicator (niet aangepaste gegevens wat betreft de territorialiteit) toont een regelmatige stijging van het aandeel van de wagen, van 71 % in 1995 tot 76 % in 2005. De hoge waarde van 2009 kan verklaard worden door het feit dat de economische crisis een sterkere impact had op het spoor en de binnenvaart dan op het wegvervoer. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de middelmatig presterende groep en het scoort beter dan het Europese gemiddelde.

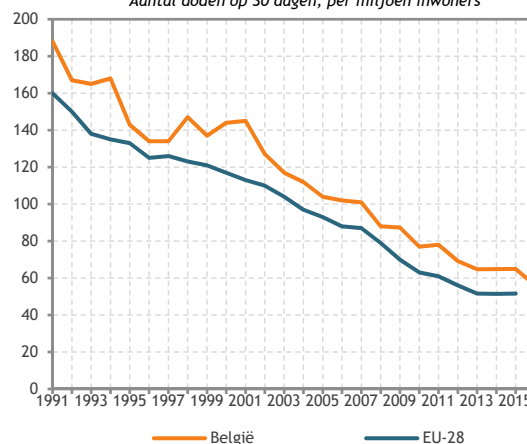
Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "Voor het goederenvervoer zullen spoor en binnenvaart het meest gebruikt worden" (doelstelling 23). Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet die indicator dalen.

Indicator 63. Verkeersdoden

Thema	Mobiliteit en vervoer	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (aantal doden op 30 dagen, per miljoen inwoners)		
Begin van de periode	1991	188
Einde van de periode	2016	56
Minimum	2016	56
Maximum	1991	188
Gemiddelde jaarlijkse groei	1991-2016	-4,7 %
voet	2011-2016	-6,4 %
Vergelijking EU-28, 2015 (aantal doden op 30 dagen, per miljoen inwoners)		
België		65
EU-28		52
EU-28 - minimum: Malta		26
EU-28 - maximum: Bulgarijë		98

Figuur 104 Verkeersdoden

Aantal doden op 30 dagen, per miljoen inwoners

Bron: Statistics Belgium; European Commission (2017). *Road safety evolution in EU*. http://ec.europa.eu/transport/road_safety/ en Statistics Belgium (2017). *Verkeersongevallen*. <http://stat.bel.fgov.be> (geraadpleegd op 14/11/2017).

Definitie: de indicator *verkeersdoden 30 dagen* komt overeen met het aantal personen dat onmiddellijk of binnen de dertig dagen na een ongeval overlijdt als gevolg van dat ongeval. Om internationale vergelijkingen mogelijk te maken wordt het aantal doden per miljoen inwoners uitgedrukt. De gegevens komen van politieverlagen, aangevuld met informatie van de parketten die worden samengebracht door Statistics Belgium. Statistics Belgium stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2017) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

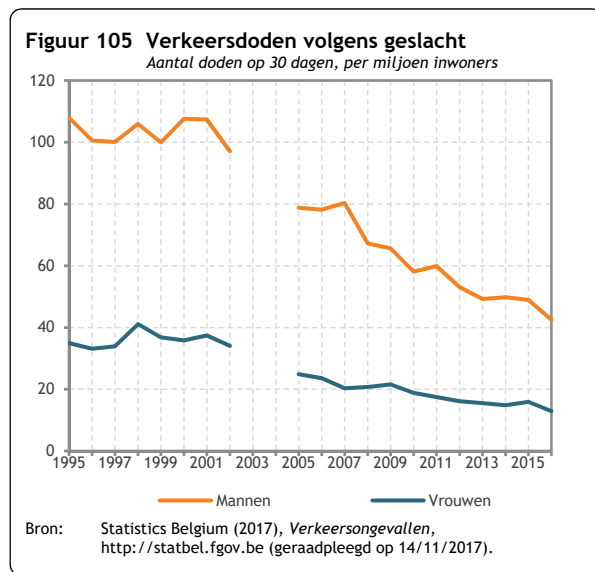
Evolutie: het aantal verkeersdoden daalde tussen 1991 en 2015 met 65,5 % in België en met 67,6 % in de EU-28. Met 65 doden per miljoen inwoners ligt België boven het Europese gemiddelde (52 doden per miljoen). Dat komt overeen met 732 doden op 30 dagen op de Belgische wegen in 2015. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de middelmatig presterende groep en het scoort minder goed dan het Europese gemiddelde. In 2016 is het aantal doden per miljoen inwoners in België gedaald om 56 te bereiken, het minimum sinds 1991.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "*Mobiliteit en vervoer zullen onder maximale veiligheidsomstandigheden gebeuren met "nul doden" als doel*" (doelstelling 24).

De duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstelling: "*Tegen 2020 het aantal doden en gewonden in het verkeer wereldwijd halveren*" (subdoelstelling 3.6).

Om in de richting van de doelstellingen te gaan, moet de indicator dalen.

Opsplitsing volgens geslacht

Het aandeel van de vrouwen in de verkeersdoden is steeds en aanzienlijk lager dan dat van de mannen: vrouwen vertegenwoordigden 24,4 % van de doden 30 dagen in 1995 en 23,0 % in 2016.

5. Samenvatting en besluiten

De wet van 14 maart 2014 vraagt een set aanvullende indicatoren uit te werken "voor het meten van levenskwaliteit, menselijke ontwikkeling, de sociale vooruitgang en de duurzaamheid van onze economie"; om het welzijn van mensen en de ontwikkeling van de samenleving, de mogelijkheid van de toekomstige generaties om hun welzijn en hun ontwikkeling te behouden of zelfs te doen vooruitgaan, evenals de impact van België op de rest van de wereld te meten.

Het bruto binnenlands product (bbp) is een nuttige indicator, maar volstaat niet om de ontwikkeling van de samenleving of het welzijn te meten. Andere indicatoren zijn noodzakelijk om de evoluties te meten in domeinen zoals gezondheid, werkomstandigheden en milieukwaliteit, en om verdelingsvraagstukken van die indicatoren te onderzoeken.

Om te beantwoorden aan de vraag van de wet, werd in februari 2016 een eerste set aanvullende indicatoren naast het bbp gepubliceerd. Elk jaar wordt de geactualiseerde set indicatoren in februari voorgesteld. De eerste paragraaf van dit hoofdstuk (5.1) maakt de balans op van die aanpak en brengt de wijzigingen die in deze editie zijn aangebracht ten opzichte van 2017 in herinnering. De tweede paragraaf (5.2) vat de werkzaamheden rond de opbouw van compositie indicatoren samen. De derde paragraaf (5.3) overloopt kort de evoluties van de set van 63 indicatoren sinds 1990. De opsplitsingen van die indicatoren in relevante bevolkingscategorieën komen aan bod in de vierde paragraaf (5.4). De laatste paragraaf (5.5) stelt verscheidene werkpistes voor de toekomst voor.

5.1. Wijzigingen in deze editie

Dit rapport definieert een set van 63 indicatoren (zie tabel 1, p. 4) die informeert over drie dimensies van duurzame ontwikkeling, afkomstig uit de definitie in het Brundtland-rapport (WCED, 1987): *Hier en nu*, *Later* en *Elders*. De indicatoren geven immers informatie over het welzijn en de ontwikkeling van de samenleving vandaag in België (*Hier en nu*), maar eveneens over de capaciteit van de toekomstige generaties om dit welzijn te behouden en te ontwikkelen (*Later*) en over de impact van België op de rest van de wereld (*Elders*). Om die set te definiëren, werd de methodologie gebruikt die ontwikkeld werd door de *Conference of European Statisticians*. Die omvat de *United Nations Economic Commission for Europe and Executive Committee* (UNECE), de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) en Eurostat (UNECE, 2014). Die indicatoren worden gegroepeerd in dertien thema's zoals in de vorige editie. Een indicator (*onvrijwillig deeltijds werkenden*) werd geschrapt, omdat methodologische veranderingen elke interpretatie van zijn evolutie moeilijk maakt. De vier indicatoren over *binnenlands materiaalverbruik* werden in een enkele gegroepeerd. Tot slot werden drie indicatoren aangepast om ze beter af te stemmen op de opvolgingsindicatoren van de *Sustainable Development Goals* (SDG's, zie hoofdstuk 2).

Die indicatoren geven eveneens informatie over andere transversale vragen, zoals gender en ongelijkheden. Indien relevant, werden de indicatoren immers opgesplitst om verschillende evoluties bij specifieke groepen te tonen (volgens geslacht, leeftijd, inkomens- of opleidingsniveau...). Dit derde rapport behoudt de opsplitsingen uit het tweede rapport (zie tabel 2). Een opsplitsing werd toegevoegd: het

binnenlands materiaalverbruik per materiaalsoort, ten gevolge van de hierboven vermelde groepering. De internationale vergelijkingen werden eveneens behouden.

Voor gedetailleerde informatie over de methodologie die gebruikt werd om de thema's en indicatoren te selecteren en de opsplitsingen uit te voeren, wordt de lezer verwezen naar het rapport van 2016 (INR/FPB, 2016).

5.2. Een indicator van het welzijn hier en nu

Dit rapport presenteert een door het FPB ontwikkelde compositie indicator van het *welzijn hier en nu* (W_{HN}). De opbouw ervan steunt grotendeels op de resultaten van de door het FPB uitgevoerde analyse van de determinanten van het individuele welzijn in België (Joskin, 2017). De W_{HN} neemt 6 indicatoren op die 5 thema's van het welzijn meten: *Gezondheid, Levensstandaard en armoede, Samenleving, Werk en vrije tijd* en *Opleiding en vorming*.

De W_{HN} is gedaald tussen 2005 en 2016. Die evolutie is relatief gelijkaardig aan die van het netto beschikbaar huishoudinkomen (gemeten per consumptie-eenheid). Over dezelfde periode is het bbp per inwoner echter gestegen.

Een van de sterke punten van de W_{HN} is dat die kan worden opgesplitst in zijn zes onderdelen. Uit die opsplitsing blijkt dat de tussen 2005 en 2016 waargenomen daling van de W_{HN} hoofdzakelijk toe te schrijven is aan de achteruitgang van de globale gezondheidstoestand van de Belgen. Uit de analyse van de determinanten door het FPB blijkt immers dat gezondheid de grootste impact op het welzijn heeft.

In de toekomst zou de samenstelling van de indicator W_{HN} kunnen evolueren. Om te beschikken over de meest recente gegevens (tot 2016) wordt bovendien het merendeel van de gebruikte indicatoren om de W_{HN} op te stellen, niet gehaald uit de set van 63 indicatoren uit dit rapport. De indicatoren van de compositie indicator zouden er idealiter deel van moeten uitmaken. Daarmee zal rekening worden gehouden bij de voorbereiding van de volgende rapporten.

Gezien de gehanteerde methode om de W_{HN} op te stellen, onder meer gekozen om pedagogische redenen, zijn de verschillende componenten ervan onderling verwisselbaar. Dat wil zeggen dat een achteruitgang van de situatie in een domein, bijvoorbeeld werkloosheid, gecompenseerd kan worden door een verbetering in een ander domein, bijvoorbeeld gezondheid. In de werkelijkheid is die vervanging beperkter, aangezien de verbetering van het welzijn afhangt van de verbetering van elk van zijn onderdelen.

De opbouw van de W_{HN} is een belangrijke stap in het onderzoek naar aanvullende indicatoren naast het bbp. Aan de hand van die indicator kunnen verschillende facetten van het welzijn worden gesynthetiseerd, naast enkel de levensstandaard die traditioneel wordt gemeten door bepaalde economische indicatoren, zoals het bbp of het beschikbaar inkomen. Met die indicator kan ook makkelijker worden gecommuniceerd over het welzijn van de Belgen en de evolutie ervan in de tijd. De indicator stuit evenwel op beperkingen door de huidige kennis op het gebied van het welzijn en de statistische gegevens die

beschikbaar zijn in België. De indicator is ook beperkt door het feit dat het welzijn gedeeltelijk afhankelijk is van genen en persoonlijkheidskenmerken, wat niet kan worden gemeten door een dergelijke indicator.

Die indicator zal in de volgende rapporten worden aangevuld door twee compositie indicatoren die betrekking hebben op de twee andere dimensies van duurzame ontwikkeling, *Later* en *Elders*. Met die indicatoren zal het mogelijk zijn om bepaalde thema's op te nemen die niet door de W_{HN} worden behandeld, zoals het milieu of het klimaat.

5.3. Trends van de indicatoren

Het doel van dit rapport is een set aanvullende indicatoren naast het bbp te selecteren en de evolutie ervan in de tijd te tonen, eerder dan de trends van die indicatoren diepgaand te analyseren. Een dergelijke analyse komt aan bod in andere werkzaamheden, zoals de balansen van de indicatoren die, met specifieke methodologieën, de vooruitgang naar de duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen van de VN meten (TFDO, 2017). Toch is het mogelijk om op basis van de verzamelde indicatoren enkele eerste vaststellingen te formuleren over de evolutie en de duurzaamheid van het welzijn en de ontwikkeling van de samenleving.

De meeste indicatoren uit dit rapport (58 van de 63) kunnen gekoppeld worden aan een door het beleid bepaalde doelstelling op Belgisch, Europees of wereldvlak. Die doelstellingen zijn vermeld in de presentatie van elke indicator in hoofdstuk 4. Sommige doelstellingen zijn gekwantificeerd, andere zijn kwalitatief. Ze informeren dan enkel over de richting waarin de indicator zou moeten evolueren.

De evaluatie in dit deel steunt uitsluitend op de richting waarin de indicatoren evolueren, dus naar de doelstelling of ervan weg. Die evaluatie moet om verscheidene redenen met voorzichtigheid geïnterpreteerd worden.

- De evaluatie zegt niets over het tempo van de evolutie van de indicatoren, namelijk of ze traag of snel naar hun doelstelling evolueren.
- De evaluatie zegt niets over het huidige niveau van de indicator, of hij zich dichtbij of ver van zijn doelstelling bevindt.
- Aangezien de doelstellingen door het beleid bepaald zijn, gaat de analyse evenmin over de relevantie van de doelstellingen, gegeven de wetenschappelijke kennis.

Voor ongeveer 40 % van de indicatoren zijn er bovendien weinig gegevens beschikbaar (bepaalde enquêtes worden bijvoorbeeld maar om de vijf jaar georganiseerd, of bepaalde indicatoren werden recent ontwikkeld). Het is dan ook moeilijk om de statistische significantie van de waargenomen trends te analyseren. De hier uitgevoerde evaluatie steunt enkel op de voorbije trends op lange en middellange termijn, gemeten met de gemiddelde jaarlijkse groeivoeten van de indicatoren voor de hele periode (van 1990 tot 2016, afhankelijk van de beschikbare gegevens) en voor de laatste vijf waarnemingsjaren. Die groeivoeten zijn opgenomen in de tabellen met kerncijfers van elke indicator in hoofdstuk 4.

In deze paragraaf worden de evoluties van de indicatoren geanalyseerd aan de hand van de transversale dimensies: *Hier en nu*, *Later* en *Elders* (punten 5.3.1 tot 5.3.3).

5.3.1. Hier en nu

Deze dimensie omvat de indicatoren die het mogelijk maken de volgende vragen te beantwoorden: hoe evolueert het welzijn van de Belgen sinds 1990; in welke richting ontwikkelt de Belgische samenleving zich sinds 1990? Die dimensie bevat 37 indicatoren, voornamelijk uit de sociale thema's *Subjectief welzijn*, *Levensstandaard en armoede*, *Werk en vrije tijd*, *Gezondheid*, *Opleiding en vorming* en *Samenleving*. Daaraan moeten twee milieu-indicatoren worden toegevoegd (*blootstelling aan fijn stof* en *uitstoot van stikstofoxiden*), de indicator over de *slachtoffers van natuurrampen*, die over *energieafhankelijkheid* en die over de *verkeersdoden*. Er zijn meer gunstige dan ongunstige evoluties.

Voor die dimensie tekent zich geen systematische trend af.

- De *tevredenheid met het leven* blijft stabiel tussen 2002 en 2014. Deze indicator komt van een enquête bij de bevolking en verschilt dus van de compositie indicator voor het *welzijn hier en nu* (W_{HN}) dat in dit rapport voorgesteld wordt.
- De meeste indicatoren van de thema's *Gezondheid* en *Opleiding en vorming* gaan in de richting van hun doelstelling. Alleen de indicator *uitstel of afstel van medische zorg om financiële redenen* verwijderd zich sinds 2011 van zijn doelstelling.
- Ongeveer de helft van de indicatoren van het thema *Levensstandaard en armoede* evolueren in de richting van hun doelstelling, de andere helft van de indicatoren verwijderen zich van hun doelstelling.
- In de thema's *Werk en vrije tijd* en *Samenleving* evolueren de meeste indicatoren sinds 1990 in de richting van hun doelstelling.
- Van de laatste vijf indicatoren evolueren er drie (*blootstelling aan fijn stof* en *uitstoot van stikstofoxiden* en *verkeersdoden*) in de richting van hun doelstelling, terwijl de *energieafhankelijkheid* zich ervan verwijderd. De indicator over de *slachtoffers van natuurrampen* vertoont te veel variatie om er zinvolle conclusies uit te trekken.

Met betrekking tot die dimensie zijn de vergelijkingen van de indicatoren tussen België en de EU-28, of anders tussen België en de drie buurlanden, in het algemeen gunstig voor België. Van de 23 indicatoren die vergeleken kunnen worden, tonen 16 immers een gunstigere toestand in België dan in Europa.

5.3.2. Later

Deze dimensie omvat de indicatoren die het mogelijk maken de volgende vragen te beantwoorden: hoe evolueert de capaciteit van de Belgen en van de samenleving om het welzijn in de toekomst te behouden of zelfs te verhogen? Die dimensie bevat 32 indicatoren, voornamelijk uit de milieu- (*Milieu*, *Klimaat*, *Energie*, *Natuurlijke hulpbronnen*, *Land en ecosystemen*) en de economische thema's (*Economisch kapitaal*, *Mobiliteit en vervoer*). Ze bevat eveneens de thema's *Gezondheid* (drie indicatoren) en *Opleiding en vorming* (twee indicatoren), evenals twee indicatoren van het thema *Samenleving* (*gegeneraliseerd vertrouwen* en

contact met vrienden en familie, die op het sociaal kapitaal betrekking hebben) en een indicator van het thema Werk en vrije tijd (jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen).

De meeste indicatoren van die dimensie evolueren in de richting van hun doelstelling, zowel over de hele periode als over de laatste vijf jaar. De belangrijkste uitzonderingen zijn de volgende.

- De *stress op het werk* (thema *Werk en vrije tijd*) was hoger in 2010 dan in 2005, maar er zijn nog geen recentere gegevens beschikbaar.
- De *populatie weidevogels* (thema *Land en ecosystemen*), een van de zeldzame indicatoren over biologische diversiteit die over een lange periode beschikbaar zijn, verwijdt zich van zijn doelstelling.
- In het thema *Economisch kapitaal* verwijdt de *overheidsschuld* zich van zijn doelstelling over de laatste vijf jaar (in feite sinds 2007). De *vaste kapitaalgoederenvoorraad*, gemeten in procent van het bbp, verwijdt zich van zijn doelstelling sinds 1990.
- Het aandeel *vervoer van personen met de wagen* (thema *Mobiliteit en vervoer*), dat daalde sinds 1990, stijgt opnieuw gedurende de laatste vijf jaar (eigenlijk sinds 2007).

Met betrekking tot die dimensie zijn de vergelijkingen van de indicatoren tussen België en de EU-28, of anders tussen België en de drie buurlanden, niet gunstig voor België. Van de 23 indicatoren die vergeleken kunnen worden, tonen 12 immers een gunstigere toestand in België dan in Europa. Vooral voor de sociale indicatoren zijn de vergelijkingen gunstiger, terwijl de toestand van de milieu-indicatoren minder gunstig is in België dan elders in Europa.

5.3.3. Elders

Deze dimensie omvat de indicatoren die het mogelijk maken de volgende vraag te beantwoorden: hoe beïnvloedt de ontwikkeling van de samenleving in België de capaciteit van de andere landen om zich te ontwikkelen en het welzijn van hun bevolking? Die dimensie bevat vijf indicatoren, vier uit de thema's *Natuurlijke hulpbronnen, Klimaat en Energie*, en een over *officiële ontwikkelingshulp* uit het thema *Levensstandaard en armoede*.

- De indicatoren uit de thema's *Natuurlijke hulpbronnen, Klimaat en Energie* zijn verbonden met de wereldwijde milieukapitalen, zoals het klimaatsysteem en de grondstoffen. Die indicatoren evolueren in de richting van hun doelstelling.
- Daarnaast lag de *officiële ontwikkelingshulp* gemiddeld hoger in de jaren 2000-2010 dan in de jaren 90. Ze daalt sinds 2011 (in procent van het bbp).

Met betrekking tot die dimensie zijn de vergelijkingen van de indicatoren tussen België en de EU-28, of anders tussen België en de drie buurlanden, niet gunstig voor België. Van de vijf indicatoren die vergeleken kunnen worden, toont slechts een indicator, namelijk het *binnenlands materiaalverbruik*, een gunstigere toestand in België dan in Europa.

5.3.4. Slotopmerkingen

De in dit rapport uitgevoerde analyse van de trends van de indicatoren betreft, enerzijds, het niveau in België in vergelijking met het niveau in Europa en, anderzijds, de evolutie van de Belgische indicatoren ten opzichte van de door het beleid vastgestelde doelstellingen. Deze analyse zou eveneens het niveau van de indicatoren in België in vergelijking met hun doelstelling of een vergelijking van de evoluties van de indicatoren in België en in Europa kunnen omvatten. Deze beide bijkomende analyses kunnen het onderwerp zijn van latere publicaties.

Wanneer het niveau van de in dit rapport voorgestelde indicatoren wordt vergeleken met het Europese gemiddelde of dat van de buurlanden, is de vergelijking algemeen gunstig voor de sociale indicatoren en ongunstig voor de milieu-indicatoren. Wanneer de evolutie van die indicatoren echter wordt vergeleken met hun beleidsdoelstelling, vertonen de indicatoren over de milieuthema's algemeen genomen gunstigere evoluties dan de indicatoren over de sociale thema's.

De resultaten van de Europese vergelijking worden hoofdzakelijk verklaard door twee factoren. Enerzijds is het sociaal beschermingssysteem beter ontwikkeld in België dan in veel andere Europese landen. Anderzijds is België een dichtbevolkt land met een actieve industriële sector met meer vervuilende intermediaire activiteiten dan het gemiddelde, zoals de chemische industrie. België is dus een land waar de milieudruk hoger ligt dan het Europese gemiddelde. Dat verklaart waarom de vergelijking met Europa gunstig is voor de sociale indicatoren en ongunstig voor de milieu-indicatoren.

De financieel-economische crisis sinds 2008 is een van de factoren die de evolutie van de indicatoren in België ten opzichte van hun doelstelling verklaart. Die had immers een ongunstige impact op veel sociale indicatoren, zoals de *overmatige schuldenlast van de gezinnen* of de *leefloners*, terwijl de vertraging van de economische activiteit leidde tot een daling van een deel van de milieudruk. Een diepgaande analyse van de redenen die de evolutie van de indicatoren in België verklaren, valt buiten het bestek van dit rapport.

5.4. Opsplitsing van de indicatoren

De waarden en de evoluties van eenzelfde indicator verschillen vaak voor verschillende bevolkingscategorieën. Veel indicatoren (28 van de 67) zijn dan ook opgesplitst volgens relevante bevolkingscategorieën, zoals beschreven in tabel 2, p. 6. Er werd hoofdzakelijk opgesplitst volgens geslacht, inkomens- en opleidingsniveau en leeftijd. De conclusies getrokken uit die opsplitsingen blijven grotendeels dezelfde als in de vorige rapporten.

- De opsplitsingen volgens geslacht tonen dat veel verschillen afnemen, hoewel er nog grote verschillen blijven bestaan.
- De opsplitsingen volgens opleidingsniveau tonen dat er verschillen blijven bestaan, en zelfs toemen.
- De opsplitsingen volgens leeftijd tonen dat de toestand van de ouderen gunstiger evolueert dan de toestand van de jongeren.

De opsplitsing volgens inkomensniveau gaat over de indicatoren van de volgende vier thema's: *Subjectief welzijn*, *Levensstandaard en armoede*, *Gezondheid* en *Samenleving*. Die opsplitsingen tonen een gunstiger situatie voor de hogere inkomenscategorieën. Voor de indicatoren die werden berekend aan de hand van de ESS-enquêtes (in de thema's *Subjectief welzijn* en *Samenleving*), moeten de opsplitsingen voor de jaren vóór 2010 voorzichtig beschouwd worden gezien de zeer beperkte steekproef van het eerste kwintiel (de laagste inkomens).

In het thema *Subjectief welzijn*, stijgt de indicator *tevredenheid met het leven* met het inkomen. De betrouwbaarheidsintervallen die voor die opsplitsing berekend werden, zijn evenwel relatief groot en die trend zal bevestigd moeten worden door andere waarnemingen. Bovendien toont de door het FPB uitgevoerde analyse van de determinanten van het welzijn (Joskin, 2017, zie hoofdstuk 3) dat, wanneer het inkomen en andere variabelen zoals gezondheid of opleiding samen worden geanalyseerd, gezondheid, kunnen werken, een diploma hebben en omringd zijn door naasten de belangrijkste determinanten van het welzijn zijn. De analyse toont ook dat de rechtstreekse impact van het inkomen op het welzijn beperkt is, terwijl ernstige materiële ontbering een grote impact heeft. Het feit dat een persoon geen voldoende hoog inkomen heeft om toegang te krijgen tot de gangbare levensstijl is dus belangrijker dan de hoogte van het inkomen zelf.

In het thema *Levensstandaard en armoede*, worden drie indicatoren opgesplitst volgens inkomen: *risico op armoede of sociale uitsluiting*, *zeer lage werkintensiteit* en *ernstige materiële ontbering*. Die drie indicatoren vertonen zoals verwacht zeer hoge waarden in het eerste kwintiel (de 20 % laagste inkomens), lagere waarden (drie tot zes keer lager) in het tweede kwintiel, en zeer lage of nulwaarden voor de andere drie kwintielen.

In het thema *Gezondheid*, worden vier indicatoren opgesplitst volgens inkomen: *dagelijkse rokers*, *obesitas bij volwassenen*, *depressie* en *uitstel of afstel van medische zorg om financiële redenen*. Voor die vier indicatoren is gezondheid positief gecorreleerd met het inkomen. Hoe hoger het inkomen, hoe kleiner het aandeel rokers, zwaarlijvige en depressieve personen, en hoe minder uitstel of afstel van medische zorg om financiële redenen.

In het thema *Samenleving*, stijgen het *gegeneraliseerd vertrouwen*, het *veiligheidsgevoel in de openbare ruimte* en het *vertrouwen in instellingen* met het inkomensniveau. Het *contact met vrienden en familie* is daarentegen stabiel in functie van het inkomen. De opsplitsingen van de *slachtoffers van inbraak of lichamelijk geweld* vertonen een stijgende trend met het inkomensniveau, hoewel die trend niet duidelijk is.

5.5. Pistes voor toekomstige werkzaamheden

Deze set aanvullende indicatoren naast het bbp zal jaarlijks bijgewerkt worden en zal evolueren naar gelang van de toestand van de kennis en het maatschappelijk debat. Deze set biedt gegevens aan die een basis kunnen vormen voor een diepgaandere analyse dan die in dit hoofdstuk. Andere werkzaamheden zouden in de toekomst gebruik kunnen maken van deze gegevensbank, die beschikbaar is op www.indicators.be.

In de komende jaren zal het FPB zijn werkzaamheden rond de aanvullende indicatoren naast het bbp voortzetten, onder meer in de volgende domeinen:

- verder onderzoek naar de compositie indicatoren verrichten (zie hoofdstuk 3);
- nieuwe indicatoren ontwikkelen om die set aan te vullen, in het bijzonder de koolstofvoetafdrukindicator voorgesteld in hoofdstuk 2;
- de samenhang tussen deze set aanvullende indicatoren naast het bbp en de indicatoren van duurzame ontwikkeling verder versterken, meer bepaald in de context van de opvolging van de duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen van de VN (SDG's voor *Sustainable Development Goals* in het Engels).

6. Bijlagen

6.1. Kwaliteit van de gegevens uit de enquêtes

Een aantal indicatoren zijn afkomstig van enquêtes, zoals de EU-SILC, de Enquête naar de arbeidskrachten, het tijdsbudgetonderzoek, de ESS, Eurofound, de gezondheidsenquêtes van het Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid enz. De indicatoren slaan dan niet op de totale bevolking, maar op een representatieve steekproef van die bevolking, wat leidt tot statistische onzekerheid. Die laatste kan geschat worden via een betrouwbaarheidsinterval dat de bestaande onzekerheid meet tussen het resultaat zoals het zou zijn als de enquête betrekking had op de volledige bevolking en het effectieve resultaat van de enquête die betrekking heeft op een subgeheel van de bevolking. Dat betrouwbaarheidsinterval is het interval waarbij er 95 % kans bestaat de reële waarde van de indicator te vinden (dat niveau van 95 % kan variëren, maar wordt doorgaans gekozen in de sociale en economische wetenschappen).

De meeste indicatoren uit enquêtes worden hier overgenomen zoals ze gepubliceerd worden door de instellingen die ze berekenen. Voor meer informatie over die betrouwbaarheidsintervallen, verwijzen we de geïnteresseerde lezer naar die instellingen. Voor de *European Social Survey* (ESS) werden de berekeningen en opsplitsingen door het FPB uitgevoerd. De volgende drie tabellen tonen die betrouwbaarheidsintervallen in 2014 voor de op basis van de ESS berekende indicatoren, eerst op het niveau van de landen (tabel 6), nadien op het niveau van de opsplitsingen naar geslacht (tabel 7) en inkomen (tabel 8). Die tabellen tonen voor elke categorie, het 95 %-betrouwbaarheidsinterval, eerst in procent van de variabele, vervolgens in de vorm van het interval uitgedrukt in de meeteenheid van de indicator. Zie hoofdstuk 4 voor de precieze definitie van elke indicator.

De betrouwbaarheidsintervallen voor de jaren voorafgaand aan 2014 zijn vergelijkbaar, behalve voor de opsplitsing naar inkomen. De omvang van de steekproeven van het eerste kwintiel was zeer klein tot in 2008 (25 tot 50 personen, op een totaal van ongeveer 1 500 personen die hun inkomenscategorie hadden aangegeven). Dat leidt tot veel te grote betrouwbaarheidsintervallen, vooral voor de indicator *Tevredenheid met het leven*, waarvan de opsplitsing naar inkomen dus pas vanaf 2010 wordt voorgesteld.

Tabel 6 Betrouwbaarheidsintervallen - indicatoren per land (ESS, 2014)

	België		Duitsland		Frankrijk		Nederland	
	in %	Interval	in %	Interval	in %	Interval	in %	Interval
Tevredenheid met het leven	+/- 8,2%	6,81 - 8,01	+/- 14,7%	7,04 - 8,15	+/- 18,1%	5,90 - 7,32	+/- 14,3%	7,43 - 8,49
Gegeneraliseerd vertrouwen	+/- 2,3%	44,5% - 46,5%	+/- 1,7%	39,8% - 41,3%	+/- 2,1%	28,1% - 29,2%	+/- 2,2%	64,7% - 67,6%
Contact met vrienden en familie	+/- 2,2%	63,7% - 66,6%	+/- 1,8%	57,0% - 59,1%	+/- 2,1%	65,8% - 68,6%	+/- 2,0%	75,3% - 78,2%
Vertrouwen in instellingen	+/- 2,2%	36,5% - 38,1%	+/- 1,7%	34,7% - 35,9%	+/- 1,9%	25,4% - 26,4%	+/- 2,2%	54,3% - 56,9%
Slachtoffers van inbraak of lichamelijk geweld	+/- 2,0%	21,1% - 21,9%	+/- 1,1%	11,1% - 11,4%	+/- 1,9%	21,4% - 22,2%	+/- 1,8%	18,0% - 18,6%
Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte	+/- 1,9%	79,2% - 82,1%	+/- 1,5%	75,9% - 78,2%	+/- 2,0%	71,7% - 74,5%	+/- 1,6%	84,9% - 87,6%

Bron: berekeningen FPB

Tabel 7 Betrouwbaarheidsintervallen - België - indicatoren opgesplitst naar geslacht (ESS, 2014)

	Betrouwbaarheidsintervallen - vrouwen		Betrouwbaarheidsintervallen - mannen	
	in %	Interval	in %	Interval
Tevredenheid met het leven	+/- 1,5%	7,43 - 8,49	+/- 1,6%	7,32 - 7,55
Gegeneraliseerd vertrouwen	+/- 8,4%	39,0% - 45,2%	+/- 7,9%	45,8% - 52,3%
Contact met vrienden en familie	+/- 3,0%	64,3% - 68,3%	+/- 3,1%	61,9% - 65,9%
Vertrouwen in instellingen	+/- 3,1%	34,7% - 36,8%	+/- 3,3%	37,7% - 40,2%
Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte	+/- 3,0%	70,7% - 74,8%	+/- 2,1%	87,3% - 90,9%

Bron: berekeningen FPB

Tabel 8 Betrouwbaarheidsintervallen - België - indicatoren opgesplitst naar inkomenscategorie (ESS 2014)

	Kwintiel 1		Kwintiel 2		Kwintiel 3	
	in %	Interval	in %	Interval	in %	Interval
Tevredenheid met het leven	+/- 32,4%	4,21 - 8,45	+/- 20,0%	5,78 - 8,38	+/- 17,0%	6,39 - 8,65
Gegeneraliseerd vertrouwen	+/- 6,1%	35,6% - 40,5%	+/- 4,6%	35,3% - 38,8%	+/- 4,9%	41,2% - 45,3%
Contact met vrienden en familie	+/- 6,5%	62,0% - 70,3%	+/- 4,8%	60,9% - 67,0%	+/- 4,8%	60,6% - 66,5%
Vertrouwen in instellingen	+/- 6,5%	27,4% - 30,9%	+/- 4,7%	30,5% - 33,4%	+/- 4,7%	34,9% - 38,4%
Slachtoffers van inbraak of lichamelijk geweld	+/- 6,0%	19,6% - 21,8%	+/- 4,1%	16,2% - 17,4%	+/- 4,1%	20,1% - 21,7%
	+/- 6,0%	60,5% - 68,7%	+/- 4,2%	72,7% - 79,1%	+/- 4,2%	79,8% - 85,9%
	Kwintiel 4		Kwintiel 5			
	in %	Interval	in %	Interval		
Tevredenheid met het leven	+/- 13,2%	6,77 - 8,82	+/- 20,8%	6,94 - 9,21		
Gegeneraliseerd vertrouwen	+/- 4,8%	50,8% - 55,8%	+/- 6,5%	54,9% - 61,9%		
Contact met vrienden en familie	+/- 4,6%	64,7% - 70,7%	+/- 6,2%	60,7% - 68,2%		
Vertrouwen in instellingen	+/- 4,6%	40,1% - 44,0%	+/- 6,5%	43,1% - 48,7%		
Slachtoffers van inbraak of lichamelijk geweld	+/- 4,2%	24,1% - 26,2%	+/- 5,8%	25,0% - 27,8%		
Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte	+/- 3,6%	84,1% - 89,6%	+/- 4,7%	86,2% - 92,9%		

Bron: berekeningen FPB

6.2. Bibliografie

- Bartels M. (2015), *Genetics of Wellbeing and Its Components Satisfaction with Life, Happiness, and Quality of Life : A Review and Meta-analysis of Heritability Studies*, Behavior Genetics. 45(2), 137-156.
- België (2017), *Pathways to sustainable development - First Belgian National Voluntary Review on the Implementation of the 2030 Agenda*, United Nations High Level Political Forum, New York, July 2017, <https://sustainabledevelopment.un.org> (geraadpleegd op 20/08/2017).
- Belgische kamer van volksvertegenwoordigers (2016), *Aanvullende indicatoren naast het bbp*, DOC 54 1695/001, www.dekamer.be.
- Belgische kamer van volksvertegenwoordigers (2017), *Aanvullende indicatoren naast het bbp*, DOC 54 2351/001, www.dekamer.be.
- BS (2013), *Koninklijk besluit van 18 juli 2013 houdende vaststelling van de federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling*, Belgisch Staatsblad, 08/10/2013, pp. 70864-70873.
- BISA (2017), *Wijkmonitoring, thema mobiliteit, subthema verkeersdruk*, Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse, <https://wijkmonitoring.brussels/>
- BS (2013), *Koninklijk besluit van 18 juli 2013 houdende vaststelling van de federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling*, Belgisch Staatsblad, 08/10/2013, pp. 70864-70873.
- BS (2014a), *Wet van 14 maart 2014 tot aanvulling van de wet van 21 december 1994 houdende sociale en diverse bepalingen met een set aanvullende indicatoren voor het meten van levenskwaliteit, menselijke ontwikkeling, de sociale vooruitgang en de duurzaamheid van onze economie*, Belgisch Staatsblad, 04/04/2014, pp. 29255-29256.
- BS (2014b), *Wet van 5 mei 1997 betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling*, Geconsolideerde versie, <http://www.ejustice.just.fgov.be/wet/wet.htm>, Numac: 1997021155.
- EC (2010), *Europa 2020, Een strategie voor slimme, duurzame en inclusieve groei*, Mededeling van de Commissie, COM(2010) 2020 definitief.
- ESS (2017), *Dataset European Social Survey*, <http://www.europeansocialsurvey.org> (geraadpleegd op 8/11/2017).
- European Commission (2017), *EU Transport Scoreboard*, https://ec.europa.eu/transport/facts-fundings/scoreboard/compare/energy-union-innovation/road-congestion_en (geraadpleegd op 23/11/2017).
- Eurostat (2016), *Analytical report on subjective well-being (2016 edition)*, Luxemburg: Publications Office of the European Union, <http://ec.europa.eu/eurostat>.
- Eurostat (2017), *Statistics explained, Glossary: Minimum European Health Module (MEHM)*, [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Minimum_European_Health_Module_\(MEHM\)](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Minimum_European_Health_Module_(MEHM)) (geraadpleegd op 28/11/2017).
- Federale Regering (2014), *Regeerakkoord 9 oktober 2014*, <http://www.premier.be/nl/regeerakkoord> (geraadpleegd op 2/12/2015).
- Federale Regering (2016), *Nationaal Hervormingsprogramma 2016*, www.be2020.eu (geraadpleegd op 11/12/2017).

- FPB (2016), *Aanvullende indicatoren naast het bbp. Bijlage: samenvatting van de raadpleging*, Brussel: Federaal Planbureau, www.plan.be.
- Hambjé C., Hertveldt B. en Michel B. K. (2017), *Belgium's carbon footprint*, Working paper 10-17, Federaal Planbureau, www.plan.be.
- Helliwell J., Layard R., en Sachs J. (2017), *World Happiness Report 2017*, New York: Sustainable Development Solutions Network.
- INR/FPB (2016), *Aanvullende indicatoren naast het bbp*, Instituut voor de Nationale Rekeningen/Federaal Planbureau, Brussel: Federaal Planbureau, www.plan.be.
- INR/FPB (2017), *Gegevensbank van de aanvullende indicatoren naast het bbp*, Instituut voor de Nationale Rekeningen/Federaal Planbureau, Brussel: Federaal Planbureau, www.plan.be.
- IIS (2017), *Activiteitenverslag 2016*, <http://www.iis-statistics.be> (geraadpleegd op 5/12/2017).
- Joskin A. (2017), *Wat telt voor de Belgen? Analyse van de determinanten van het individuele welzijn in België*, Federaal Planbureau, Working Paper 4-17, juni 2017.
- Joskin A. (2018), *Mesurer le bien-être en Belgique: construction d'un indicateur composite pour mesurer le bien-être actuel des Belges*, Federaal Planbureau, Working Paper 2-18, februari 2018.
- Kahneman D., & Krueger A.B. (2006), *Developments in the Measurement of Subjective Well-Being*, Journal of Economic Perspectives, vol. 20, No. 1, 3–24.
- NBB (2016), *Verslag 2015 - Economische en financiële ontwikkeling*, nbb.be (geraadpleegd op 11/12/2017).
- NBB (2017), *Verslag 2016 - Economische en financiële ontwikkeling*, nbb.be (geraadpleegd op 11/12/2017).
- OECD (2017), *How's life ? 2017. Measuring Well-being*, OECD Publishing, www.oecd.org (geraadpleegd op 28/11/2017).
- Sissoko A. en Vandille G. (2008). *Quantifying environmental leakage for Belgium*, Federaal Planbureau, Working Paper 19-08, oktober 2008.
- SPW-DGO1 (2017), *Taux d'utilisation des capacités des autoroutes en Wallonie*, Service public de Wallonie, Direction générale opérationnelle des routes et des bâtiments, Persoonlijke mededeling.
- Statistics Belgium (2017), persoonlijke mededeling.
- Stiglitz J.E., Sen A. en Fitoussi J.-P. (2009), *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr>.
- TFDO (2017), *De mondiale duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen concretiseren - Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2017*, www.plan.be.
- UNECE (2014), *Conference of European Statisticians Recommendations on Measuring Sustainable Development*, http://www.unece.org/publications/ces_sust_development.html (geraadpleegd op 7/12/2016).
- UNSC (2016), *Report of the Inter-Agency and Expert Group on Sustainable Development Goal Indicators*, Document E/CN.3/2016/2/Rev.1 van 19 februari 2016, <http://unstats.un.org/sdgs/iaeg-sdgs/> (geraadpleegd op 6/6/2016).

UNSC (2017), *Report of the Inter-agency and Expert Group on Sustainable Development Goal Indicators*, Doc E/CN.3/2017/2 (geraadpleegd op 17/7/2017).

UN (2015), *Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E (geraadpleegd op 6/12/2017). Nederlandse vertaling: *Resolutie goedgekeurd door de Algemene Vergadering op 25 september 2015*, <https://www.sdgs.be/nl/bronnen/publicaties> (geraadpleegd op 6/12/2017).

Vlaamse overheid (2017), *Vlaamse regionale indicatoren 2017*, <http://regionalestatistieken.vlaanderen.be/vrind-2017> (geraadpleegd op 23/11/2017).

WCED (1987), *Our Common Future* (also known as the *Brundtland Report*), World Commission on Environment and Development, Oxford University Press.

6.3. Lijst van afkortingen

AN	Niet-financiële activa
bbp	Bruto binnenlands product
bbev	Bruto binnenlands energieverbruik
BC	Biocapaciteit
BKG	Broeikasgassen
CKP	Centrale voor kredieten aan particulieren
bni	Bruto nationaal inkomen
CO ₂	Koolstofdioxide
DAC	<i>Development Assistance Committee</i>
DO	Duurzame ontwikkeling
EAK	Enquête naar de arbeidskrachten
EC	Europese Commissie
EV	Ecologische voetafdruk
EHLEIS	<i>European Health and Life Expectancy Information System</i>
EK	Economisch kapitaal
ESR	Europees systeem van nationale en regionale rekeningen
ESS	<i>European Social Survey</i> (Europees Sociaal Onderzoek)
ESSC	<i>European Statistical System Committee</i>
ETS	<i>Emission Trading Scheme</i> (emissiehandelssysteem)
EU	Europese Unie; <i>European Union</i>
EU-SILC	<i>EU Statistics on Income and Living Conditions</i> (EU-statistiek van inkomens en levensomstandigheden)
FOD	Federale overheidsdienst
FPB	Federaal Planbureau
GDP	<i>Gross Domestic Product</i> (bbp)
HDI	Human development index
INR	Instituut voor de Nationale Rekeningen
ISCED	<i>International Standard Classification of education</i>
Kt	kiloton (duizend ton)
LFS	<i>Labour Force Survey</i>
LULUCF	<i>Land Use, Land Use Change and Forestry</i> (Grondgebruik, veranderingen in grondgebruik en bosbouw)
MEK	Menselijk kapitaal
mg NO ₃ -N/l	Milligram stikstof in nitraten per liter water
MIK	Milieukapitaal
Mt	megaton (miljoen ton)
Mtoe	megaton olie-equivalententent
NBB	Nationale Bank van België
NMBS	Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen
NO ₂	Stikstofdioxide
NO _x	Stikstofoxiden
OCMW	Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn
ODA	<i>Official Development Assistance</i> (officiële ontwikkelingshulp)
DDO	Duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen
OECD	<i>Organisation for Economic Co-operation and Development</i> (OESO)
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
O&O	Onderzoek en ontwikkeling
PJ	Petajoulen
PM	<i>Particulate Matter</i> (fijnstofdeeltjes)
RIZIV	Rijksinstituut voor ziekte- en invaliditeitsverzekering
RVA	Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening
SDG	<i>Sustainable development goals</i> (duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen)
SILC	<i>EU Statistics on Income and Living Conditions</i> (EU-statistiek van inkomens en levensomstandigheden)

SK	Sociaal kapitaal
TFDO	Task Force Duurzame Ontwikkeling
UN	<i>United Nations</i> (VN)
UNECE	<i>UN Economic Commission for Europe</i> (Economische Commissie voor Europa van de VN)
UNFCCC	<i>UN Framework Convention on Climate Change</i> (Raamverdrag van de VN inzake klimaatverandering)
VN	Verenigde Naties
VNR	<i>Voluntary National Review</i>
W _{HN}	Indicator van <i>welzijn hier en nu</i>